

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XIX
2008 • Nr. 5–6

DIN SUMAR:

IN MEMORIAM PAUL H. STAHL (1925–2008)

SORIN M. RĂDULESCU, Abuzul sexual comis asupra copiilor. Constatări preliminare rezultate din ancheta întreprinsă, în mai 2008, de Institutul Gallup

GHEORGHE FLORIAN, MIHAELA PUȘCAȘ, Abuzurile asupra copilului. Forme, motivație, consecințe

CRISTINA DÂMBOEANU, Cercetarea fenomenului de recidivă din perspectiva „carierii infracționale”

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, De la teoria clasei mijlocii la teoria elitelor

ELISA PARASCHIV, Problema sărăciei în comunitățile urbane și rurale din România

EMILIAN M. DOBRESCU, Comunitățile de români din afara granițelor țării (II)

ANCA VELICU, La confluența internetului cu școala. Studiu de caz pe utilizarea internetului de către liceenii din București

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLĂESCU, Universitățile românești pe calea antreprenoriatului universitar

IOANA PETRE, Întoarcerea la rural în sociologia contemporană. Teorii și controverse

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

INDEX ALFABETIC 2008

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: dr. Sorin M. RĂDULESCU

Secretar general de redacție: dr. Iancu FILIPESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Dr. Ilie BĂDESCU, director al Institutului de Sociologie; dr. Dan BANCIU; dr. Ștefan BUZĂRNESCU; dr. Mihail CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. Emilian M. DOBRESCU; dr. Ioan DRĂGAN; Ion GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; Erich GOODE prof. Universitatea de Stat din New York, Stony Brook; dr. Oscar HOFFMAN; dr. Petru ILUȚ; dr. Michel MAFESSOLI, profesor Universitatea Paris V; dr. Paul H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române; director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); dr. Ioana PETRE; dr. Ivan TCHALAKOV, Președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria; Katherine VERDERY, prof. univ. dr. docent City University of New York.

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 27; 4021-318 81 28/2417

Fax: 4021-318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

www.revistadesociologie.ro

Redactor: Ana BOROS

Culegere și tehnoredactare computerizată: Mariana IONICĂ

Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

© 2008, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 46

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XIX, nr. 5–6 • 2008

S U M A R

IN MEMORIAM PAUL H. STAHL (1925–2008) 357

DEVIANȚĂ ȘI CRIMINALITATE

SORIN M. RĂDULESCU, Abuzul sexual comis asupra copiilor. Constatări preliminare rezultate din ancheta întreprinsă, în mai 2008, de Institutul Gallup 361

GHEORGHE FLORIAN, MIHAELA PUȘCAȘ, Abuzurile asupra copilului. Forme, motivație, consecințe 381

CRISTINA DÂMBOEANU, Cercetarea fenomenului de recidivă din perspectiva „carierii infracționale” 395

TENDINȚE ȘI PROCESE ACTUALE ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA POSTADERARE

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, De la teoria clasei mijlocii la teoria elitelor 405

ELISA PARASCHIV, Problema sărăciei în comunitățile urbane și rurale din România 423

CONTRIBUȚII LA O „ENCICLOPEDIE A ROMÂNILOR DE PRETUTINDENI”

EMILIAN M. DOBRESCU, Comunitățile de români din afara granițelor țării (II) 453

EDUCAȚIE ȘI INTERNET

ANCA VELICU, La confluența internetului cu școala. Studiu de caz pe utilizarea internetului de către liceenii din București 477

EDUCAȚIA ÎN CONTEXTUL ECONOMIC ACTUAL

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLĂESCU, Universitățile românești pe calea antreprenoriatului universitar 497

COMENTARII

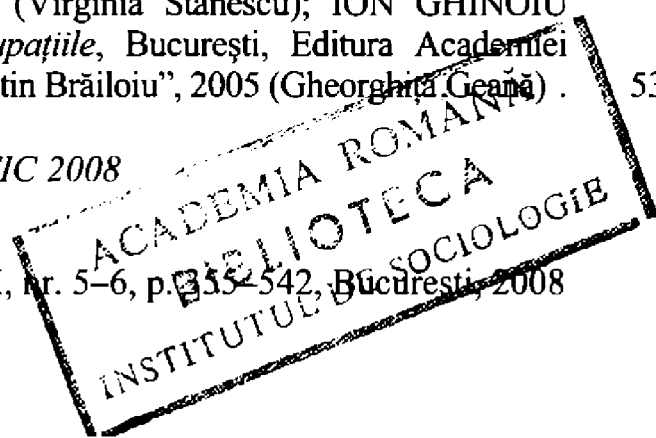
IOANA PETRE, Întoarcerea la rural în sociologia contemporană. Teorii și controverse 511

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

BRYAN RENNIE, *Mircea Eliade. A Critical Reader*, London, (Mircea Eliade. *Un compendiu critic*) Oakville, Equinox Publishing Ltd., 2006 (Virginia Stănescu); ION GHINOIU (coord.), *Atlasul etnografic român*, vol. II, *Ocupațiile*, București, Editura Academiei Române, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, 2005 (Gheorghita Geană) . 531

INDEX ALFABETIC 2008

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIX, nr. 5–6, p. 355–542, București, 2008

IN MEMORIAM PAUL H. STAHL (1925–2008)

Colectivul nostru anunță cu nemărginită durere și infinite regrete trecerea în neființă a ilustrului etno-sociolog francez, de origine română, Paul H. Stahl, personalitate proeminentă a vieții științifice naționale și internaționale, distins membru al Colegiului de Redacție al Revistei Române de Sociologie.

Absolvent în anul 1948 al Facultății de Filosofie (specialitatea principală sociologie), unde i-a avut ca profesori, printre alții, pe Dimitrie Gusti și pe Henri H. Stahl (tatăl său), P. H. Stahl și-a obținut diploma de licență chiar în anul în care autoritățile vremii au interzis sociologia ca știință. În perioada 1949–1952, a lucrat în calitate de cercetător științific la Centrul de Cercetări Psiho-Medico-Pedagogice al Ministerului Învățământului (din 1951 devenind director adjunct al acestei instituții), pentru ca ulterior, între anii 1953–1962, să se transfere la Institutul de Istoria Artei al Academiei Române, unde a activat, de asemenea, în calitate de cercetător științific. În anul 1963 a fost promovat ca șef al Secției de Etnologie, Folclor și Istoria Artei la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. În 1968 și-a luat doctoratul în filosofie la Universitatea din București.

Începând din anul 1969, P. H. Stahl a ales să-și desfășoare activitatea științifică în Franța, unde a ocupat funcții de mare prestigiu, printre care aceea de profesor la Universitatea René Descartes (Sorbona–Paris) și, în paralel, director de studii la École de Hautes Études en Sciences Sociales (Paris) – „Direcțiile de studii”: *Etnologia Europei de sud-est* și *Antropologia juridică a Europei*. În 1970 a devenit membru al Laboratorului de Antropologie Socială din Paris. În anul 1986 i-a fost acordat prestigiosul premiu „Palme Académique”.

Dintre cursurile pe care le-a ținut la Paris, menționăm următoarele: *Introduction à l'ethnologie de l'Europe du sud-est* (1969–1970); *Les villages traditionnels*: (1) Les structures sociales (1971–1972); (2) L'élevage; (3) L'habitat (1972–1973); (4) La vie magique et religieuse (1973–1974). *La vendetta*: (1) Fêtes paysannes et cérémonies seigneuriales (1974–1976); *Éléments païens et hérétiques dans le folklore balkanique* (1976–1977); *Introduction à l'ethnologie de la romanité orientale* (1977–1980); *Structures sociales archaïques et systèmes de propriété – parallèles balkaniques et méditerranéens* (1981–1982); *Le sang; anthropologie sociale balkanique et européenne* (1982–1983); *Orthodoxie et société en Europe Orientale* (1983–1984); *Architecture paysanne européenne; maisons et églises* (1984–1985); *Introduction à l'ethnologie de l'Europe du sud-est* și *La vengeance (Balkans, Caucase, Italie, Corse, Ecosse)* – (1985–1988); „Un si

long voyage”; *études sur la mort en Europe* și *Histoire de la propriété primitive en Europe* (1) – (1988–1989); *Le mariage dans les sociétés européennes* și *Histoire de la propriété primitive en Europe* (2) – (1989–1990); *Introduction à l’étude de la romanité orientale; les Roumains et les Aroumains* și *Histoire de la propriété primitive en Europe* (3) – (1990–1991); *Anthropologie de l’espace* și *Les recueils de droit coutumier européen* (1991–1992); *Corps humain et structures sociales; exemples européens* și *Les structures pré-étatiques européennes* (1992–1993); *Orthodoxes, catholiques et musulmans en Europe Orientale* (1993–1994); *L’Europe; les structures du temps* (1994–1995); *L’Europe; le matériel et l’immatériel* (1995–1996).

P. H. Stahl a predat, de asemenea, în calitate de profesor invitat, cursuri la universitățile din Roma („La Sapienza” – cursul *Structuri sociale arhaice*), Padova (cursul *Probleme de religie populară*), Macerata (cursul *Proprietatea devălmașe europeană*).

În anul 1993 a fost ales ca membru corespondent al Academiei Române, iar în anul 1999 a fost numit director al Institutului de Studii Sud-Est Europene. În perioada decembrie–martie 2002 a ocupat funcția de director general al Muzeului Satului.

Laborioasa sa activitate didactică s-a desfășurat în paralel cu o bogată activitate practică, Paul H. Stahl efectuând numeroase studii și investigații de teren în țări europene precum Albania, Germania, Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Elveția, Finlanda, Grecia, Italia, Jugoslavia, Norvegia, Polonia, România, Suedia, Turcia, Uniunea Sovietică, Ungaria și (în afara Europei) în Brazilia și Nepal.

Prin contribuțiile sale teoretice și practice de mare prestigiu, Paul H. Stahl a dobândit o recunoaștere internațională unanimă, dovedindu-se un demn continuator al tradițiilor științifice inaugurate de Școala Sociologică de la București și iluștrii ei reprezentanți.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Sorin M. Rădulescu
(Redactor-șef)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ (PAUL H. STAHL)

1. *Arhitectura populară românească* (în colaborare cu Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu și Paul Petrescu), 5 volume, București, 1956–1959.
2. *Planurile caselor țărănești românești – Die Grundrisse der Rumänischen Bauernhäuser*, Sibiu, 1959.
3. *Folclorul și arta populară românească*, București, 1968.
- 3bis. *Locuința țaranului român*, București, 1959 (în colaborare cu Paul Petrescu – lucrare topită);
4. *Arta populară în RPR. Ceramica*, București, 1958 (în colaborare cu Barbu Slătineanu și Paul Petrescu – lucrare topită).

5. *Civilizația vechilor sate românești*, (în colaborare cu Henri H. Stahl), București, 1968.
 6. *Il sangue e la terra. Comunità di villaggio e comunità familiari nell'Europa del'1800*, Milano, 1977 (în colaborare cu Massimo Guidetti).
 7. *Le radici dell'Europa. Il dibattito ottocentesco su comunità di villaggio e familiari*, Milano; 1979 (în colaborare cu Massimo Guidetti).
 8. *Household, Village and Village Confederation in South – Eastern Europe*, Boulder și Columbia University, New York, 1986.
 9. *Histoire de la décapitation*, Paris, 1986.
 10. *Le radici di una valle alpina. Antropologia storica e sociale della Val Tartano*; Sondrio; 1995.
 11. *La Méditerranée. Propriété et structures sociales. XIXe et XXe siècles*, Paris, 1979. (sub direcția lui) *Name and Social Structure. Examples from Southeast Europe*, Boulder și Columbia University, 1998.
 12. *Familia și școala. București, 1949–1952, Contribuții la sociologia educației*, București, Editura. Paideea, 2002.
 13. *Oameni și case de pe Valea Moldovei*, București, Editura Paideea, 2004.
- De asemenea, a editat la Paris colecțiile:
- (a) *Études et documents balkaniques et méditerranéennes* (din care au apărut vol. 1–30)
 - (b) *Études roumaines et aroumaines* (dintre care au apărut vol. 1–10)

ABUZUL SEXUAL COMIS ASUPRA COPIILOR.
CONSTATĂRI PRELIMINARE REZULTATE DIN ANCHETA
ÎNȚEPRINSĂ, ÎN MAI 2008, DE INSTITUTUL GALLUP

SORIN M. RĂDULESCU*

ABSTRACT

SEXUAL ABUSE AGAINST CHILDREN.
PRELIMINARY FINDINGS OF THE INVESTIGATION CONDUCTED
IN MAY 2008, BY GALLUP INSTITUTE

Sexual abuse against minors has become in the last decades an important social issue for specialists in several countries, including Romania. Although sexual victimization rates in various countries appear to have declined beginning with 1993, there is still a greater probability for children and teenagers to suffer from sexual aggression rather than adults.

Despite the increased preoccupation with the issue of sexual abuse against children and the new knowledge acquired in this field, several aspects have been left unsolved, among which that of the accuracy of data collected and underrepresented statistics.

This study is a preliminary analysis of the main findings of the investigation conducted in May 2008, by the Gallup Institute, at the request of the Institute of Sociology of the Romanian Academy and whose object was, among others, sexual abuse against children in Romania.

Key words: sexual abuse committed against children, sexual aggression, empiric research in the field of sexual abuse against children, variables characterizing abused children.

1. ABUZUL SEXUAL ASUPRA COPIILOR, CA PROBLEMĂ SOCIALĂ

În ultimele trei decenii, problematica abuzului sexual asupra copiilor s-a transformat dintr-un subiect relativ marginal într-un subiect de cea mai mare importanță, atât pentru specialiștii domeniului (sociologi, psihologi, medici, criminologi, asistenți sociali etc.), cât și pentru marele public.

* Address correspondence to Sorin M. Rădulescu: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: mihai46@clicknet.ro

Până în deceniul 7 al secolului XX se credea că abuzul sexual era un fenomen extrem de rar, fiind specific mai ales claselor defavorizate.

În cunoscuta sa lucrare *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*, care trece în revistă aproape toate contribuțiile științifice existente asupra acestui subiect, în deceniile 7 și 8 ale secolului trecut, cu precădere cele din Statele Unite, David Finkelhor menționează faptul că, până la mijlocul deceniului 7, abuzul sexual asupra copilului era o problemă marginal dezbătută, de abia după această perioadă ea începând să apară pe agenda profesioniștilor din domeniul sănătății mentale (psihiatriei) și ai asistenței sociale¹. Ca o consecință a conștientizării gravității acestui fenomen de către public, a crescut numărul de cazuri raportate, s-a dezvoltat o literatură științifică amplă asupra acestui subiect, iar guvernele (cel american, în special) au început să aloce fonduri sporite cercetării și prevenirii acestei forme de abuz exercitat asupra copiilor. De aceea, într-o perioadă de 20 ani (1970–1990), numărul de rapoarte de cercetare dedicate acestui subiect au crescut într-o proporție semnificativă, depășind numărul de studii ori rapoarte cu privire la celelalte aspecte ale fenomenului de abuz și de neglijare a copiilor².

Deși ratele de victimizare sexuală din diferite țări par să fi înregistrat un declin, începând din anul 1993³, există încă o probabilitate mai mare ca atât copiii, cât și adolescenții, comparativ cu adulții, să sufere o agresiune sexuală⁴. Cei mai vulnerabili sunt copiii care au diferite dizabilități sau se confruntă cu probleme emoționale și de dezvoltare.

Diversele investigații întreprinse au evidențiat, între altele, faptul că abuzul sexual asupra copiilor este o problemă cu care se confruntă nu numai membrii claselor defavorizate, ci cei ai tuturor claselor sociale, astfel că, singur, standardul de viață nu este o variabilă explicativă convingătoare. Constând atât în acte de incest, conduite pedofile și manifestându-se în mai multe forme (voyeurism, masturbare, sex oral, anal, genital etc.), abuzul sexual constituie una dintre cele mai dramatice probleme sociale în care sunt implicați mai mulți copii din lumea contemporană. Dacă ne referim numai la abuzul sexual comis în familie, copiii rămân, în continuare, „victimele cupidității sexuale a adulților, iar familia continuă să fie marele furnizor de infracțiuni, cu precădere sexuale, care se desfășoară în cadrul general al maltratării populației infantile”⁵.

¹ David Finkelhor and associates, *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*, California, Sage Publications Inc., 1986, third printing, p.10.

² Conform cu constatările cuprinse în lucrarea *Understanding Child Abuse*, National Research Council, Washington, DC, National Academy Press, 1993.

³ În Statele Unite s-a estimat că, în perioada 1992–2000, numărul de cazuri „materializate” a descrescut cu 41% (vezi, în acest sens, K. Gorey, Donald Leslie, *The Prevalence of Child Sexual Abuse: Integrative Review Adjustment for Potential Response and Measurements Biases*, Rev. „Child Abuse and Neglect”, 1997, vol. 21 (4), p. 391–398).

⁴ *Questions and Answers about Child Sexual Abuse – An Interview with Esther Deblinger*, National Child Traumatic Stress Network, p. 1, vezi www.NCSTN.org

⁵ Lopez Gérard, *Violențele sexuale asupra copiilor*, traducere din limba franceză, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 7.

2. OBSTACOLE ȘI PROBLEME CU CARE SE CONFRUNTĂ CERCETAREA EMPIRICĂ ÎN DOMENIUL ABUZULUI SEXUAL COMIS ASUPRA COPIILOR

În pofida intensificării preocupărilor față de problematica abuzului sexual asupra copiilor și a acumulării unor noi cunoștințe în acest domeniu, au rămas nerezolvate mai multe probleme, printre care aceea a acurateței datelor recoltate și a statisticilor subreprezentate. Deoarece abuzul sexual asupra copiilor este un aspect extrem de intim al vieții personale a abuzaților și abuzatorilor și întrucât acest aspect implică etichetarea sau stigmatizarea, atât victimele, cât și agresorii sunt reticente(ți) în a face dezvăluiri în acest sens.

Dintre alte obstacole cu care se confruntă cercetările în domeniu pot fi menționate⁶:

- (a) metodologiile sărace sau insuficiente în culegerea mai multor informații viabile. Confrunțați cu numeroase cazuri urgente, care solicită rezolvări clinice, specialiștii au dedicat mai puțin timp pentru elaborarea unor instrumente de cercetare pertinente. Din acest motiv, cele mai multe eșantioane sunt inadecvate, iar proiectelor de cercetare existente le lipsește rigoarea științifică necesară;
- (b) tendința de subfinanțare cronică a cercetărilor în domeniu. Fiind, mai degrabă, o problemă de resortul relațiilor sociale decât o preocupare strictă a medicinei clinice, fondurile de cercetare sunt complet insuficiente;
- (c) problema abuzului sexual asupra copiilor ca obiect de studiu al unei discipline științifice anume. Constituind un aspect al vieții intime a indivizilor, de care sunt interesate, în egală măsură, discipline precum medicina clinică, pediatria, psihologia, sociologia, criminologia, precum și activitatea de asistență socială, abuzul sexual asupra copiilor nu a fost investigat în mod multidisciplinar (sau chiar interdisciplinar). De aceea, preocupările diferitelor categorii de specialiști sunt segmentare, circumscrise unidisciplinar, și nu reflectă caracterul multidimensional al fenomenului.

În pofida acestor insuficiențe, datele empirice existente și studiile efectuate în acest domeniu în diferite țări pot oferi un corp de cunoștințe unitar acelor specialiști care abordează multidisciplinar problematica abuzului sexual asupra minorilor⁷.

⁶ Vezi, în acest sens, și David Finkelhor, *op. cit.*, p. 11–12.

⁷ Conform cu Sorin Rădulescu, Monica C. Pătrioară, *Abuzul sexual asupra copiilor*, București, Edit. Lumina Lex, 2003, p. 20.

3. CARACTERISTICI PRINCIPALE ALE COPIILOR ABUZAȚI SEXUAL ȘI MODALITĂȚILE DE COMITERE A ABUZULUI

În luna mai 2008, Institutul Gallup a întreprins, la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române, o anchetă reprezentativă la nivel național⁸, cu privire la abuzul comis, în familie, asupra copiilor. Dintre diversele forme de abuz a fost cercetată și problematica abuzului sexual.

Constatările preliminare, rezultate din ancheta efectuată de Institutul Gallup asupra elevilor, a evidențiat faptul că doar un număr extrem de redus dintre cei chestionați (21 de subiecți, reprezentând doar 2,1% din eșantion) a declarat că a fost victima unor agresiuni sexuale în cadrul familiei.

Este de menționat faptul că această proporție diferă de cea rezultată din ancheta întreprinsă, în anul 2000, de Agenția Națională Pentru Protecția Copilului și Adopție (actuala Agenție Națională Pentru Protecția Drepturilor Copilului)⁹, care a ajuns la concluzia că 9,1% dintre subiecții cuprinși în eșantion au fost supuși abuzului sexual de către unul dintre părinți. Astfel, o proporție de 5,7% din lotul investigat¹⁰ a fost supus unor acțiuni indecente de către unul dintre părinți (aflat sub influența alcoolului), 2,2% a fost obligată să se lase mângâiată pe anumite părți ale corpului, iar unei ponderi de 3% i s-a cerut să se dezbrace în fața cuiva, să aibă relații sexuale contrar voinței personale și să pozeze nud în schimbul unor sume de bani¹¹. Este dificil de subliniat dacă această diferență între cele două anchete realizate de Gallup, respectiv de către CURS, se datorează metodologiei folosite (de exemplu, modulul în care au fost formulate întrebările referitoare la această formă de abuz) ori realității fenomenului ca atare. Fiind vorba de un subiect extrem de delicat, care implică informații strict confidențiale, subiecții au fost (așa cum era de așteptat, de altfel) reticenți în a dezvălui asemenea informații¹².

Deși în ancheta efectuată de Gallup, ponderea celor care au declarat că au fost abuzați sexual a fost – așa cum am menționat – redusă, considerăm, totuși, că se impune o analiză, fie ea și sumară, a principalelor variabile care caracterizează subiecții agresați. Aceasta, cu precădere, datorită faptului că, în România, există o

⁸ Ancheta a fost efectuată asupra unui eșantion național format din 1 000 de elevi din clasele de liceu, colegii sau grupuri școlare din țară.

⁹ Studiul cu reprezentativitate națională *Copilul abuzat și neglijat în România* – realizat de Agenția Națională Pentru Protecția Copilului și Adopție (actuala Agenție Națională Pentru Protecția Drepturilor Copilului), cu sprijinul Băncii Mondiale și suportul tehnic din partea Organizației Mondiale a Sănătății. Partea operațională a anchetei (chestionarea subiecților pe teren) a fost efectuată de CURS.

¹⁰ Traian Rotariu (coord.), M. Roth-Szamoskozi, M. Elemer, A. Muneanu, V. Sabău, *Expunerea copiilor la abuz și neglijare în județul Cluj*, Cluj-Napoca, Edit. Comprex, 1996).

¹¹ Compararea dintre cele două anchete ar fi fost extrem de utilă, dar, din păcate, în constatările (disponibile) ale anchetei realizate de către CURS, cu excepția datelor cu privire la mediul de proveniență al subiecților, lipsesc celelalte informații, prin intermediul cărora să poată fi realizate comparații pertinente.

¹² Deși nu toți itemii, adiacenți întrebării din chestionar referitoare la identitatea agresorului, vizează persoane din cadrul familiei, am fost nevoiți să-i utilizăm, pentru a nu ne priva de informații altfel greu de obținut.

penurie de informații în legătură cu amploarea fenomenului de abuz sexual comis asupra copiilor și cu caracteristicile principale ale acestora.

Astfel, în concordanță cu datele anchetei realizate de Gallup, din punct de vedere al *sexului* copiilor abuzați, peste 76% sunt fete, iar aproximativ 24% sunt băieți (vezi Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de sex (Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	SEXUL						TOTAL	
	MASCULIN		FEMININ		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	5	23,8	16	76,2	–	–	21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	411	43,2	532	55,9	8	0,8	951	100,0
NR	15	53,6	13	46,4	–	–	28	100,0
Total	431	43,1	561	56,1	8	0,8	1000	100,0

Categoria de *vârstă* cel mai frecvent abuzată este cea cuprinsă între 16–17 ani (peste 71% dintre subiecții cuprinși în această categorie au declarat că au fost abuzați sexual de o rudă apropiată), urmată de categoria cuprinsă în intervalul de vârstă 18 ani și peste (care include o pondere de circa 24% dintre subiecți abuzați (vezi Tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de vârstă (Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	VÂRSTA								TOTAL	
	14-15 ANI		16-17 ANI		18 ANI și PESTE		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	1	4,8	15	71,4	5	23,8	–	–	21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	123	12,9	502	52,8	311	32,6	15	1,6	951	100,0
NR	4	14,3	15	53,6	7	25,0	2	7,1	28	100,0
Total	128	12,8	532	53,2	323	32,3	17	1,7	1000	100,0

Din punct de vedere al *mediului de proveniență*, cea mai mare pondere (52,4%) a subiecților agresați sexual o dețin cei care domiciliază în mediul rural, comparativ cu proporția de 47,6% a celor care locuiesc în mediul urban (vezi Tabelul nr. 3). Aceste proporții sunt relativ similare cu cele obținute în cadrul anchetei cu reprezentativitate națională, realizată de CURS la cererea Agenției

Naționale Pentru Protecția Drepturilor Copilului, unde s-au înregistrat 57,6% subiecți agresați sexual provenind din mediul rural și 42,4% subiecți proveniți din mediul urban. În timp ce în ancheta efectuată de CURS a fost mai mare ponderea celor proveniți din mediul rural, în ancheta realizată de Gallup s-a înregistrat o pondere mai mare a subiecților proveniți din mediul urban¹³ (vezi Graficul nr. 1).

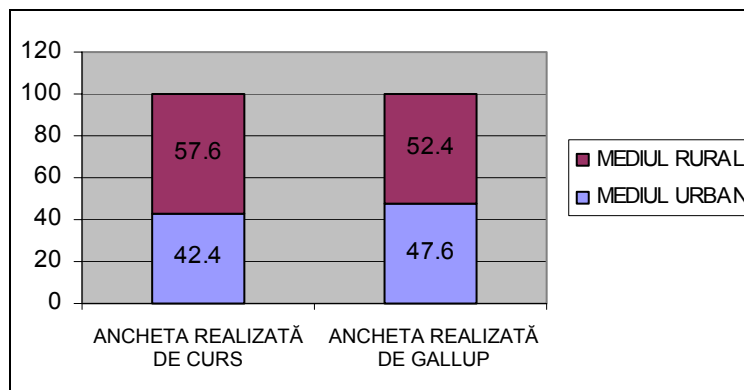
Tabelul nr. 3

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de mediul de proveniență
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	MEDIUL DE PROVENIENȚĂ						TOTAL	
	URBAN		RURAL		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	10	47,6	11	52,4	–	–	21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	541	56,9	379	39,9	31	3,3	951	100,0
NR	13	46,4	13	46,4	2	7,1	28	100,0
Total	564	56,4	403	40,3	33	3,3	1000	100,0

Graficul nr. 1

Distribuția subiecților agresați sexual în funcție de mediul de proveniență, așa cum a rezultat ea din anchetele efectuate de CURS (2000) și Gallup (2008)

În ceea ce privește *clasa* (școlară) din care fac parte elevii din eșantionul investigat, care au declarat că au fost agresați sexual, cea mai mare parte (peste o treime) fac parte din clasa a IX-a. Urmează, la egalitate (câte 23,8%), cei care sunt

¹³ Compararea dintre cele două anchete ar fi fost extrem de utilă, dar, din păcate, în constatările (disponibile) ale anchetei realizate de către CURS, cu excepția datelor cu privire la mediul de proveniență al subiecților, lipsesc celelalte informații, prin intermediul cărora să poată fi realizate comparații pertinente.

incluși în clasa a X-a și a XI-a. O pondere mai mică (de 19%) include elevii din clasa a XII-a (vezi Tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de clasa școlară
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	CLASA ȘCOLARĂ										TOTAL	
	a IX-a		a X-a		a XI-a		a XII-a		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	7	33,3	5	23,8	5	23,8	4	19,0	–		21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	256	26,9	266	28,0	230	24,2	192	20,2	7	0,7	951	100,0
NR	10	35,7	9	32,1	4	14,3	5	17,9	–	–	28	100,0
Total	273	27,3	280	28,0	239	23,9	201	20,1	7	0,7	1000	100,0

Din punct de vedere al *originii etnice*, nu există diferențe semnificative între subiecții investigați. Astfel, ponderea majoritară o dețin aceia aparținând populației românești, numai doi subiecți făcând parte din populația de origine romă (1) și cea de origine maghiară (1) (vezi Tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de originea etnică
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	ORIGINEA ETNICĂ										TOTAL	
	ROMÂN		MAGHIAR		ROM		ALTA		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	19	90,5	1	4,8	1	4,8	–	–	–	–	21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	870	91,5	55	5,8	10	1,1	10	1,1	6	0,6	951	100,0
NR	22	78,6	4	14,3	1	3,6	1	3,6	–	–	28	100,0
Total	911	91,1	60	6,0	12	1,2	11	1,1	6	0,6	1000	100,0

În raport cu numărul de persoane din familie, cea mai mare proporție a subiecților, care au declarat că au fost agresați sexual, aparține unor familii formate din 4 (peste 38%), respectiv 5 persoane (aproximativ 24%). Ponderi mai mici dețin aceia care aparțin unor familii formate din două (4,8%) și trei persoane (9,5%) – (vezi Tabelul nr. 6).

În mod complementar cu numărul de persoane din familie, au fost supuși abuzului sexual mai cu seamă subiecții care mai au un frate și/sau o soră (42,9%) ori trei frați/surori sau peste (28,6%) – (vezi Tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 6

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de numărul de persoane din familie (Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	NUMĂRUL DE PERSOANE DIN FAMILIE												TOTAL	
	2 PERSOANE		3 PERSOANE		4 PERSOANE		5 PERSOANE		PESTE 5 PERSOANE		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	1	4,8	2	9,5	8	38,1	5	23,8	4	19,1	1	4,8	21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	30	3,2	229	24,1	408	42,9	132	13,9	123	12,9	29	3,0	951	100,0
NR	1	3,6	8	28,6	11	39,3	2	7,1	6	21,4	–	–	28	100,0
Total	32	3,2	239	23,9	427	42,7	139	13,9	133	13,3	30	3,0	1000	100,0

Tabelul nr. 7

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de numărul de frați/surori (Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	NUMĂRUL DE FRAȚI ȘI SURORI										TOTAL	
	FĂRĂ FRAȚI ȘI/ SAU SURORI		UN FRATE ȘI/ SAU SORĂ		DOI FRAȚI ȘI/ SAU SURORI		TREI ȘI PESTE FRAȚI ȘI/ SAU SURORI		NR.			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Am fost agresat(ă)	2	9,5	9	42,9	2	9,5	6	28,6	2	9,5	21	100,0
Nu am fost agresat(ă)	79	8,3	444	46,7	142	14,9	126	13,2	160	16,8	951	100,0
NR	2	7,1	13	46,4	4	14,3	5	17,9	4	14,3	28	100,0
Total	83	8,3	466	46,6	148	14,8	137	13,7	166	16,6	1000	100,0

În funcție de *structura familială*, absența unuia dintre părinți din cămin pare să constituie un factor de risc pentru cazurile de abuz sexual. Astfel, din totalul subiecților agresați sexual, o pondere mai mare o dețin aceia care aparțin unor familii în care unul dintre părinți este decedat (19,0%) sau unde părinții sunt divorțați ori separați (14,3%). Totuși, această constatare trebuie tratată și ca o ipoteză de lucru, în condițiile în care absența unuia dintre părinți sau chiar a ambilor părinți din cămin, datorită plecării acestora în străinătate, nu pare să constituie un factor de risc atât de important precum îl constituie decesul sau separarea părinților. Astfel, numai 9,6%, dintre subiecții care au declarat că au fost agresați sexual, au unul din părinți plecat în străinătate (4,8%) sau chiar ambii părinți (4,8%). Pe de altă parte, trebuie menționat și faptul că 14,3% dintre subiecții care au fost supuși uneia sau mai multor agresiuni sexuale locuiesc, în timpul săptămânii, la bunici sau la alte rude, iar în weekend stau cu părinții (vezi Tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de structura acesteia
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

STRUCTURA FAMILIEI	Am fost agresat(ă)		Nu am fost agresat(ă)		NR		TOTAL	
	N	%	N	%	N	%	N	%
PĂRINȚI DIVORȚAȚI (SEPARAȚI)	3	14,3	111	11,7	3	10,7	117	11,7
UNUL DIN PĂRINȚI ESTE PLECAT ÎN STRĂINĂTATE	1	4,8	110	11,6	4	14,3	115	11,5
AMBII PĂRINȚI SUNT PLECAȚI ÎN STRĂINĂTATE	1	4,8	31	3,3	1	3,6	33	3,3
UNUL DIN PĂRINȚI ESTE DECEDAT	4	19,0	59	6,2	3	10,7	66	6,6
LOCUIEȘTE CU BUNICII SAU ALTE RUDE	1	4,8	39	4,1	1	3,6	41	4,1
ÎN TIMPUL SĂPTĂMÂNII STĂ LA BUNICI SAU ALTE RUDE, IAR ÎN WEEKEND STĂ CU PĂRINȚII	3	14,3	30	3,2	–	–	33	3,3
LOCUIESC CU AMBII PĂRINȚI	2	9,5	149	15,6	7	25,0	158	15,8
ALTE SITUAȚII	3	14,3	31	3,2	–	–	34	3,4
NR.	3	14,3	391	41,1	9	32,1	413	40,3
TOTAL	21	100,0	951	100,0	28	100,0	1000	100,0

Distribuția subiecților care au declarat că au fost supuși agresiunilor sexuale, în funcție de gradul de școlarizare al părinților, evidențiază faptul că ponderile cele mai mici sunt reprezentate de cei ai căror părinți au fie studii primare, fie studii postliceale sau universitare (postuniversitare). În raport cu *gradul de școlarizare a mamei*, aproximativ 67% dintre subiecți fac parte din familii unde mamele au absolvit treapta I de liceu (28,6%), liceul (23,8%) sau școala profesională (14,3%). În funcție de *gradul de școlarizare a tatălui*, 38% dintre subiecți au tați care au absolvit ciclul gimnazial (19%) și școala profesională (de asemenea, 19%) – (vezi Tabelele nr. 9 și 10).

În legătură cu gradul de școlarizare al părinților, *ocupația* acestora evidențiază următoarea structură: cea mai mare pondere a subiecților abuzați sexual (28,6%) au mame casnice ori mame care practică ocupații intelectuale (19,0%) sau care lucrează în domeniul serviciilor și comerțului (14,3%).

În ceea ce privește ocupația tatălui, peste 38% dintre elevii chestionați au tați care sunt muncitori calificați, inclusiv meșteșugari sau mecanici (19,1%) și care prestează alte ocupații decât cele menționate, ca atare, în chestionar (19%) – (vezi Tabelele nr. 11 și 12).

Identitatea agresorului este menționată în Graficul nr. 2 (vezi Graficul nr. 2). Astfel, peste o treime din eșantionul investigat a declarat că a fost agresată de un necunoscut (o necunoscută)¹⁴, o pondere de circa 29% a fost victimizată de un prieten (sau o prietenă), aproximativ 24% a fost supusă unui act sau mai multor acte de agresiune sexuală de către o rudă apropiată (tată, frate, văr, unchi etc.), iar peste 14% a fost abuzată de un vecin.

În funcție de sexul victimei, cele mai frecvent supuse riscului de agresiune sunt – așa cum am menționat deja –, fetele, care au fost victimizate, în cea mai mare măsură, în ordine, de un vecin (sau o vecină), de un necunoscut (ori necunoscută) sau o rudă apropiată (vezi Graficul nr. 3).

Peste jumătate dintre agresori au fost persoane majore, având vârste cuprinse între 24–50 de ani¹⁵, iar peste 14% dintre ei au între 16–17 ani. De menționat că 14,1% dintre subiecți au refuzat să indice vârsta agresorului (vezi Graficul nr. 4).

Ancheta a evidențiat, de asemenea, faptul că fetele s-au confruntat, într-o măsură mai mare decât băieții, cu agresiuni sexuale comise de către persoane majore.

În privința *modalităților concrete de săvârșire a abuzului sexual*, cele mai frecvente (deși unele se pot combina între ele) sunt propunerile făcute victimei de către agresor de a avea raporturi sexuale (peste 38%), săruturile sau mângâierile atâțătoare ale agresorului (aproape 29%), contactul sexual forțat cu victima (aproximativ 24%), expunerea organelor sexuale ale agresorului în fața victimei (de asemenea, circa 24%), tentativele (eșuate) ale agresorului de a avea contact

¹⁴ Deși nu toți itemii adiacenți întrebării din chestionar referitoare la identitatea agresorului vizează persoane din cadrul familiei, am fost nevoiți să-i utilizăm, pentru a nu ne priva de informații altfel greu de obținut.

¹⁵ Nu au fost identificați agresori cuprinși în intervalul de vârstă 18–23 de ani.

sexual cu victima (19,0%), atingerea de către agresor a organelor genitale ale victimei (19,0%) și masturbarea efectuată de agresor (vezi Graficul nr. 5). Comparativ cu băieții, fetele au fost supuse în mai mare măsură tuturor acestor forme de abuz sexual, din care unele au avut un caracter mixt (vezi Graficul nr. 6).

Tabelul nr. 9

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de gradul de școlarizare al mamei
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

GRADUL DE ȘCOLARIZARE AL MAMEI	Am fost agresat(ă)		Nu am fost agresat(ă)		NR		TOTAL	
	N	%	N	%	N	%	N	%
FĂRĂ ȘCOALĂ	–	–	5	0,5	–	–	5	0,5
CICLUL PRIMAR (1–4 CLASE)	1	4,8	19	2,0	–	–	20	2,0
CICLUL GIMNAZIAL (5–8 CLASE)	1	4,8	73	7,7	5	17,9	79	7,9
TREAPTĂ I LICEU (9–10 CLASE)	6	28,6	197	20,7	8	28,6	211	21,1
ȘCOALA PROFESIONALĂ	3	14,3	124	13,0	2	7,1	129	12,9
LICEUL (9–12 CLASE)	5	23,8	337	35,4	8	28,6	350	35,0
ȘCOALA DE MAÎSTRI	–	–	7	0,7	–	–	7	0,7
ȘCOALA POSTLICEALĂ	1	4,8	28	2,9	1	3,6	30	3,0
CURSUL UNIVERSITAR DE SCURTĂ DURATĂ (COLEGIU)	–	–	36	3,8	1	3,6	37	3,7
CURSUL UNIVERSITAR DE LUNGĂ DURATĂ	2	9,5	65	6,8	1	3,6	68	6,8
STUDII POSTUNIVERSITARE	1	4,8	27	2,8	–	–	28	2,8
NU ESTE CAZUL (MAMĂ DECEDATĂ ETC.)	1	4,8	5	0,5	–	–	6	0,6
NR	–	–	28	2,9	2	7,1	30	3,3
TOTAL	21	100,0	951	100,0	28	100,0	1000	100,0

Peste 52% dintre victimele agresiunilor sexuale, cu precădere fetele, s-au confruntat cu asemenea agresiuni după ce au împlinit *vârsta* de 14 ani, iar 19,0% dintre victime au fost agresate când aveau vârsta cuprinsă între 11–12 ani (vezi Graficele nr. 7 și 8).

Referitor la *frecvența* abuzului sexual, aproximativ 67% dintre victime au fost agresate o singură dată, iar circa 29% au fost victimizate de două ori (14,3%) sau de mai multe ori (de asemenea, 14,3%) – (vezi Graficul nr. 9).

În ceea ce privește *locațiile* cele mai obișnuite în care s-au săvârșit agresiunile sexuale, acestea au fost, în ordine, următoarele: pe stradă, în scara blocului sau în mașină (circa 43%), în locuința victimei (aproximativ 24%), în locuința agresorului (14,3%), într-un loc public (peste 14%) etc. (vezi Graficul nr. 10). În timp ce băieții au fost agresați, cu precădere, în locuința agresorului, fetele au fost abuzate, mai frecvent, în propria locuință, în locuri publice, pe stradă, în mașină, pe scara blocului etc. (vezi Graficul nr. 11).

Tabelul nr. 10

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de gradul de școlarizare al tatălui (Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

GRADUL DE ȘCOLARIZARE A TATĂLUI	Am fost agresat(ă)		Nu am fost agresat(ă)		NR		TOTAL	
	N	%	N	%	N	%	N	%
FĂRĂ ȘCOALĂ	–	–	3	0,3	–	–	3	0,3
CICLUL PRIMAR (1–4 CLASE)	1	4,8	18	1,9	–	–	19	1,9
CICLUL GIMNAZIAL (5–8 CLASE)	4	19,0	55	5,8	4	14,3	63	6,3
TREAPTA I LICEU (9–10 CLASE)	1	4,8	105	11,0	4	14,3	110	11,0
ȘCOALA PROFESIONALĂ	4	19,0	184	19,3	5	17,9	193	19,3
LICEUL (9–12 CLASE)	2	9,5	286	30,1	8	28,6	296	29,6
ȘCOALA DE MAIȘTRI	2	9,5	47	4,9	2	7,1	51	5,1
ȘCOALA POSTLICEALĂ	1	4,8	36	3,8	–	–	37	3,7
CURSUL UNIVERSITAR DE SCURTĂ DURATĂ (COLEGIU)	–	–	29	3,0	–	–	29	2,9
CURSUL UNIVERSITAR DE LUNGĂ DURATĂ	1	4,8	68	7,2	2	7,1	71	7,1
STUDII POSTUNIVERSITARE	–	–	23	2,4	–	–	23	2,3
NU ESTE CAZUL (TATA DECEDAT ETC.)	3	14,3	38	4,0	1	3,6	42	4,2
NR	2	9,5	59	6,2	2	7,1	63	6,3
TOTAL	21	100,0	951	100,0	28	100,0	1000	100,0

Drept consecințe ale abuzului comis asupra lor, victimele (cu precădere fetele) au resimțit o multitudine de *efecte psihice secundare*, printre care sentimente de deprimare (peste 57%), somn agitat (peste o treime din totalul victimelor), sentimentul de a fi abandonate (19%), coșmaruri (peste 14%), tentative de suicid (peste 14%) ș.a. (vezi Graficul nr. 12).

Este de menționat și faptul că peste 76% dintre victime au povestit, cu precădere unuia sau ambilor părinți, ori unui prieten (unei prietene), ceea ce li s-a întâmplat, doar circa 24% dintre aceste victime trecând sub tăcere actul de abuz sexual comis asupra lor.

Tabelul nr. 11

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de ocupația mamei
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

OCUPAȚIA MAMEI	Am fost agresat(ă)		Nu am fost agresat(ă)		NR		TOTAL	
	N	%	N	%	N	%	N	%
CONDUCĂTORI DE UNITĂȚI ȘI PATRONI ÎNTREPRINZĂTORI	–	–	39	4,1	2	7,1	41	4,1
OCUPAȚII INTELLECTUALE	4	19,0	48	5,0	1	3,6	53	5,3
TEHNICIENI SAU MAÎȘTRI	–	–	19	2,0	–	–	19	1,9
FUNCȚIONARI	–	–	54	5,7	1	3,6	55	5,5
LUCRĂTORI ÎN SERVICII ȘI COMERȚ	3	14,3	112	11,8	3	10,7	118	11,8
AGRICULTORI (INCLUSIV ZILIERI)	–	–	36	3,7	2	7,1	38	3,8
MUNCITORI CALIFICAȚI (INCLUSIV MEȘTEȘUGARI SAU MECANICI)	2	9,5	176	18,5	6	21,4	184	18,4
MUNCITORI NECALIFICAȚI ÎN SECTOARE NEAGRICOLE	1	4,8	17	1,8	1	3,6	19	1,9
CADRU MILITAR	–	–	3	0,3	–	–	3	0,3
ȘOMER	–	–	20	2,1	1	3,6	21	2,1
PENSIONAR	–	–	37	3,9	2	7,1	39	3,9
CASNICĂ	6	28,6	264	27,8	5	17,9	275	27,5
ALTE OCUPAȚII	3	14,3	95	10,0	3	10,7	101	10,1
NU E CAZUL (MAMA DECEDATĂ ETC.)	1	4,8	5	0,5	–	–	6	0,6
NR	1	4,8	26	2,7	1	3,6	28	2,8
TOTAL	21	100,0	951	100,0	28	100,0	1000	100,0

Ca un ultim aspect, care trebuie subliniat și care ni se pare extrem de important, este faptul că 181 de subiecți, reprezentând peste 18% din întreg eșantionul investigat, au declarat că fie colegii, fie prietenii le-au povestit că s-au confruntat, în cursul copilăriei sau adolescenței lor, cu un act de abuz sexual (vezi Tabelul nr. 13). Aceasta ne face să credem că incidența abuzului sexual comis asupra copiilor din România este mult mai mare decât cea evidențiată de statisticile

oficiale sau de anchetele întreprinse până acum asupra acestui subiect. Explicația acestui fapt se datorează – așa cum am subliniat deja –, reticenței manifestate de subiecții investigați de a dezvălui acest eveniment extrem de intim al vieții lor, care este abuzul sexual. O asemenea explicație este întărită, între altele, de faptul că subiecții chestionați sunt mult mai dispuși să aducă la cunoștință agresiuni cu care s-au confruntat colegi sau prieteni apropiați, decât acte de abuz sexual în care au fost implicați direct¹⁶.

Tabelul nr. 12

Distribuția subiecților agresați sexual în cadrul familiei, în funcție de ocupația tatălui
(Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

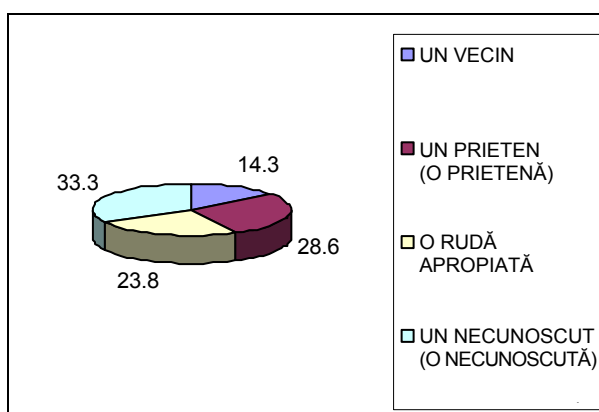
OCUPAȚIA TATĂLUI	Am fost agresat(ă)		Nu am fost agresat(ă)		NR		TOTAL	
	N	%	N	%	N	%	N	%
CONDUCĂTORI DE UNITĂȚI ȘI PATRONI ÎNTREPRINZĂTORI	1	4,8	76	8,0	N	%	78	7,8
OCUPAȚII INTELLECTUALE	–	–	35	3,7	1	3,6	35	3,5
TEHNICIENI SAU MAÎȘTRI	–	–	60	6,3	–	–	61	6,1
FUNCȚIONARI	–	–	18	1,9	1	3,6	19	1,9
LUCRĂTORI ÎN SERVICII ȘI COMERȚ	2	9,5	50	5,3	1	3,6	52	5,2
AGRICULTORI (INCLUSIV ZILIERI)	1	4,8	48	5,1	–	–	51	5,1
MUNCITORI CALIFICAȚI (INCLUSIV MEȘTEȘUGARI SAU MECANICI)	4	19,1	293	30,8	2	7,1	306	30,6
MUNCITORI NECALIFICAȚI ÎN SECTOARE NEAGRICOLE	–	–	23	2,4	9	32,2	24	2,4
CADRU MILITAR	–	–	20	2,1	1	3,6	21	2,1
ȘOMER	–	–	37	3,9	1	3,6	38	3,8
PENSIONAR	2	9,5	70	7,4	1	3,6	78	7,8
CASNICA	1	4,8	35	3,7	6	21,4	37	3,7
ALTE OCUPAȚII	4	19,0	86	9,0	1	3,6	91	9,1
NU E CAZUL (MAMA DECEDAT ETC.)	3	14,3	38	4,0	1	3,6	42	4,2
NR	3	14,3	62	6,5	1	3,6	67	6,7
TOTAL	21	100,0	951	100,0	28	100,0	1000	100,0

¹⁶ Acesta este un motiv suficient, credem, pentru a efectua o analiză amănunțită a caracteristicilor principale ale subiecților agresați, chiar dacă, în ansamblul lor, aceștia sunt destul de puțin numeroși, așa cum am procedat și noi în cazul constatărilor rezultate din ancheta întreprinsă de Institutul Gallup.

Deși cuprinde un număr redus de subiecți, analiza lotului format din cei asupra cărora s-a exercitat un act de abuz sexual oferă, credem, suficiente informații pentru a putea înțelege mai bine cauzele principale ale unor asemenea agresiuni și principalele caracteristici ale grupurilor de copii aflate în situații de risc.

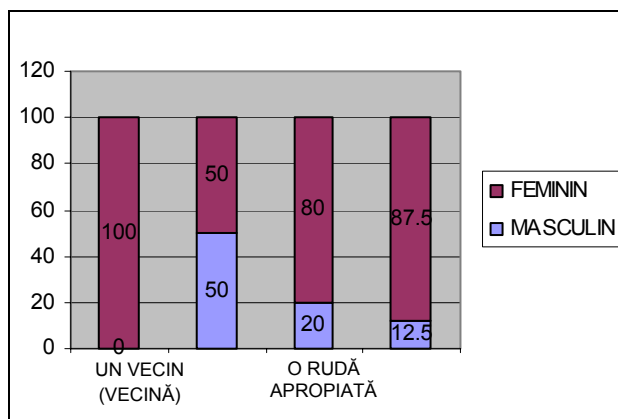
Graficul nr. 2

Distribuția subiecților agresați sexual, în funcție de identitatea agresorului
(Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

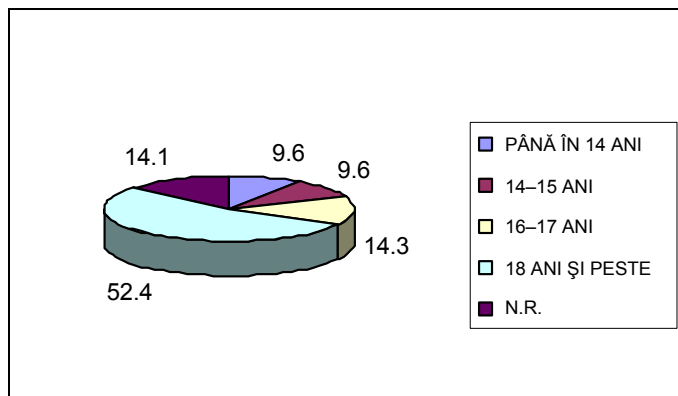
Graficul nr. 3

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de sex și identitatea agresorului
(Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

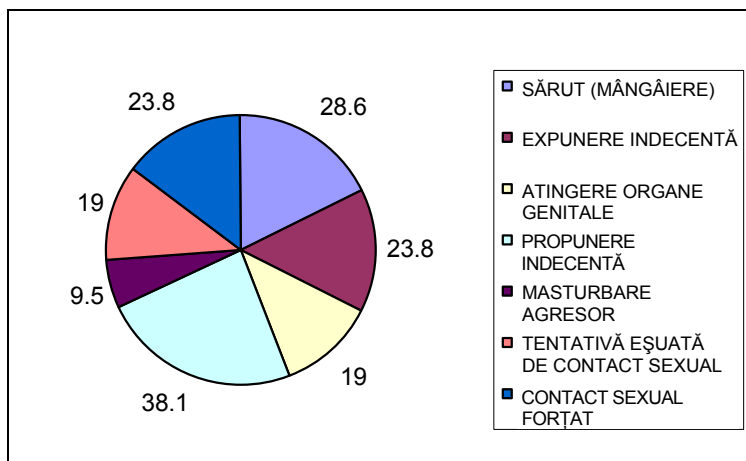
Graficul nr. 4

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de vârsta agresorului
(Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

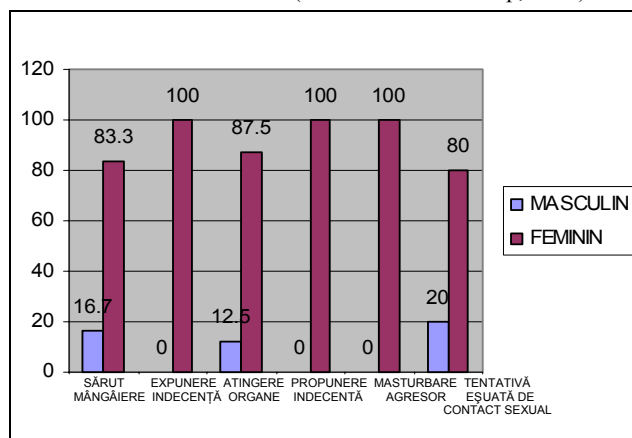
Graficul nr. 5

Cele mai frecvente modalități de comitere a abuzului sexual,
unele combinate între ele (Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

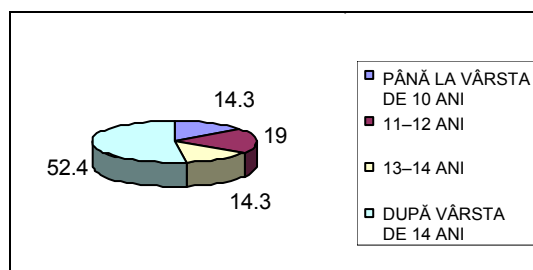
Graficul nr. 6

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de modalitatea de comitere a abuzului (Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

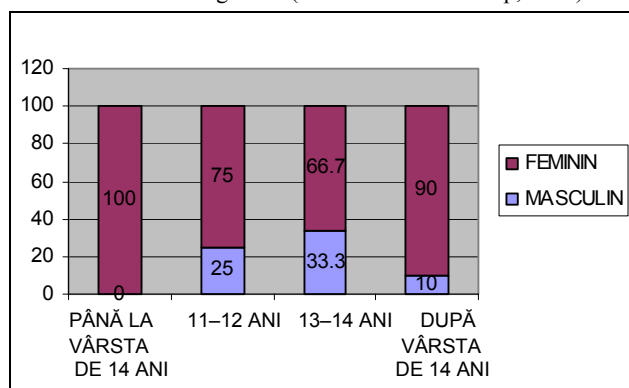
Graficul nr. 7

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de vârsta la care au fost agresate (Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

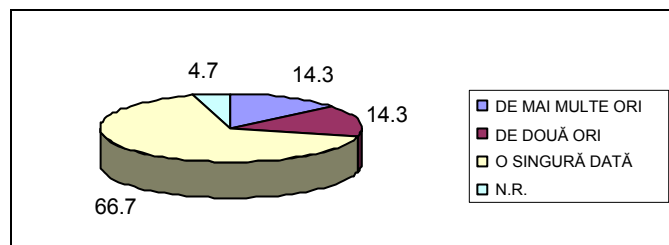
Graficul nr. 8

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de sex și de vârsta la care au fost agresate (Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

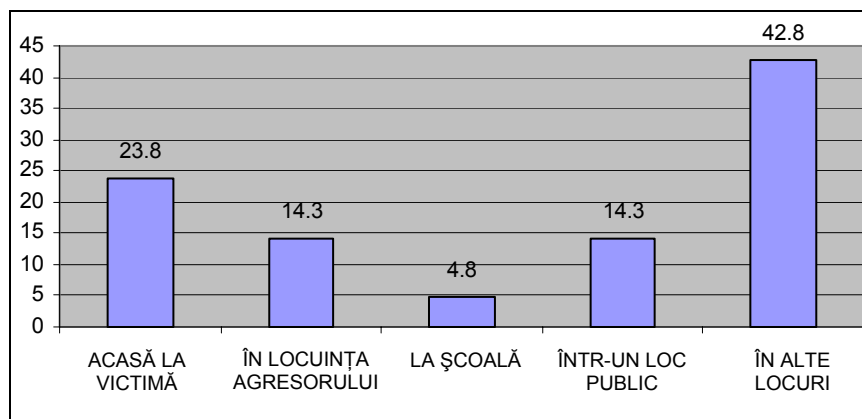
Graficul nr. 9

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de frecvența comiterii abuzului
(Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

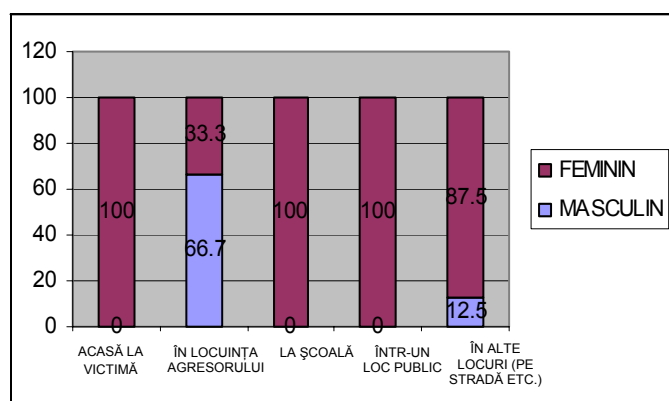
Graficul nr. 10

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de locul în care s-a comis abuzul
(Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

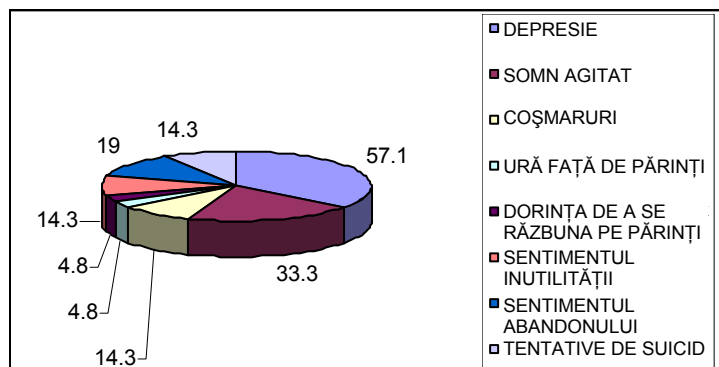
Graficul nr. 11

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de sex și de locul unde s-a comis abuzul
(Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

Graficul nr. 12

Distribuția victimelor abuzului sexual, în funcție de efectele secundare resimțite după comiterea abuzului (Sursa: Ancheta Gallup, 2008)

Tabelul nr. 13

Distribuția subiecților agresați sexual, în funcție de actele de abuz sexual povestite de colegi (colege) sau prieteni (prietene) – (Sursa: Ancheta realizată de Institutul Gallup la cererea Institutului de Sociologie al Academiei Române)

	COMITEREA UNOR ACTE DE ABUZ SEXUAL POVESTITE DE COLEGI (E) SAU PRIETENI(E)						TOTAL	
	I S-A POVESTIT		NU I S-A POVESTIT		NR			
	N	%	N	%	N	%	N	%
BĂIEȚI	60	13,9	312	72,4	59	13,7	431	100,0
FETE	118	21,0	401	71,5	42	7,5	561	100,0
NR	3	37,5	5	62,5	–	–	8	100,0
Total	181	18,1	718	71,8	101	10,1	1000	100,0

CERCETAREA FENOMENULUI DE RECIDIVĂ DIN PERSPECTIVA „CARIEREI INFRAȚIONALE”

CRISTINA DÂMBOEANU *

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE RELAPSE PHENOMENON FROM THE PERSPECTIVE OF THE “CRIMINAL CAREER”

In Romania, although the level of relapse is high, there are no sociological and criminological studies of this phenomenon. At present, it is not known *who* are those criminals who relapse and *which* are the factors determining them to repeatedly infringe the law. At international level there are numerous specialized publications which approach the theoretical and practical aspects of relapse, in an attempt to identify the main causes favoring the repetition of criminal behavior and to prepare certain measures aimed at preventing and reduce the span of this phenomenon. This article presents one of the most recent directions of analysis of relapse described in the literature of the Western academic environment, that of the “criminal career.” It approaches the main working concepts and hypotheses of this theoretical model, as well as its implications in the practical dimension, of the means of preventing and controlling the relapse phenomenon.

Key words: relapse, criminal career, crime prevention and control.

INTRODUCERE

În România, cu toate că nivelul recidivismului este foarte ridicat, aproape 40% dintre deținuții aflați în penitenciare având cel puțin o condamnare anterioară, lipsesc studiile sociologice și criminologice asupra acestui fenomen. În prezent, nu se cunoaște cu exactitate *cine* sunt acei infractori care recidivează și *care* sunt factorii care îi determină pe aceștia să se abată în mod repetat de la lege. Durata carierei infracționale și „specializarea” infractorului sunt, de asemenea, subiecte neglijate în literatura de la noi din țară, absența unor baze de date informatizate ale instituțiilor abilitate fiind poate principalul obstacol în vederea realizării unor astfel

* Address correspondence to Cristina Dâmboeanu: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: cristinadamboeanu@yahoo.com

de cercetări. Studiul recidivismului este important pentru evaluarea eficacității modului în care politicile penale și sociale răspund problematicii criminalității, pentru constatarea curenților sistemului corecțional și stabilirea posibilităților de intervenție în vederea maximalizării impactului strategiilor deja existente ori dezvoltării altora noi.

Pe plan internațional, există numeroase publicații de specialitate, care abordează aspectele teoretice și practice ale problematicii recidivei, în încercarea de a identifica principalele cauze care favorizează reiterarea conduitelor infracționale și de a elabora anumite măsuri menite să prevină și să diminueze amploarea acestui fenomen.

PARADIGMA CARIEREI INFRAȚIONALE

Una dintre cele mai recente direcții de analiză a recidivismului, descrisă în literatura sociologică și criminologică din spațiul academic occidental, este aceea a „carierii infracționale”. Cercetările întreprinse din această perspectivă urmăresc să ofere o imagine dinamică asupra activității infracționale a unui individ, prin analiza traiectoriilor acesteia, a frecvenței, duratei, stabilității în timp și, în final, a încetării ei.

Cadrul metodologic al acestei abordări a fost schițat într-un raport elaborat de Consiliul Național de Cercetare din Statele Unite și publicat în anul 1986 de Academia Națională de Știință¹. În acest raport au fost descrise principalele dimensiuni ale carierei infracționale, relațiile cauzale care se stabilesc între acestea și factorii asociați perpetuării lor în timp, strategiile de prevenire și control al criminalității, îndeosebi cele axate asupra modificării cursului carierei infracționale și „incapacităților”, prin încarcerare, a delincvenților – și, în fine, au fost evaluate fezabilitatea și eficiența scalelor de predicție a comportamentului antisocial.

Raportul, realizat la cererea Institutului Național de Justiție din S.U.A., s-a fundamentat pe analiza constatărilor unor studii reprezentative din literatura de specialitate. Aceste cercetări s-au bazat, la rândul lor, fie pe analiza datelor oficiale, fie pe analiza rezultatelor de anchetă și au utilizat demersuri diferite – retrospective și prospective, cvasiexperimentale și transversale –, precum și eșantioane diferite, atât sub aspectul volumului, cât și sub cel al compoziției lor: loturi de minori sau de adulți, deținuți aflați în arest, în școli de corecție ori în penitenciare.

Potrivit autorilor acestui raport², paradigma carierei infracționale divide rata criminalității în două mari componente: *participarea/prevalența* sau procentul populației care comite diverse acte infracționale și *frecvența* sau numărul mediu de delikte săvârșite de un infractor. Alături de aceste elemente, *durata* sau perioada de timp în care individul este activ din punct de vedere infracțional, *gravitatea* actelor

¹ A. Blumstein, J. Coehn, J. A. Roth, C. A. Visher, *Criminal Careers and Career Criminals*, Washington, National Academy Press, 1986.

² *Ibidem*, p. 1–2.

înfăptuite, respectiv tipurile de infracțiuni comise și *pattern*-urile de modificare a acestora sau de specializare într-un anumit tip și *încheierea* activității criminale constituie cei cinci parametri fundamentali ai unei cariere infracționale. Ipoteza care însoțește această perspectivă este aceea conform căreia toate dimensiunile mai sus menționate sunt, în mod potențial, generate de seturi distincte de cauze, nivelurile de responsabilitate ale instituțiilor de control diferențiindu-se în raport cu acestea.

Această paradigmă s-a întemeiat pe constatările provenite dintr-o serie de studii de tip longitudinal, privind istoricul infracțional al unor grupuri sau cohorte demografice, direcție de cercetare care a debutat o dată cu publicarea în anul 1975 a studiului de referință efectuat de Marvin Wolfgang, Robert Figlio și Thorsten Sellin, *Delinquency in a Birth Cohort*³.

Rezultatele cercetărilor⁴ întreprinse cu scopul de a evidenția diversele *pattern*-uri ale activității infracționale au indicat, în mod constant, că indivizii care debutează de timpuriu în activitatea delincventă, comparativ cu cei ale căror comportamente antisociale încep să se manifeste în adolescență, tind să comită un volum mai mare de infracțiuni, să se implice în acte cu un nivel sporit de gravitate și să aibă o carieră infracțională de mai lungă durată (vezi și Caseta nr. 1). Constatările cercetărilor menționate anterior⁵ au arătat, de asemenea, că infractorii diferă în funcție de tipurile și frecvența cu care comit, la o anumită vârstă, activitățile deviante și criminale, că socializarea inadecvată în cadrul familiei și asocierea cu grupurile infracționale sunt principalii factori de risc ai recidivismului, că unele evenimente din viață, precum căsătoria, pot modifica, într-un sens pozitiv, traiectoriile activității infracționale și, în fine, că, deși există un grad ridicat al continuității comportamentale, rămâne în permanență deschisă posibilitatea modificării acestuia.

Caseta nr. 1

Sintetizând concluziile diverselor studii realizate de-a lungul timpului, se poate menționa că:

- vârsta de debut a activității delincvente este situată, cel mai frecvent, în intervalul 8–14 ani, iar vârsta la care un individ obișnuiește să își încheie cariera infracțională este, de obicei, plasată în intervalul 20–29 ani;
- prevalența comportamentului infracțional atinge punctul maxim în adolescența târzie, respectiv în perioada de vârstă cuprinsă între 15–19 ani;
- există o relativă stabilitate a comportamentului infracțional, indivizii care comit un număr relativ ridicat de infracțiuni la o anumită vârstă având o probabilitate mai mare de a comite infracțiuni și mai târziu în viață;

³ M. Wolfgang, R. Figlio, T. Sellin, *Delinquency in a Birth Cohort*, Chicago, University of Chicago Press, 1972.

⁴ Conform cu Alex R. Piquero, *Explaining Crime over the Life Course ... and All Points in between*, în „The Journal of Criminal Law and Criminology”, 2004, vol. 95, nr. 1, p. 345–363.

⁵ *Ibidem*, p. 347.

– o proporție redusă a populației (infractorii cronici) comit o pondere ridicată de infracțiuni; aceștia își încep activitatea infracțională la o vârstă timpurie, au o frecvență ridicată de comitere a infracțiunilor și o carieră criminală de durată;

– comportamentul infracțional este mai degrabă versatil și nu specializat; în special infractorii care săvârșesc infracțiuni cu violență tind să se implice în diverse alte acte infracționale;

– pe măsură ce înaintează în vârstă, infractorii tind să nu mai comită infracțiunile împreună cu grupul de prieteni, ci individual;

– în copilărie și adolescența târzie, indivizii se angajează în activități infracționale pentru distracție, pentru înlăturarea plictiselii, rutinei sau monotoniei vieții. După 20 de ani, motivele utilitariste devin predominante;

– diferite tipuri de infracțiuni încep să fie comise pentru prima dată la vârste diferite. De pildă, furturile din magazine sunt comise înainte de spargerii, spargerile înainte de tâlhării și așa mai departe. Diversificarea crește de obicei până la vârsta de 20 de ani, după care descrește și apare specializarea.

(Sursa: Alex R. Piquero, David P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in Criminal Career Research*, Cambridge University Press, 2007)

DIMENSIUNILE CARIEREI CRIMINALE

a) Participarea⁶

Participarea la activitățile antisociale și criminale este măsurată prin proporția indivizilor care comit cel puțin o infracțiune într-o anumită perioadă de timp. Grupul infractorilor activi este compus atât din cei care săvârșesc pentru prima oară diverse acte sancționate de legea penală, cât și din cei definiți de un istoric al infracționalității mai mult sau mai puțin bogat.

În concordanță cu rezultatele majorității studiilor analizate de Blumstein și colaboratorii săi⁷, un individ își începe, cel mai frecvent, cariera infracțională înainte de vârsta de 10 ani, rata inițierii în activități delincvente și criminale atingând valoarea maximă în perioada adolescenței. Cercetările incluse în studiul autorilor menționați au arătat că tendințele antisociale din timpul copilăriei, manifestate printr-o serie lungă de trăsături și fapte antisociale, precum furturile, consumul de droguri, impulsivitatea, ostilitatea față de orice autoritate, rezultatele școlare slabe, agresiunile verbale și fizice, vagabondajul, asocierea cu grupurile delincvente, constituie cei mai buni predictorii ai implicării ulterioare a minorului în acte de delincvență și infracționalitate⁸.

De asemenea, constatările cercetărilor au demonstrat că familia poate exercita o influență negativă puternică asupra comportamentului copilului, fiind, în acest sens, stabilite corelații pozitive între conduita delincventă, pe de o parte, și stilurile disciplinare severe și inconsistente adoptate de părinți, nivelul redus de comunicare

⁶ Conform lui A. Blumstein, J. Coehn, J. A. Roth, C. A. Visher, *op. cit.*, p. 31–54.

⁷ *Ibidem*, p. 35–40.

⁸ *Ibidem*, p. 43–53.

și relaționare în familie, lipsa afectivității, abuzul, lipsa de control și supraveghere a copilului, comportamentul infracțional al părinților, pe de altă parte.

În același timp, problemele comportamentale ale minorilor și tinerilor au fost corelate cu impactul dezorganizării familiei, în special cu variabile precum divorțul sau separarea părinților și abandonul familial, arătându-se că relațiile dizarmonice, dezacordurile sau conflictele maritale, dar și dificultățile de ordin material, care urmează unei despărțiri, afectează funcționarea normală a unei familii și cresc riscul de delincvență, datorită diminuării eficienței controlului parental, al incapacității de a-i oferi copilului un mediu care să îi asigure securitate emoțională, dar și datorită prezenței, în exces, a modelelor negative. În fine, inițierea în comportamente delincvente a fost empiric pusă în legătură cu coeficientul scăzut de inteligență, cu nivelul redus al performanței școlare și academice, cu stilul de viață dezorganizat și caracterizat, cu precădere, prin absența unui loc de muncă stabil și implicarea în bande delincvente.

Indiferent dacă aceste cercetări au utilizat statisticile oficiale sau datele de anchetă, rezultatele lor au demonstrat că ratele de participare ale bărbaților sunt mai mari decât cele corespunzătoare femeilor, în special în ceea ce privește infracțiunile grave. De asemenea, afro-americanii au o incidență mai mare de participare la actele de violență și agresivitate comise în societatea americană.

b) Frecvența

Frecvența individuală este măsurată prin numărul de infracțiuni comise pe an de un infractor activ. În pofida diferențelor existente între tehnicile de măsurare și compoziția eșantioanelor utilizate, cercetările analizate de Blumstein și colaboratorii săi⁹ au ajuns la concluzii relativ similare și în ceea ce privește frecvența sau intensitatea cu care un individ săvârșește infracțiuni, într-o anumită perioadă de timp. Astfel, s-a constatat că, în medie, un infractor activ comite pe an, între 2–4 infracțiuni contra persoanei și între 5–10 delikte contra proprietății. Frecvența comportamentului antisocial în cazul deținuților este mai mare decât a celor care nu au fost încarcerați. Spelman¹⁰ a arătat, de pildă, că, în timp ce media infracțiunilor comise de un individ neîncarcerat este de 8 delikte pe an, în cazul celor care au fost pedepsiți cu închisoarea, media este de 30–50 de delikte pe an.

Pe de altă parte, distribuția numărului de infracțiuni pe care le comite un individ variază, astfel încât, în timp ce delinquentul tipic săvârșește numai câteva delikte pe an, un procent de circa 10% dintre infractorii activi comit un volum disproporționat de mare de astfel de acte, putând ajunge chiar și la 100 de infracțiuni pe an¹¹.

⁹ Conform lui A. Blumstein, J. Coehn, J. A. Roth, C. A. Visser, p. 55–76, 1986.

¹⁰ W. Spelman, *Criminal Incapacitation*, *apud. op. cit.*, Alex R. Piquero, David P. Farrington, A. Blumstein, *op. cit.*, p. 12.

¹¹ Alex R. Piquero, David P. Farrington, A. Blumstein, *Key Issues in Criminal Career Research*, Cambridge University Press, 2007.

Spre deosebire de *pattern*-urile observate în cazul ratelor de participare, frecvența individuală nu variază în mod semnificativ în raport cu atributele demografice precum sexul, vârsta și rasa¹². Datele analizate au indicat, de pildă, că diferența dintre ratele bărbaților și cele ale femeilor este foarte mică, chiar și în cazul acelor infracțiuni comise în mod tradițional de bărbați, precum tâlhăria și vătămarea corporală. Diferențe mai relevante, în ceea ce privește frecvența implicării infractorilor în acte antisociale, apar, în schimb, în raport cu vârsta la care aceștia își încep activitatea infracțională, dar și în raport cu consumul de droguri, șomajul și conduita infracțională anterioară. Astfel, indivizii care își încep activitatea criminală încă din perioada copilăriei, cei care utilizează droguri în mod frecvent, cei care nu au un loc de muncă perioade îndelungate de timp și aceia care au un istoric bogat al activității infracționale se angajează, cu o frecvență mai mare, în săvârșirea anumitor tipuri de delict.

c) *Specializarea*

Eforturile cercetătorilor s-au îndreptat, de asemenea, către identificarea unor tipuri distincte ale carierei criminale, în funcție de gradul de specializare a infractorilor. Majoritatea studiilor au evidențiat faptul că, deși există o anumită tendință de a repeta aceeași faptă, cei mai mulți infractori se angajează într-o varietate de acte antisociale și criminale. Altfel spus, nu specializarea, ci versatilitatea caracterizează carierele lor infracționale, în special pe cele ale infractorilor cronici.

În același timp, indivizii tind să își concentreze activitățile în cadrul unei clase mai largi de infracțiuni (cum ar fi, de exemplu, infracțiunile contra proprietății), cei mai mulți dintre aceștia având tendința de a trece de la un tip de infracțiune la altul, în cadrul respectivei categorii¹³. Nu în ultimul rând, studiile au demonstrat că specializarea, atunci când are loc, se produce după perioada adolescenței și tinde să se intensifice, pe măsură ce individul avansează în cariera sa infracțională¹⁴.

d) *Durata*

Anumiți autori și-au focalizat cercetările pe durata carierei criminale, indicând faptul că, acestea au, în medie, o durată relativ scurtă, de pildă, de cinci ani pentru infractorii activi¹⁵.

Spelman¹⁶ a demonstrat, pe baza datelor de anchetă, că acei infractori tineri și neexperimentați, respectiv cei aflați în primii cinci ani ai carierei infracționale, au o probabilitate mai mare, în comparație cu infractorii experimentați, de a abandona

¹² Conform lui A. Blumstein, J. Coehn, J. A. Roth, C. A. Visher, *op. cit.*, p. 67–72, 1986.

¹³ Alex R. Piquero, David P. Farrington, A. Blumstein, *op. cit.*, p. 74–75.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Conform lui A. Blumstein, J. Coehn, J. A. Roth, C. A. Visher, *op. cit.*, p. 85–92, 1986.

¹⁶ W. Spelman, *op. cit.*, p. 13–14.

activitatea delincventă și criminală. Farrington¹⁷ a arătat că durata medie a carierei infractorilor monitorizați de autor până la vârsta de 40 de ani a fost 7,1 ani, în timp ce Sampson și Laub¹⁸ au estimat că durata medie a carierei infractorilor urmăriți până la vârsta de 70 de ani a fost de 25,6 ani pentru toate infracțiunile, mai scăzută pentru infracțiunile săvârșite prin violență – 9,2 ani și mai ridicată pentru infracțiunile contra proprietății – 13,6 ani.

Într-un alt studiu, Farrington, Lambert și West¹⁹ au indicat faptul că durata carierei infracționale, definită ca intervalul de timp scurs între prima și ultima infracțiune comisă de un individ, a fost de 10 ani. Pentru 9,1% dintre recidiviști, durata carierei a depășit 20 de ani. Constatările cercetării au relevat, de asemenea, că durata carierei infracționale descrește o dată cu creșterea vârstei de debut. Astfel, aceia care au debutat în activitatea infracțională în intervalul de vârstă 10–13 ani au avut o durată a carierei criminale de 11,58 ani, în timp ce aceia care au început să comită infracțiuni la vârste cuprinse între 21–30 ani au avut o durată a carierei criminale de 2,33 ani.

Piquero și colaboratorii săi²⁰ au arătat că indivizii care au fost cel puțin o dată încarcerați până la vârsta de 40 de ani au o carieră infracțională de mai lungă durată, în comparație cu cei care nu au fost încarcerați niciodată. Conform constatărilor acestui studiu, în medie, intervalul de timp scurs între prima și a doua condamnare este de 3,27 ani, pe măsură ce frecvența condamnărilor crește, scăzând perioada de timp dintre condamnări.

Unele studii s-au axat asupra unor grupuri particulare de infractori. De pildă, Weisburd, Chayet și Waring²¹ au analizat durata carierei infracționale în rândul unui lot de indivizi aparținând „gulerelor albe” și au demonstrat că aceasta este mai mare (14 ani) decât aceea înregistrată în rândul grupurilor de infractori „tradiționali”.

La rândul său, Tarling²² a examinat durata carierei criminale a bărbaților și femeilor născuți/te în anul 1953 și a relevat faptul că durata medie a activității infracționale pentru femei este mai scurtă – de 4,9 ani față de 7,4 ani, durata carierei corespunzătoare bărbaților.

¹⁷ D. Farrington, *Key Results from the First Forty Years of the Cambridge Study in Delinquent Development*, în Terence P. Thornberry, Mavin D. Krohn (ed.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Findings from Contemporary Longitudinal Studies*, Boston, Kluwer, 2003.

¹⁸ R. Sampson, John H. Laub, *Life Course Desisters? Trajectories of Crime Among Delinquent Boys Followed to Age 70*, în „Criminology”, 2003, vol. 41, p. 555–592.

¹⁹ D. P. Farrington, S. Lambert și D. J. West, *Criminal Careers of Two Generations of Family Members in the Cambridge Study in Delinquent Development*, în „Studies on Crime and Crime Prevention”, 1998, vol. 7, p. 85–106.

²⁰ Alex R. Piquero, David P. Farrington, A. Blumstein, *op. cit.*, p. 175–198.

²¹ D. Weisburd, E. F. Chayet, E. J. Waring, *White-Collar Crime and Criminal Careers: Some Preliminary Findings*, în „Crime and Delinquency”, 1990, vol. 36, nr. 3, p. 342–355.

²² R. Tarling, *Analyzing Offending: Data, Models and Interpretation*, Londra, Her Majesty's Stationery Office, 1993.

e) *Încheierea carierei infracționale*

Cercetările au demonstrat că vârful activității infracționale este atins în perioada adolescenței. La vârsta de 25 de ani, majoritatea infractorilor își încheie cariera criminală, deși unii autori au evidențiat faptul că acei infractori cronici, cu istorii bogate ale activității lor infracționale, își abandonează stilul de viață antisocial mult mai târziu (Farrington, 1997). Un individ își poate încheia cariera infracțională într-un mod abrupt sau, din contră, gradual, trecând de la o frecvență ridicată a activității sale infracționale la niveluri din ce în ce mai scăzute ale implicării în conduite antisociale, violente, periculoase, până la neimplicarea sa totală.

Majoritatea cercetătorilor sunt de părere că nu procesul biologic al îmbătrânirii în sine explică abandonul activității infracționale, ci *schimbările de perspectivă, care intervin odată cu vârsta*, atât schimbări subiective, ale aspirațiilor, scopurilor în viață, cât și *schimbări obiective în relațiile sau rețelele sociale*, de exemplu obținerea unui loc de muncă sau căsătoria²³. R. J. Sampson și J. H. Laub²⁴ au arătat, în acest sens, că traiectoriile crimei și devianței sunt sistematic modificate de legăturile sociale, pe care individul le stabilește cu instituțiile controlului social informal, sugerând că locul de muncă și atașamentul marital sunt factorii cei mai puternici de frânare a comportamentului criminal.

Pe măsură ce indivizii devin mai maturi, din punct de vedere social, emoțional, intelectual, ei pot trece prin anumite schimbări, de pildă pot deveni mai puțin susceptibili la influența prietenilor, schimbări care îi determină să renunțe la conduita antisocială și să se orienteze către activități dezirabile social²⁵. Oboseala sau îmbolnăvirea reprezintă, de asemenea, factori care îi pot împiedica pe anumiți indivizi să se mai angajeze în comportamente infracționale, atâta timp cât aceștia își pierd forța, toleranța la efortul fizic, abilitatea de a se recupera după ce au suferit anumite vătămări corporale etc.²⁶

Cei mai mulți autori sunt de părere că un individ își încheie cariera infracțională nu numai în urma unor transformări obiective ale circumstanțelor sale de viață, un rol la fel de important deținându-l și schimbarea modului în care acesta se percepe pe sine însuși. De aceea, reorientarea către un stil de viață convențional poate interveni și atunci când individul este pregătit și motivat pentru schimbare, când a experimentat un anumit eveniment negativ puternic (cum ar fi moartea unui prieten), când îl copleșesc sentimentele de regret și rușine față de trecut sau când teama de o nouă pedeapsă devine mai puternică decât potențialele avantaje pe care le-ar putea obține de pe urma conduitei infracționale.

²³ Neil Shover, *Great Pretenders: Pursuits and Careers of Persistent Thieves*, Boulder, Westview Press, 1983.

²⁴ R. J. Sampson, J. H. Laub, *Crime and Deviance over the Life Course: The Salience of Adult Social Bonds*, în „American Sociological Review”, 1990, octombrie, vol. 55, p. 609–627.

²⁵ E. P. Mulvey și colab., *Theory and Research on Desistance from Antisocial Activity among Serious Adolescent Offenders*, în „Youth Violence and Juvenile Justice”, 2004, vol. 2, nr. 3, p. 213–236.

²⁶ *Ibidem*, p. 217.

PRINCIPALELE CRITICI ADUSE PARADIGMEI

Una dintre principalele critici aduse perspectivei carierei deviante sau infracționale a vizat accentul exclusivist pe care aceasta l-a plasat asupra identificării atributelor specifice fiecărei etape, fără a acorda o atenție similară evenimentelor, circumstanțelor și mecanismelor care facilitează sau constrâng mișcarea de la o anumită etapă la alta, ori încetarea activității delincvente sau infracționale. De pildă, reprezentanții teoriilor de tip interacționist²⁷ au subliniat faptul că modelele pozitiviste se fundamentează pe premisa potrivit căreia comportamentul indivizilor poate fi prezis cu certitudine, cu ajutorul instrumentelor de predicție, considerând că infractorii își construiesc liniile de acțiune, bazându-se pe repertoriile actelor și comportamentelor deja experimentate. Printr-o astfel de conceptualizare, arată acești teoreticieni, ele neglijează potențialul oamenilor de a se adapta situațiilor, constrângerilor și evenimentelor în moduri inedite, creative și impredictibile, potențial care constituie o sursă permanentă de indeterminare și schimbare. Argumentând că cele mai multe traiectorii ale carierei deviante sunt fluide și puțin structurate, J. Best și D. Luckenbill²⁸ au respins imaginea postulată de A. Blumstein și colaboratorii săi asupra mobilității comportamentului infracțional stabilit pe baza unor rute prestabilite. Modelul celor doi autori se axează pe ideea potrivit căreia carierele deviante sunt marcate de numeroase schimbări și oscilații, pe măsură ce indivizii avansează în experiența lor infracțională.

Majoritatea acestor studii și cercetări s-au focalizat asupra unor demersuri longitudinale, care însă au urmărit subiecții până la începutul intrării lor în maturitate (de obicei, până la vârsta de 30 de ani). Unii autori consideră importantă extinderea perioadei de analiză, pentru a evidenția continuitatea ori posibilele schimbări, care intervin în frecvența și gravitatea cu care indivizii comit diverse activități infracționale. În același timp, un accent mai redus a fost pus pe studierea carierei infracționale a unor grupuri particulare de indivizi (gulerile albe, femeile, cei cu probleme psihice etc).

IMPLICAȚII PRACTICE ALE PARADIGMEI „CARIEREI INFRAȚIONALE”

În pofida unei literaturi sociologice și criminologice relativ bogate, în România, cu privire la etiologia fenomenului de delincvență și infracționalitate, un accent mai redus a fost pus de către specialiștii din domeniu asupra cunoașterii „carierei infracționale” a recidiviștilor. O astfel de abordare este utilă nu doar oamenilor de știință, ci și creatorilor de politici sociale și penale, interesați de cercetarea modalităților de prevenire și control a fenomenului de recidivă.

²⁷ J. T. Ulmer, J. W. Spencer, *The Contributions of An Interactionist Approach to Research and Theory on Criminal Careers*, în „Theoretical Criminology”, 1999, vol. 3, nr. 1, p. 95–124.

²⁸ J. Best, D. Luckenbill, *Organizing Deviance*, în P. Rock, *Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, 2002, p. 71.

Astfel, introducerea distincției între rata de participare a indivizilor la fenomenul criminalității și rata de activitate a infractorilor activi este considerată a avea o importanță practică deosebită în ceea ce privește orientarea eforturilor de prevenire și combatere a problematicii criminalității. În acest sens, se apreciază că, pentru a fi eficiente, modalitățile de intervenție și control trebuie particularizate și adaptate în funcție de modul în care este alcătuită activitatea infracțională, dacă aceasta este concentrată în rândul unui grup mic de infractori, care dețin o frecvență ridicată a actelor antisociale comise, sau dacă este rezultatul unui grup mai mare de infractori, care săvârșește însă, în mod inconsecvent, diverse delict²⁹. În prima situație, de pildă, strategiile de supraveghere intensivă a infractorilor și de punere a lor în *incapacitatea* de a comite alte acte de acest tip, în special prin încarcerare, pot fi eficiente și fezabile. Dacă însă participarea este largă, încarcerarea cât mai multor infractori se poate dovedi a fi nepractică din punct de vedere al costurilor³⁰. Politici mai eficiente pot fi, de asemenea, elaborate ținând cont de *pattern*-urile de infracționalitate și de relațiile existente între diferitele attribute ale individului și dimensiunile carierei criminale. De exemplu, indicatorii implicării, încă din copilărie, în conduite antisociale, sugerează ca strategiile de prevenire bazate pe educația preșcolară sau tratamentul oferit familiei pot fi eficiente.

În raport cu participarea, durata și frecvența carierei infracționale, paradigma sugerează trei direcții distincte, pe care trebuie să se focalizeze strategiile de control al criminalității³¹: *acțiunile de prevenire*, orientate spre reducerea numărului indivizilor vulnerabili în fața riscului de a ajunge infractori, *măsurile privind modificarea evoluției carierei* unui delincvent, axate pe diminuarea frecvenței și gravității faptelor comise de către cei deja etichetați ca infractori, *măsuri* care urmăresc să încurajeze abandonul activității criminale prin inducerea fricii de pedeapsă, prin schimbarea valorilor și atitudinilor celui care săvârșește asemenea acte, precum și prin extinderea oportunităților pentru acele alternative legitime, cum ar fi, de pildă, cele axate pe schimbarea statusului ocupațional și a *pattern*-urilor de consum de droguri. Strategiile *incapacitării* urmăresc înlăturarea din societate a infractorilor cronici, prin sancționarea lor cu perioade îndelungate de încarcerare.

²⁹ A. Blumstein, J. Coehn, J. A. Roth, C. A. Visher, *op. cit.*, p. 12–13.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

DE LA TEORIA CLASEI MIJLOCII LA TEORIA ELITELOR

OSCAR HOFFMAN*, ION GLODEANU

ABSTRACT

FROM THE THEORY OF THE MIDDLE CLASS TO THE THEORY OF ELITES

The article presents a sketch of how the “conceptual field” was formed with respect to issues related to the formation and evolution of the middle class, of the changes of content and direction thereof in relation to the historical period in which they were formed.

What the authors consider to be a new approach refers to the change of the social direction of groups forming the middle class in industrial societies.

In the process of passage to the knowledge-led society, the new professionals of knowledge (professors, researchers, innovation managers, innovators) can no longer be considered as holding a middle position (from the point of view of the social role, prestige, training), but they become the groups determining the processes of change.

The authors raise two questions which have theoretical and practical significance: 1) do we have the necessary knowledge for it to become society's main resource? 2) to what extent those professional groups which are necessary and able to create and use this knowledge are formed?

Key words: elites, middle class, mass society, knowledge society.

Despre rolul oamenilor dotați cu o caracteristică specială s-a vorbit mult. **Platon** (427–347), prezentându-și poziția prin intermediul personajului său de bază, **Socrate** (469–399), în lucrarea *Republica*, vorbea despre diviziunea muncii¹, statutele sociale fiind atribuite în funcție de competențele individuale, iar cetatea urmând să fie condusă de filosofi: „Cât timp filosofi nu vor fi regi în cetate (...), nu vor cunoaște zăbavă (...) nici relele din cetate, nici, m-aș teme, cele ale rasei umane”².

* Address correspondence to Oscar Hoffman: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: hoffman@insoc.ro

¹ Eugeniu Speranția, *Introducere în sociologie*, vol. 1, București, Casa Școalelor, 1944, p. 44.

² Platon, *Republica*, 473b (a se vedea Michel Lallement, *op. cit.*, vol. I, p. 17).

În timpurile mai recente, atât Fourier Charles cât și Cousin Victor vorbeau despre genii.

Problema elitei se instaurează treptat în analizele sociologice. Întâi, **Gustave Le Bon** a publicat în 1895³ lucrarea prin care a introdus analiza *mulțimilor* (*les foules*) în raport cu conducătorii. Cam în același timp, **Gabriel Tarde** a pus în evidență *legile imitației*⁴ (1890), prin care a încercat să explice comportamentul oamenilor, ca difuzându-se de la clasele superioare spre cele inferioare.

Thomas Carlyle susținea, în 1840⁵, că întreaga istorie este creația personalităților superioare.

Cu aceste pregătiri ale spiritului științific, au apărut marile figuri care s-au impus în analiza elitelor și a maselor.

Gaetano Mosca, în lucrarea sa din 1896⁶, s-a plasat pe o poziție mult diferită de cea promovată de **Vilfredo Pareto**⁷.

Teoria elitelor și a raportului lor cu masele are la bază, în gândirea lui Pareto, deosebirea dintre „acțiunile logice” și „acțiunile nonlogice”, încât – arată I. Bădescu⁸ – nu trebuie să confundăm „nonlogicul” cu „illogicul”, aceasta fiind o mare eroare. „Numim acțiuni logice operațiile care sunt logic unite cu scopul lor, nu numai în raport cu subiectul care îndeplinește aceste operații, ci și pentru cei care au cunoștințe mai întinse, adică acțiunile având, subiectiv și obiectiv, sensul explicat mai sus. Celelalte vor fi numite nonlogice, ceea ce nu înseamnă că ar fi ilogice”⁹.

Acțiunile logice sunt cele în care scopul obiectiv e identic cu scopul subiectiv. În cazul în care nu avem această identitate, Pareto se referă la acțiuni nonlogice. Pot exista acțiuni absurde, ca acelea lipsite de scop, de exemplu; cele în care mijloacele actorului nu sunt cele care produc realizarea scopului (de exemplu, în sacrificiul pentru provocarea ploii, nu sunt cele care ar fi putut genera ploaia după realizarea sacrificiului); cele legate de actele reflexive, în care mijloacele servesc scopul, fără ca actorul să aibă conștient acest fapt sau chiar există o relație

³ Gustave Le Bon, *La psychologie des foules*, 1895 (a se vedea Michel Lallement, vol. I, *op. cit.*, p. 125).

⁴ Gabriel Tarde, *Les lois de l'imitation*, 1890 (a se vedea Michel Lallement, *ibidem*, p. 123).

⁵ Thomas Carlyle, *On heroes, Hero-Worship and the Heroic History*, 1840 (a se vedea Eugeniu Speranția, *op. cit.*, p. 112).

⁶ Gaetano Mosca, *Elementi di scienza politica*, 1896 (a se vedea Michel Lallement, vol. I, *op. cit.*, p. 141; Ralf Dahrendorf, *op. cit.*, p. 193–198).

⁷ Vilfredo Pareto, *Trattato di sociologia generale*, 1915–1916 (a se vedea Eugeniu Speranția, *op. cit.*, p. 358–361; Ralf Dahrendorf, *op. cit.*, p. 192–205; Michel Lallement, vol. I, *op. cit.*, p. 138–141; *Dicționar de sociologie*, coord. Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, Editura Babel, 1993, București, p. 215–217).

⁸ Vilfredo Pareto, *op. cit.*, p. 67, a se vedea și Ilie Bădescu, *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*, vol. I, București, Ed. Economică, 2002, p. 422.

⁹ Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie générale*, vol. I, p. 67.

obiectivă între mijloace și rezultate și una subiectivă între scop și mijloace, dar „ceea ce fac în realitate oamenii nu coincide câtuși de puțin cu ceea ce ei vor să facă”¹⁰.

Nonlogicul ne apare ca domeniul sentimentelor, pasiunilor, prejudecăților etc. O acțiune umană este un compozit complex de elemente logice și nonlogice. Orice produs al acțiunii umane este, de asemenea, rezultatul celor două tipuri de elemente. Există, în toate acțiunile umane, o parte constantă, care se combină în diferite chipuri cu elemente variabile.

Reziduurile sunt acea parte constantă, iar **derivații** sunt alcătuiți din elementele variabile. „Elementul constant al fenomenului este deci, de fiecare dată, o tendință a omului de a stabili relații între lucruri, numere, locuri, de a le atribui sensuri favorabile sau nefavorabile, de a atribui oricărui lucru o valoare simbolică ori un semn. (...) Elementul variabil este rațiunea prin care omul justifică aceste relații”¹¹.

Pareto indică diverse „clase” de reziduuri, diferite tipuri de nevoi, raporturi, evenimente, combinații de lucruri, sentimente, reziduuri față de societate, tipuri de dependențe.

Așa cum subliniază I. Bădescu, „reziduurile nu se confundă deci nici cu sentimentele, nici cu instinctele (deși sunt legate de amândouă). Sunt reziduuri numai acele instincte care dau naștere la raționalizări”¹².

Reziduurile sunt diferit distribuite de la un ins la altul, ceea ce generează tipologii, conduite, nevoi specifice.

Diferențierile dintre oameni nu au efecte întâmplătoare. Pareto formulează două „legi sociologice”. Prima stabilește tendința de polarizare socială într-un grup superior (elita) și altul inferior (masa). A doua, „circulația elitei”, guvernează procesul de trecere de la masă la elite, care se formează și în cadrul masei¹³.

Ceea ce dorim a pune în evidență constă în contribuția lui Pareto la analiza elitelor, sub aspectul raportului cu puterea. În afara diferențierii dintre masă și elită, Pareto divide elita în cea guvernamentală și cea neguvernamentală.

Analiza elitelor prefigurează abordările moderne ale interacționalismului simbolic, prin apelul la „procesul de etichetare”, care suplinește examenul de recrutare. „De exemplu, eticheta de avocat desemnează un om care trebuie să cunoască dreptul și care, adesea, îl cunoaște, dar care, uneori, nu-l cunoaște deloc. Într-o manieră similară, într-o elită guvernamentală se găsesc toți cei care poartă eticheta funcțiilor politice de un anumit rang, de exemplu, ministru, senator, deputat, șef de serviciu într-un minister, președinte al Curții de Apel, general,

¹⁰ Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 424.

¹¹ R. Aron, *Main Currents in Sociological Thought*, 1967, p. 119, a se vedea Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 459.

¹² Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 456.

¹³ *Ibidem*, p. 498.

colonel etc., în afara excepțiilor inevitabile, cele care au reușit să se strecoare printre cei dintâi fără a poseda calitățile corespunzătoare etichetei pe care au obținut-o”¹⁴.

Problema pusă de Pareto, privind circulația elitelor, crearea lor inclusiv din rândul maselor, rămâne și azi de o importanță centrală.

Puse față în față, părerile lui Pareto și ale lui Mosca conturează o zonă largă de probleme, care vor fi reluate ulterior.

În cele ce urmează dorim să **punem în evidență** un proces complementar, care converge, în zilele noastre, spre realizarea unor schimbări radicale, atât în ceea ce privește structura „clasei mijlocii”, pe cale de reconstrucție, din perspectiva atât a trecerii de la societățile capitaliste cu economii industriale spre cele conduse prin cunoaștere, cât și din cea privind locul și rolul noilor elite legate de aceeași trecere. Apreciem că această schimbare are ca tendință, în sensul măsurilor și acțiunilor întreprinse de oameni¹⁵, formarea unei noi elite, care va deveni categoria socială cu rolul determinant în noile economii și schimbarea semnificației conceptului de *clasă medie*; trecerea unor grupuri sociale care făceau parte din *clasa mijlocie* – în societățile industriale – spre noile elite *conducătoare* ale societății conduse prin cunoaștere. Aceste elite nu mai pot fi considerate *categorii de mijloc* deoarece nu se mai situează în poziții sociale intermediare, între cele două categorii polare, ci „în vârful” ierarhiei sociale și jucând un rol determinant în dinamica socială, în măsura în care deciziile umane asigură fructificarea oportunităților existente și răspunsuri adecvate noilor cerințe ale competiției globalizate, pe bază de cunoaștere-inovare.

Să revenim la prima „latură” a procesului: schimbarea locului și rolului elitelor sociale.

Mosca și Pareto au avut păreri diferite privind elitele, dar acestea se încadrau în aceeași paradigmă de bază: o analiză la nivelul claselor sociale și mobilității¹⁶.

Dahrendorf arată câteva caracteristici comune ale acestor păreri:

- a) Din perspectiva claselor sociale, analiza făcută elitelor are ca ax tendința de dominație și conflictele de clasă¹⁷.

¹⁴ Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie générale*, p. 1928.

¹⁵ Termenul de „societate a cunoașterii” este neclar (ducând la decodificarea sa ca referindu-se la o societate care aplică cunoașterea). De aceea, UE a elaborat o nouă sintagmă, „societatea condusă prin cunoaștere”, care precizează modificarea radicală a mecanismelor și a actorilor sociali principali ai dezvoltării (a se vedea Oscar Hoffman, Ion Glodeanu, *Cunoașterea – noua sursă a puterii*, București, Editura INTACT, 2006, p. 96–98). Pe de altă parte, s-a încetățenit perspectiva despre societate, conform căreia ea nu este supusă determinismului obiectiv (ca în natură), ci acțiunii libere în condiții de constrângeri (a se vedea Daniel Bell, *op. cit.*, p. 14, 483, 119, 376 etc.). Acțiunea umană are un spațiu al „posibilului acțional” delimitat de o serie de constrângeri (cele obiective ale naturii și cele rezultând din contextul dezvoltării existente la un moment dat), în cadrul căruia oamenii pot lua decizii și întreprinde acțiuni pe principiul (arătat de Bell) „dacă – atunci” (dacă se iau anumite decizii, atunci putem să ne așteptăm la o serie de rezultate; dacă se iau alte decizii, atunci vom avea alte rezultate).

¹⁶ Ralf Dahrendorf, *op. cit.*, p. 174.

¹⁷ *Ibidem*, p. 194.

- b) Elitele, de asemenea, apar ca **minorități** în cadrul grupelor sociale. Mosca arătase că *noua clasă conducătoare este totdeauna grupul cel mai redus ca număr*. Pareto dă conceptului de elită sensul unui grup minoritar care, printr-un *ansamblu de calități*, are natura unei *aristocrații*, indiferent că ne referim la o „*aristocrație de sfinți, ca și la una de tâlhari*”, la o aristocrație de savanți, ca și la una de hoți etc¹⁸. Grupurile dominante sunt o minoritate, față de partea dominată a societății – fapt demonstrat empiric. Cum se poate exercita dominația? Mosca dă ca răspuns: un alt grup, „*un strat mult mai numeros îi include pe toți cei care sunt un sprijin pentru pozițiile conducătoare*”¹⁹. Această caracteristică a elitelor societății industriale tinde să dispară, pe măsură ce trecem la economiile moderne ale zilelor noastre.
- c) Elitele sunt analizate pe baza unor trăsături caracteristice la nivel **individual**. Pareto vorbea de un *instinct al combinării*, Mosca sublinia că „*minoritățile conducătoare sunt alcătuite, în mod general, din indivizi care sunt superiori masei conduse, prin trăsături de ordin material, intelectual și chiar moral sau, cel puțin, au avut asemenea descendenți care au posedat asemenea virtuți*”²⁰.
- d) Minoritățile conducătoare posedă o cultură comună, prin care se pot organiza mai bine decât grupurile dominate.
- e) Analiza elitei era concentrată (sau chiar redusă, cum e cazul lui Mosca) doar asupra *elitelor care guvernează*, care sunt „*elite ce guvernează politic*” (*politically governing elites*).
- f) Viziunea lor este limitată, ca urmare a faptului că „*au căzut victimă suprasimplificăției analizei de clasă a lui Marx*”²¹.
- E. Speranța evidențiază și o altă caracteristică a teoriei elitelor la Pareto și Mosca: formularea existenței unei bariere între elite și mase, ca urmare a prezenței elitei în sfera puterii politice. Ca urmare, se naște și se acutizează o luptă între elita puterii, care barează pătrunderea unor elemente noi din cadrul masei asuprite, și pretendenții *din afară*, conform celor *două legi ale circulației elitelor*²², formulate de Pareto: a) tendința de polarizare a grupurilor sociale; b) trecerea din rândul populației în sfera elitei, înlocuirea unei elite cu alta presupune luptă și violență.
- Pentru Pareto, elita este o construcție realizată pe baza unor indici de performanță, „*în raport cu branșa lui de activitate, prin care putem caracteriza capacitățile sale în maniera în care punctăm performanțele*”...²³. Categoria de *elită*

¹⁸ Vilfredo Pareto, *Trattati di sociologia generale*; a se vedea vol. *Clasele sociale de mijloc*, coord. Ion Drăgan, București, Editura Universității București, 1994, p. 96.

¹⁹ Gaetano Mosca, *Elementi di scienza politica* (Ralf Dahrendorf, *op. cit.*, p. 195)

²⁰ *Ibidem*, p. 196.

²¹ Ralf Dahrendorf, *op. cit.*, p. 198.

²² A se vedea Ilie Bădescu, *Istoria sociologiei*, vol. I, Ed. Economică, 2002, p. 498.

²³ *Ibidem*, p. 499.

își pierde sensul său specific de raportare la un tip de societate. Pareto, vorbind de elite guvernamentale și nonguvernamentale, îi evidențiază drept *elită* pe cei mai buni reprezentanți ai tuturor tipurilor de activitate (elită sportivă, intelectuală, de afaceri, dar și din rândul hoților, al femeilor de moravuri ușoare, al tâlharilor etc.). „*Să formăm deci o clasă dintre cei care au indicii cei mai ridicați în ramura în care-și desfășoară activitatea și să dăm acestei clase numele de elită*”²⁴.

Mihai Eminescu abordează, într-o formă originală, problema **selecției negative**, care la Pareto avea doar un caracter excepțional²⁵. Contrar a ceea ce ar rezulta din teoria lui Darwin privind selecția naturală, Eminescu face însă constatarea că, uneori, mediul social favorizează, selectează elemente negative, inși lingușitori, vicleni etc. Procesul prin care aceste elemente „ajung a exploata și stăpâni «elementele sănătoase și puternice» ale unei societăți este denumit de Eminescu «selecție socială negativă»”²⁶.

Vom reține, ca o importantă contribuție, teoria selecției negative, care ne va ajuta în foarte mare măsură la analizarea problemelor actuale ale României, cu deosebire a celor legate de situația mediului rural, a populației care locuiește la sate.

Cel care a marcat un important pas în formularea teoriei elitelor din perspectiva rolului său a fost sociologul american **Charles Wright Mills** (1916–1962)²⁷. Contextul sociocultural în care a trăit Mills era însă mult schimbat. Societatea industrială avansată fusese realizată în unele țări (printre care și SUA), taylorismul devenise teoria și practica managerială, aproape exclusivă, procesele de masificare erau avansate.

Frederick Taylor (1856–1915) este cel care a introdus în teoria și practica managerială principiile standardizării și masificării produselor, ca un răspuns al masificării salariaților și consumatorilor. Bazându-se pe diviziunea muncii pe operații, Taylor a dus principiul „divide și simplifică” până la limitele acestuia. Ca urmare, procesul de descalificare a lucrătorilor a cunoscut o permanentă consolidare²⁸.

Taylorismul a fost continuat de Henry Ford²⁹, inventatorul producției la bandă rulantă, care, prin aceasta, a dus standardizarea mai departe și a subordonat

²⁴ Vilfredo Pareto (a se vedea Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 499).

²⁵ Ilie Bădescu, termenul „selecție socială negativă”, în *Dicționar de sociologie*, coord. Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, p. 537–539.

²⁶ *Ibidem*, p. 537.

²⁷ Charles Wright Mills, *White Collar. The American Middle Classes*, New York, Oxford University Press, 1953; *Dicționar de sociologie*, p. 533–534; Gitta Tulea, C.W. Mills, București, Editura Științifică, 1972.

²⁸ Frederick W. Taylor, *The Principles of Scientific Management*, New York, Harper, 1911, (a se vedea Helga Drummond, *Organizational Behaviour*, New York, Oxford University Press, 2000, p. 36–58).

²⁹ Henry Ford, *Le progrès*, prima ediție în franceză apare în 1930.

omul mașinii. Ford însuși spunea: „Vechea industrie* nu cunoștea funcțiile mașinii, iar economiștii profesioniști, la fel. (...) În producția destinată a oferi servicii – greșit denumite «producție de masă» sau «de serie» – tehnica industrială este aceea care contează, iar nu finanțele»³⁰.

Sistemul managerial Taylor-Ford generează „caracterul de masă (în serie) al producției, aceasta permițând standardizarea, proiectarea pe loturi mari de produse, productivitate sporită, producție în cantități mari etc., toate fiind necesare scăderii prețului de cost și de vânzare și deci creșterii competitivității și puterii de concurență, desfășurate în principal pe criterii de preț și rentabilitate, pe organizarea muncii rezultată din caracteristicile mașinii și ale proceselor tehnologice»³¹.

„Taylor a militat pentru specializare. Fiecărui lucrător operativ trebuie să i se repartizeze cât mai puține sarcini posibile, preferabil doar una” – acesta era un principiu de bază al lui Taylor³².

H. Braverman³³ este unul dintre criticii taylorismului, arătând că aplicarea acestui principiu a dus, deliberat, la „ieftinirea și lipsirea de putere a muncitorilor, prin scăderea calificării lor (descalificarea) și creșterea randamentului lor”³⁴.

Practica masificării, a standardizării, a creat contextul favorabil dezbaterilor legate de *societatea de masă*.

Auguste Comte (1858–1917) considera că individul este o abstracție, o construcție a *rațiunii metafizice*. „Societatea nu este mai decompozabilă în indivizi decât o suprafață în linii sau o linie în puncte”³⁵.

Analizarea societății ca organism biologic (temă mai generală, la începutul sociologiei) conduce spre subordonarea individului (partea) societății (întregul). „Perfecțiunea crescândă a organismului social constă, mai ales, în specializarea progresivă a diferitelor funcțiuni îndeplinite de organe din ce în ce mai distincte și totuși, întotdeauna, exact solidare, aceasta fiind de altfel principala cauză a superiorității sale necesare față de oricare organism individual”³⁶.

Herbert Spencer (1820–1903), aducând o viziune și mai exagerată privind analogia dintre organismul animal și societate, fundamentează o primă viziune funcționalistă, prin care individul este subordonat întregului.

În sfârșit, **Emil Durkheim** (1858–1917) vede în atașamentul individului față de ansamblul din care face parte remediul relelor sociale ale vremii sale.

³⁰ Henry Ford, *op. cit.*, p. 133 (* – ne referim la industria bazată pe abilitățile lucrătorilor).

³¹ Verner Wobbe, *Anthropocentric Production Systems. A Strategic Issue for Europe*, Commission of the European Communities, vol. I, FOP 245, Luxemburg, 1991, p. 12.

³² Helga Drummond, *op. cit.*, p. 42.

³³ H. Braverman, *Labor Monopoly Capital*, New York, Monthly Review Press, 1974.

³⁴ Helga Drummond, *op. cit.*, p. 50.

³⁵ Auguste Comte (a se vedea Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 77).

³⁶ Auguste Comte (a se vedea Eugeniu Speranția, *op. cit.*, p. 153).

Însuși **faptul social** este interpretat de Durkheim ca implicând predominanța colectivității („conștiința colectivă”) asupra individului. Societatea „nu este o ființă illogică sau alogică, incoerentă și fantastă, cum a fost considerată adesea. Din contră, conștiința colectivă este forma cea mai înaltă a vieții psihice, pentru că ea este conștiința conștiinței. Fiind plasată în afara și deasupra contingentelor individuale și locale, ea nu vede lucrurile decât sub aspectele lor, cristalizate în idei comunicabile. (...) Societatea vede mai departe și mai bine ca indivizii”³⁷.

Predominarea *masei* asupra individului a generat o viziune globală asupra societății ca o *societate de masă*.

Edward Shills a elaborat o teorie asupra societății de masă³⁸. Așa cum a arătat Shills³⁹, „pentru prima dată în istorie, **mari agregate de ființe umane***, care trăiesc pe un teritoriu foarte întins, au putut să intre într-o societate relativ liberă fără a fi constrânși”⁴⁰. Alte caracteristici ale *societății de masă*, după Shills ar fi: legarea *centrului* societății de *periferia* sa socială; atașarea individului la întregul social nu la un *segment* al acesteia; expansiunea și difuzarea culturii primare (jocuri, spectacole sportive) – adică forme cu un conținut simbolic redus.

Daniel Bell dă o altă definiție: „O societate de masă nu este caracterizată prin numărul mare al populației sau doar prin acest număr, ci prin concentrarea și densitatea acesteia. (...) Societatea de masă, pe scurt, reflectă ceea ce am denumit în alt context «pierderea importanței distanței»”⁴¹.

Prima țară care a *experimentat* acest tip de societate de masă a fost SUA. Tocqueville, în lucrarea sa despre America⁴², „a prezis posibilitatea apariției noii democrații de masă, pe care a văzut-o generându-se în societatea modernă”⁴³. Elementul-cheie al acestei societăți de masă era idealul pentru egalitate.

Poziții opuse celor care vedeau în *masă* elementul preponderent față de indivizii înzestrați deosebit au existat de mult timp (l-am amintit chiar pe Platon). Ceea ce constituie o temă nouă se referă la raportul masă-elite.

De la abordările *individului* înzestrat (Fourier vorbea de „rolul geniilor”, la fel S. Simon), **Victor Cousin** a reluat aceeași temă, susținând că „omul mare” (*geniul*) este un produs rezumativ al națiunii și organul prin care ea își exprimă sau exteriorizează ideea. „Toată istoria omenirii se cuprinde în relatarea faptelor caracteristice oamenilor mari”⁴⁴.

O lucrare bine cunoscută a lui **Ortega y Gasset** (1883–1955) prezenta drept o caracteristică a vieții sociale moderne apariția maselor în prim-planul evenimentelor.

³⁷ Emil Durkheim (a se vedea Ilie Bădescu, *op. cit.*, p. 238).

³⁸ Edward Shills vorbește despre legarea directă a „centrului” societății de „periferie”, de mase.

³⁹ A se vedea *Dicționar de sociologie*, coord. Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, p. 341–342.

⁴⁰ Edward Shills (*ibidem*, p. 341, * – subliniere în text).

⁴¹ Daniel Bell, *op. cit.*, p. 313.

⁴² Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, New York, 1840.

⁴³ Daniel Bell, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁴ Eugeniu Speranția, *op. cit.*, p. 507.

„Ajungerea maselor la depline puteri sociale, fie că vedem în aceasta un rău sau un bine, este faptul cel mai important, care a survenit în viața publică a Europei actuale”⁴⁵.

Pentru Ortega, această situație exprimă viciul care va duce la pieirea civilizației europene. Revolta maselor este revolta mediocrității, care are îndrăzneala de a afirma „drepturile mediocrității” și a le impune pretutindeni. „Societatea umană este totdeauna o societate aristocrată. (...) Societatea este întotdeauna unitatea dinamică a doi factori, minoritatea și masele. Minoritățile sunt formate din indivizi sau grupe de indivizi deosebiți din punct de vedere calitativ. Masa o constituie ansamblul persoanelor care nu au calități speciale. (...) O națiune este o masă umană, organizată, structurată de o minoritate de indivizi aleși. (...) Masa este născută pentru a fi divizată, influențată, reprezentată, organizată. (...) Ea trebuie să-și regleze viața în funcție de o instanță superioară, constituită din minoritățile de elită; dacă refuză acest lucru, ea se revoltă ca Lucifer împotriva propriului destin”⁴⁶.

W. Mills aduce o serie de elemente pozitive în cadrul analizei problemei raportului dintre clasa mijlocie și elite. El respinge viziunea negativistă asupra *masei*. Identificând *masele* cu clasa mijlocie, din jumătatea secolului XX, Mills aduce „o contribuție originală și autentică”⁴⁷ la analiza realității noi a societății.

Pareto, Mosca, Ortega y Gasset susțineau teza (extremă) conform căreia elita ar fi singura forță activă, cu efecte pozitive, a societății.

În lucrarea sa⁴⁸, Riesman considera societatea modernă ca fiind caracterizată de dominația cantitativă a clasei mijlocii și de cea calitativă a spiritului lor.

Mills vorbește și el de transformarea societății americane dintr-o „societate a publicului” într-o societate a „masei”.

Mills are meritul de a fi despărțit analiza „clasei mijlocii” de dependența sa de structura de clasă (ceea ce face ca însuși conceptul de *clasă* mijlocie să devină inoperant. „Vârful societății americane moderne este din ce în ce mai unificat și, adesea, pare conștient coordonat; în vârf a apărut o elită a puterii. Nivelurile mijlocii sunt constituite dintr-un ansamblu de forțe fluctuante, lipsite de echilibru, redus la tăcere; ele nu leagă **straturile de jos*** de vârful societății. **Structurile de jos*** sunt fragmentate din punct de vedere politic, și chiar ca forță pasivă, din ce în ce mai lipsite de putere: aici apare o societate de masă”⁴⁹.

În analiza *societății de masă*, Mills nu mai folosește, în sensul său direct, termenul de clasă. Prin aceasta, analiza *straturilor mijlocii* și a elitelor capătă o nouă

⁴⁵ Ortega y Gasset, *La revolte des masses*, 1929, Paris (a se vedea Gitta Tulea, C.W. Mills, Editura Științifică, 1972, p. 81).

⁴⁶ Ortega y Gasset, *op. cit.*, p. 3 (a se vedea Gitta Tulea, *op. cit.*, p. 81).

⁴⁷ Gitta Tulea, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁸ David Riesman, *The Lonely Crowd (Mulțimea însingurată)*, New York, Winbleday, 1950.

⁴⁹ Charles Wright Mills, *The Power Elite*, New York, Oxford University Press, 1957 p. 324 (* – subliniere în text).

orientare teoretică. Una dintre caracteristicile societății de masă este aceasta: „Masa nu este autonomă față de instituții, dimpotrivă, agenți ai instituțiilor autorizate pătrund în masă, reducând autonomia pe care ar putea-o avea aceasta în formarea opiniei prin discuții libere”⁵⁰.

În analiza relațiilor dintre *straturi* sau *ocupații*, Mills aduce un element nou: mobilitatea socială. În ultima vreme, consideră el, trecerea de la un „strat” inferior spre altul superior (*mobilitatea ascendentă*) a devenit mai ușoară, ceea ce ne îndepărtează și mai mult de analiza propriu-zisă de clasă, chiar dacă se mai folosește termenul. „În decursul ultimelor trei generații, lucrătorii funcționari inferiori (*lower white-collar workers*) și-au modificat originea, probabil, incluzând o proporție mai mare a copiilor proveniți din muncitori salariați. Noua clasă de mijloc, ea însăși, s-a mărit atât de mult, recent, încât doar o mică proporție a generației prezente de funcționari poate fi aproximată ca provenind din cei cu origine de funcționar”⁵¹. Dar modelele de mobilitate rămân rigide atunci când ne referim la straturile superioare. „Oamenii aparținând funcționarilor superiori (*higher white-collar*), specialiști salariați și manageri salariați, prezintă o probabilitate mai mică de a proveni dintre muncitorii salariați și mai mare de a proveni din nivelurile superioare ale celor de același rang cu ei”⁵².

Mills trece analiza *clasei mijlocii* în cadrul sistemului conceptual al stratificării, ceea ce rămâne un punct de vedere, credem, câștigat.

Pe această bază, Mills aduce în discuție o nouă temă: diferențierea *noii clase* de mijloc de cea *veche*. În 1940 (aproximativ), doar unul din cinci oameni din populația ocupată a Americii mai făcea parte din *vechea clasă mijlocie*.

Conform unei structuri prezentate de Mills, populația Americii arăta astfel⁵³ (Tabelul nr. 1):

Tabelul nr. 1

Forța de muncă

	1870	1940
Vechea clasă mijlocie	33%	20%
Noua clasă mijlocie	6%	25%
Lucrători salariați (muncitori)	61%	55%
Total	100%	100%

În ceea ce privește „noua clasă de mijloc”, Mills îi prezintă astfel componența (Tabelul nr. 2):

⁵⁰ *Ibidem*, p. 304.

⁵¹ Charles Wright Mills, Collar White. *The American Middle Classes*, New York, Oxford University Press, 1953, p. 273.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 63.

Tabelul nr. 2

Noua clasă de mijloc⁵⁴

	1870	1940
Manageri	14%	10%
Specialiști salariați	30%	25%
Vânzători (comert)	44%	25%
Funcționari (<i>office-worker</i>)	12%	40%
Total	100%	100%

În sfârșit, comparativ cu vechea clasă de mijloc, situația prezentată de Mills este semnificativă (Tabelul nr. 3):

Tabelul nr. 3⁵⁵

Comparație între vechea și noua clasă de mijloc

	1870	1940
Vechea clasă de mijloc:	85%	44%
Fermieri	62%	23%
Oameni de afaceri	21%	19%
Specialiști liber profesioniști	2%	2%
Noua clasă de mijloc:	15%	56%
Manageri	2%	6%
Specialiști liber profesioniști	4%	14%
Vânzători	7%	14%
Funcționari	2%	22%
Total	100%	100%

După cum se vede, structura ocupațională a „noii clase mijlocii” exprimă o societate industrială avansată (fapt rezultat și din Tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Proporția lucrătorilor (*workers*) în economie⁵⁶

	1870	1940
Producție	77%	46%
Servicii	13%	20%
Distribuție	7%	23%
Coordonare	3%	11%
Total	100%	100%

⁵⁴ *Ibidem*, p. 64.⁵⁵ *Ibidem*, p. 65.⁵⁶ *Ibidem*, p. 66.

Mills oferă și alte date, pe diferite criterii: prestigiu, calificare, instrucție, venit etc.

Reținem concluzia sa: „Poziția, sub aspectul puterii, a grupurilor și indivizilor, depinde în mod tipologic de: clasă, statut, ocupație, adesea în relații complexe (...) Grupurile ocupaționale, care alcătuiesc piramidele funcționarilor (*white-collar pyramids*), diferă unele de altele, au și unele caracteristici comune, care sunt centrale pentru noua clasă de mijloc, ca o piramidă generală, care depășește grupurile de antreprenori și lucrători salariați (...) Din orice punct de referință am da o definiție, trebuie reținut faptul că salariații (*white-collar people*) nu sunt un strat ocupațional orizontal. Ei nu îndeplinesc o funcție centrală, pozitivă, care poate să-i definească; de asemenea, în general, funcțiile lor sunt similare cu cele ale vechii clase medii. (...). În termeni de proprietate, sunt la fel ca lucrătorii salariați și diferiți de vechea clasă mijlocie. Caracterizați drept dependenți fără proprietate, nu au așteptări deosebite privind independența prin proprietate. Sub aspectul venitului, poziția lor de clasă este, în medie, ceva peste cea a lucrătorilor salariați”⁵⁷.

O mare parte a specialiștilor de tip vechi erau liber profesioniști, fiind acum înlocuiți în mare măsură cu cei salariați.

Apar însă noi calificări profesionale, ca urmare a *revoluției tehnologice* și a implicării științei în zone largi ale vieții economice. Prin aceasta, perspectiva lui Mills se apropie de analiza specifică celei corelate de economia cunoașterii. Trebuie să ținem seama însă de faptul că înseși schimbările tehnologice și în domeniul cunoașterii erau reduse în vremea sa. Mills sesizează, cu deosebire, faptul că „instituțiile birocratice invadează toate profesiile”, profesioniștii lucrând, tot mai mult, sub dependența managerilor birocrați.

Iată cum, punând în lumină o serie de schimbări majore în cadrul stratului (*clasei*) mijlociu, Mills nu vede transformarea de esență a raportului acestuia cu elitele. „Clasa medie” este mare, elita rămâne concentrată în zona puterii.

Apărută 6 ani după lucrarea *White Collar* (1951), opera *The Power Elite* (1957) prezintă această viziune despre elite, deosebite de categoriile noii clase medii. „Dacă îi considerăm pe cei o sută de oameni cei mai puternici din America, pe cei o sută cei mai bogați, pe cei o sută cei mai celebri, separat de pozițiile instituționale pe care le ocupă, separat de resursele lor în oameni și bani, separat de mijloacele de comunicare de masă, care sunt îndreptate asupra acestora, atunci ei vor apărea lipsiți de putere, săraci, necunoscuți. Pentru că puterea nu derivă din personalitatea lor. Bogăția nu-și are sediul în persoana celui bogat. Celebritatea nu este inerentă vreunei personalități. A fi celebru, a fi bogat, a avea putere necesită accesul la marile instituții, pentru că pozițiile instituționale pe care omul le ocupă determină, în mare parte, șansele lui de a avea și a deține aceste experiențe valoroase”⁵⁸.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 74.

⁵⁸ Charles Wright Mills, *The Power Elite*, New York, Oxford University Press, 1957, p. 11.

Așadar, Mills nu recunoaște niciunei categorii din clasa mijlocie caracteristica de component al elitei. Elita puterii rămâne un grup închis, și „chiar dacă abandonăm, așa cum trebuie s-o facem, ideea că cel care aparține elitei are un «caracter de elită» înăscut, nu trebuie să renunțăm la ideea că experiențele și educația sa dezvoltă în el anumite caractere de tip specific. (...) Dacă există o cheie oarecare pentru psihologia elitei, ea constă în faptul că reprezentanții acesteia întrunesc în persoana lor conștiința unor forțe de decizie impersonală și sentimente intime, împărtășite de toți cei din grupul lor»⁵⁹.

America, necunoscând feudalismul, se caracterizează prin faptul că, de la început, cei din clasa mijlocie au fost un strat de mici proprietari. Mills, ca și Marx, considera că mecanismele proprii capitalismului duc la transformarea majorității acestora în muncitori, adică personalul lipsit de proprietate și salariați.

Înfrângerea intelectualilor liberi și raționalizarea muncii lor⁶⁰ duc la pasivitatea și apolitismul acestora. Pe de altă parte, elita este cea care, deținând puterea, este și grupul activ al societății. Ideea de elită a puterii nu are, în sine, nici o implicare asupra procesului de luare de decizii ca atare, ea este o încercare de a delimita zonele sociale în care acest proces se petrece, indiferent de cadrul lui⁶¹.

Raymond Aron (1905–1983) a conceptualizat noua etapă, cu termenul de *societate industrială* sau societate tehnică, științifică sau rațională⁶² și a tratat problema în spiritul modelului de clasă⁶³, accentuând teza creșterii economice.

Cel care a încercat o primă analiză a *noii clase de mijloc* din punctul de vedere al clasificării conceptuale alternative, a fost **Ralf Dahrendorf**, care a publicat o valoroasă lucrare în anul 1959⁶⁴, în care folosea conceptul de *societate postcapitalistă* și căuta a „muta” problema *clasei de mijloc*, din cadrul modelelor de clasă sau stratificare, în cel al conflictelor.

Vorbind despre noii salariați ai „noii clase de mijloc”, Dahrendorf, referindu-se la studiile făcute până la el, spunea: „o singură concluzie se evidențiază destul de clar, referitoare la toate aceste studii privind funcționarii salariați (*salaried employees*) din industrie, circulație (*trade*), comerț și administrație publică: nu există niciun cuvânt în nicio limbă modernă, pentru a descrie acest grup, care nu este grup, această clasă care nu este clasă, acest strat care nu este strat”⁶⁵.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 14–15.

⁶⁰ Charles Wright Mills, *White Collar, The American Middle Classes*, p. 60. Raymond Aron, *18 Lectures on Industrial Society*, London, 1967 (Paris, 1961), lecții ținute în anii 1955–1956 (citate din ediția engleză), p. 235.

⁶¹ Charles Wright Mills, *The Power Elite*, p. 21. Daniel Bell, *op. cit.*, p. 80.

⁶² Raymond Aron, *18 Lectures on Industrial Society*, London, 1967 (Paris, 1961), lecții ținute în anii 1955–1956 (citate din ediția engleză), p. 235.

⁶³ Daniel Bell, *op. cit.*, p. 80.

⁶⁴ Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in an Industrial Society*, Stanford, California, Stanford University Press, 1959.

⁶⁵ Ralf Dahrendorf, *op. cit.*, p. 52.

Dacă ne referim la termenul de *clasă medie*, Dahrendorf arată că nu există nicio definiție acceptabilă a ceea ce ar reprezenta limitele superioare și inferioare între care s-ar afla ea.

Nici teoria claselor, nici cea a stratificării nu pot clasifica termenul de **clasă mijlocie**. Dahrendorf propune o a treia teorie, și anume cea a conflictelor, care ar evita interpretarea clasei mijlocii „fie ca o extindere a vechii clase, capitaliste sau burgheze, conducătoare”, fie „ca o «nouă clasă mijlocie»; este, dacă nu exact o extensiune a proletariatului, în orice caz mai apropiată de clasa muncitoare decât de clasa conducătoare, fie ea capitalistă sau managerială”⁶⁶.

Modelul conflictual propus de Dahrendorf continuă viziunea polarității. „Modelul nostru, privind formarea grupului conflictual, stipulează existența a două grupări opuse în orice tip de asociere. Fiecare dintre aceste grupuri împărtășește anumite caracteristici și diferă de celălalt prin orientări și interese contradictorii”⁶⁷. Astfel, elementul central al teoriei propuse de el constă în „explicarea conflictelor grupurilor de interes în termeni de semigrupuri determinate de distribuția autorității în asocierile coordonate în mod normativ”⁶⁸.

După mărturisirea sa, modelul propus are multe elemente comune cu ale modelelor propuse de Mosca, Pareto și Aron. Limitarea lor constă, după Dahrendorf, în prevalarea (la Pareto și Mosca) viziunii „echilibrului”. Teoria *circulației elitelor* (Pareto) și cea a *abilității* de a se demonstra drept *conducător* (Mosca) au în comun teza universalității stratului conducător. Dahrendorf subliniază eterogenitatea pozițiilor celor care dețin puterea legitimă, cât și adeziunea lor la o anumită *cultură de clasă*. Dahrendorf însă nu reușește să dea o explicație consistentă privind *noua elită* și raportul său cu *noua clasă mijlocie* din societatea actuală. Concluzia sa este: „în istoria postclasică a Europei, muncitorii industriali ai secolului nouăsprezece au constituit, într-adevăr, primul grup animat. (...) Astfel, «clasele oprimate» inițiale pot fi, destul de corect, descrise ca «masele» sau «restul populației»”⁶⁹.

Elitele nu sunt clar delimitate sau asemuite cu *clasa de mijloc*.

Cel care a elaborat o teorie consistentă și, credem, corectă, asupra noului raport dinamic dintre *noua elită* și *noua clasă de mijloc* a societății contemporane a fost sociologul american **Daniel Bell**, care a integrat problema aceasta în cadrul unei teorii globale asupra societății cunoașterii.

Din perspectiva acestei teorii, societatea cunoașterii⁷⁰ implică o schimbare structurală a economiei, noi mecanisme de schimbare, noi mijloace de acțiune și, în mod esențial, noi actori sociali, principali promotori ai evoluției.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 53–54.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 193.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 194.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 199.

⁷⁰ Cartea lui Daniel Bell apare în 1973, dar elementele sale de bază au fost elaborate începând din 1953 (Daniel Bell, *The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books Inc. Publisher, 1973, p. 33).

Capitalismul a cunoscut diferite faze economice în evoluția sa: cooperăția simplă, manufactura, marea industrie și, acum, economia și societatea cunoașterii.

Trecerea de la faza industrială a capitalismului spre cea a cunoașterii implică o modificare în structura economică și – prin aceasta – a populației ocupate. În acest context, se pune problema raportului elitelor cu *clasa de mijloc* și societatea în ansamblul său. În esență, Bell pune în evidență un **dublu proces**: pe de o parte, trecerea masivă a unor categorii (straturi) din rândul *clasei mijlocii* spre elitele (eterogene) ale noii societății și, pe de altă parte, schimbarea componenței sociale atât a elitelor, cât și a ceea ce am putea denumi *grupuri sociale de mijloc* din societatea pe cale de construire. Bell aduce (cum spunea C. Noica), o „schimbare din loc” a analizei, o altă viziune și alte criterii de decizie teoretică.

Ceea ce reprezintă *societatea condusă prin cunoaștere*⁷¹ nu se referă la faptul că acum cunoașterea influențează dezvoltarea sau, chiar, că economia are la bază cunoașterea/cu deosebire știința. „Societatea condusă prin cunoaștere este o societate condusă de tipuri diferite de actori sociali cu motivații și interese diferite sau chiar opuse”⁷².

După părerea noastră, noua societate condusă prin cunoaștere creează premisele și necesitatea transformării unor categorii sociale componente ale *clasei mijlocii* în societățile de tip industrial, în componente ale **noii elite a cunoașterii**, care lărgeste mecanismele de bază ale schimbării din sfera elitei politice în diverse sfere ale elitelor cunoașterii, elita politică devenind și ea – ca cerință – o elită a cunoașterii, în zona conducerii politice. Așa cum vom vedea, apare o *clasă a cunoașterii*⁷³, o *clasă de specialiști*⁷⁴, o **nouă elită intelectuală**⁷⁵, o clasă a *meritocrației*⁷⁶.

Vom trece la argumentarea tezei trecerii spre *noua elită* a principalelor caracteristici ale *noii clase de mijloc* din societatea industrială.

Orice tip de societate este generat și promovat de o serie de actori, grupuri sociale de nivel diferit, care stăpânesc și folosesc o anumită resursă. Este evident că **nu resursa** acționează asupra societății, ci actorii, oamenii, în calitatea lor de indivizi și, cu deosebire, de membri ai unui grup social, sunt cei care folosesc resursa. Însuși conceptul de *resursă* implică o valorizare și valorificare a unei surse naturale sau sociale. Astfel, *petrolul*, ca bogăție naturală, a existat în subsolul planetei cu mult înainte de a fi descoperit și folosit pe baza unor tehnologii produse

⁷¹ Am menționat această precizare terminologică operată de UE.

⁷² Oscar Hoffman, Ion Glodeanu, *Cunoașterea – noua resursă a puterii*, București, Editura INTACT, 2006, p. 97.

⁷³ *Ibidem*, p. 228 și p. 372.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 362.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 44.

⁷⁶ Daniel Bell, *The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books Inc. Publisher, 1973, p. 221 și p. 274. Elementele de bază ale teoriei au fost expuse de Bell încă din anul 1960 (*The End of Ideology*), iar în 1959, în cadrul unui seminar. În 1959 a apărut lucrarea lui Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in an Industrial Society*.

de om. Resursa *pământ* implică o serie de actori sociali diferiți de cei care valorizează și valorifică resursa *capital*. La fel, resursa *cunoaștere* presupune actori specifici, care, în diferitele etape ale producerii, prelucrării, difuzării și folosirii sale, conferă realitate socială acestui factor potențial.

Ceea ce aduce nou trecerea mecanismelor de schimbare, de la folosirea altor resurse spre cea a cunoașterii, este următorul fapt: *resursa materială* putea fi creată prin exploatarea minelor, a pădurilor, apelor, vântului etc. și de oameni cu o redusă pregătire intelectuală, cu abilități preponderent fizice și efectuând munci de execuție, conducerea fiind realizată de un număr mic de oameni. Resursa *cunoaștere* presupune, esențial și cu necesitate, un complex de profesii (majoritatea noi), cu un înalt conținut intelectual, creat de oameni cu o pregătire superioară, cu comportamente intelectuale de muncă, folosind și implicând pentru aplicare *tehnologii intelectuale*⁷⁷. Această nouă resursă joacă un rol decisiv în declanșarea și orientarea schimbărilor.

Aceste componente ale *clasei cunoașterii*⁷⁸ nu mai reprezintă o minoritate, ci – ca tendință – vor forma majoritatea profesiilor specifice populației ocupate. Bell a dat o nouă împărțire a economiei în sectoare; în locul celor trei: *primar* – agricultura, silvicultura, pescuitul, vânătoarea; *secundar* – industria, *terțiar* – serviciile, a propus **cinci** sectoare economice: sectorul **primar**, cel „clasic”, sectorul **secundar** (industria divizată în două subsectoare: a) industria nouă, de automatizare, electronică, biotehnologie, robotizare, softuri etc. și b) subsectorul „clasic”), sectorul **terțiar** (serviciile legate direct de producție: transport, comerț, depozitare), sectorul **cuaternar** (serviciile sociale, sănătatea, asigurările sociale, loisirul, serviciile artistice etc.), sectorul **al cincilea** (serviciile informatice: învățământul, cercetarea, managementul, consultanța, recoltarea – prelucrarea – difuzarea informației, telecomunicațiile etc.).

O societate industrială, arată Bell, are majoritatea populației ocupată în sectorul al doilea, o societate a cunoașterii va fi caracterizată prin faptul că majoritatea populației ocupate va fi concentrată în subsectorul *a* al industriei și în sectorul cinci și, adăugăm noi, și în sectorul patru⁷⁹.

În aceste condiții, membrii categoriilor socio-profesionale, care lucrează în aceste sectoare, ca profesii, unii având comportamentele clasei mijlocii a societății industriale, nu mai pot fi socotiți membri ai clasei de mijloc, deoarece ei se află *în vârful* ierarhiei profesionale, ca rol și pregătire, nu se mai află între două clase polare, nu mai reprezintă o minoritate, nu mai tind a se *deplasa* spre cele două clase polare și, ceea ce este esențial, capătă, tot mai mult, roluri și funcții determinante pentru evoluția și competitivitatea unei economii.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁷⁸ Termenul „clasă” este folosit în acest context în sens metaforic (posibili fiind și alți termeni: grup, categorie etc.).

⁷⁹ *Ibidem*, p. 14–15, 117, 32 (și altele).

Aceste componente ale *clasei cunoașterii* reprezintă **noua elită** a societății conduse prin cunoaștere. „Apariția noii elite bazate pe abilitate derivă din simplul fapt că, acum, cunoașterea și planificarea* – planificarea militară, economică, socială – au devenit baza necesară pentru toate acțiunile organizate în societatea modernă. (...) Într-un sens larg, expansiunea învățământului, cercetării, administrației a creat un nou element constitutiv – inteligența tehnică și de specialitate”⁸⁰. Tocmai aceste noi abilități devin **baza noii puteri**. Așa cum arătase Bell, „în ultimii 25–50 de ani, sistemul proprietății a încetat să funcționeze” ca bază în distribuirea puterii. „Abilitatea tehnică a devenit baza puterii și a poziției, cu învățământul ca rută necesară a accesului la abilitate”⁸¹.

Care sunt, de fapt, componentele acestei **noi elite**? Răspunzând, nu trebuie să ne mire că vom găsi, aproape în toate domeniile societății, reprezentanți ai elitei, căci – prin natura sa – societatea condusă prin cunoaștere este o societate de tip elitist, o mare parte dintre membrii săi, din ce în ce mai mulți, desfășurându-și activitatea în relație directă sau mediată cu cunoașterea, iar aceasta necesită pregătire superioară și presupune o abordare novativă, creativă.

Față de alte resurse (materii prime, energie, bani, forță armată etc.), cunoașterea implică o permanentă dezvoltare, noutate, căci o cunoaștere rămasă „încremenită” se transformă în „document istoric”, dar nu mai poate fi raportată la procesualitatea cunoașterii.

Ceea ce va caracteriza toate grupurile profesionale, care vor alcătui noua elită, se referă la resursa pe care o vor folosi. „Factorii-cheie pentru succesul economic contemporan nu mai sunt munca și capitalul, ci cunoașterea, pregătirea și capitalul intelectual”⁸².

⁸⁰ *Ibidem*, p. 362 (* – este vorba de fixare de obiective generale și măsuri dezirabile).

⁸¹ *Ibidem*, p. 161.

⁸² *Helping Businesses to Help Themselves*, în rev. „Euroabstracts”, European Commission, 2003, vol. 40, nr. 2, Luxembourg, p. 15.

PROBLEMA SĂRĂCIEI ÎN COMUNITĂȚILE URBANE ȘI RURALE DIN ROMÂNIA

ELISA PARASCHIV*

ABSTRACT

THE ISSUE OF POVERTY IN THE URBAN AND RURAL COMMUNITIES IN ROMANIA

The main objective of this work is to answer questions which are relevant for the process of preparing anti-poverty strategies.

The major discrepancy between the rural and urban environment with respect to the aspects mentioned above is one of the main conclusions. However, the residence environment usually represents only one of the dimensions or one of the influential factors of poverty in Romania, without any systematic study of the differences/resemblances between urban and rural poverty. In this respect, the study represents a complementary study for the previous analyses, a synthesis of the existent knowledge of resemblances between urban poverty and rural poverty and, implicitly, of the adequate political instruments for combating each of these aspects.

According to the arguments presented by the author, in Romania, poverty is territorially concentrated, at the level of both the communities and the households, from the perspective of consumerism, and rural poverty is the key issue of poverty in Romania.

Key words: consumer poverty, multidimensional poverty, new poverty, material deprivation.

1. SĂRĂCIE URBANĂ ȘI SĂRĂCIE RURALĂ

Problema sărăciei a devenit una dintre cele mai atent analizate de literatura de specialitate în România. Studiile asupra sărăciei au cunoscut o amploare deosebită, în special după 1995. Aceste studii pun în evidență dinamica, dimensiunea, profunzimea, profilul sărăciei, precum și factorii structurali, individuali sau

* Address correspondence to Elisa Paraschiv: Str. Poarta Luncii nr. 1, Bolintin Vale, jud. Giurgiu; e-mail: yssa_ly@yahoo.com

regionali ai acesteia (spre exemplu, CASPIS, 2004, Banca Mondială, 2003, Chircă și Teșliuc, 1999, PNUD, 1998, 1999, Sandu, 1998, 1999, 2000, 2003, Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004, Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001, Zamfir, 1995, 2001).

Discrepanța majoră dintre mediul rural și mediul urban, cu privire la majoritatea aspectelor menționate, constituie una dintre concluziile principale, accentuată de cele mai multe studii. Totuși, mediul de rezidență reprezintă de obicei doar una dintre multele dimensiuni sau doar unul dintre factorii influenți ai sărăciei din România, fără să existe vreun studiu sistematic al diferențelor/asemănarilor dintre sărăcia urbană și sărăcia rurală. În acest sens, lucrarea de față reprezintă un studiu complementar analizelor precedente, o sinteză a cunoașterii existente, privind asemănările și diferențele între sărăcia urbană și sărăcia rurală, și, implicit, a instrumentelor politice adecvate pentru combaterea fiecăreia dintre acestea.

Obiectivul principal al proiectului inițiat de noi, *Sărăcie urbană, sărăcie rurală*, este să răspundă unor întrebări relevante în procesul de elaborare a strategiilor locale anti-sărăcie. Conform termenilor de referință, principalele întrebări ale cercetării sunt:

1. Care sunt principalele tipuri, dimensiuni și factori ai sărăciei urbane, respectiv rurale?
2. Există o tendință de concentrare teritorială a sărăciei? Care sunt mecanismele de formare a zonelor deprivat și segregate teritorial?
3. Care sunt strategiile instituționale dezvoltate la nivel local ca răspuns la problema sărăciei și a zonelor deprivat? Există programe sociale locale care se adresează fiecărui tip de sărăcie sau se constată o discriminare în accesul la resursele colective?

În consecință, acest studiu este structurat în trei capitole, fiecare centrat pe una dintre cele trei întrebări. Abordarea este una de tip comparativ, din perspectiva dihotomiei urban-rural.

2. TIPURI, DIMENSIUNI ȘI FACTORI AI SĂRĂCIEI URBANE ȘI RURALE

2.1. DIMENSIUNEA ȘI DINAMICA SĂRĂCIEI DE CONSUM

Sărăcia de consum, adică sărăcia estimată în funcție de consumul gospodăriilor, este mult mai extinsă în mediul rural, prin comparație cu mediul urban. În anul 2005, din cele 6,3 milioane de persoane sărace din România, doar în jur de o treime (2,1 milioane de persoane) locuiau în orașe și municipii, în timp ce aproape 4,2 milioane persoane proveneau din mediul rural (vezi Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Sărăcia de consum pe medii de rezidență, 2005

	Sărăcie alimentară	Sărăcie extremă	Sărăcie totală
Prag de sărăcie BM (ROL)	872.005	1.060.658	1.535.370
NAȚIONAL			
Număr persoane sărace	1 210 724	2 366 110	6 265 186
Pondere persoane sărace în total populație	5,6%	10,9%	28,9%
Deficit mediu de consum	0,0114	0,0239	0,0759
URBAN			
Număr persoane sărace	317 210	634 117	2 080 042
Pondere persoane sărace în total populație	2,7%	5,4%	17,6%
Deficit mediu de consum	0,0059	0,0119	0,0417
RURAL			
Număr persoane sărace	893 514	1 731 992	4 185 144
Pondere persoane sărace în total populație	9,1%	17,5%	42,4%
Deficit mediu de consum	0,0179	0,0383	0,1167

Sursa: *România: Evaluarea sărăciei*, Banca Mondială, 2006.

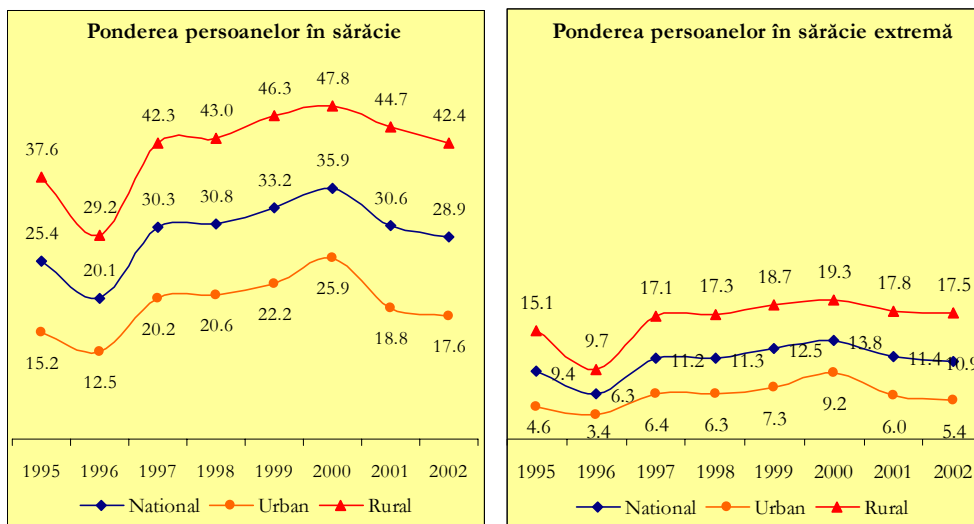
Notă: Funcția de bunăstare a gospodăriei se bazează pe cheltuielile totale de consum pe adult echivalent. Populația, conform Recensământului Populației și Locuințelor, martie 2005. Praguri de sărăcie, în prețuri, decembrie 2005.

Sărăcia de consum este mai profundă în mediul rural decât în mediul urban. Cu alte cuvinte, distanța între pragul de sărăcie (fie acesta alimentară, de sărăcie extremă sau de sărăcie totală) și consumul mediu al gospodăriilor sărace este aproximativ de trei ori mai mare în mediul rural față de mediul urban.

Evoluția sărăciei din România a fost invers proporțională cu evoluția generală a economiei. Astfel, creșterea economică începând cu 2000 a determinat o scădere semnificativă a numărului și ponderii persoanelor aflate în sărăcie totală, de la 36% la 29% din populația totală. În schimb, ratele sărăciei extreme și sărăciei alimentare au înregistrat scăderi mult mai moderate (de la 14% la 11%, respectiv de la 7% la 6%). Aceste tendințe s-au manifestat atât la nivel național, cât și la nivelul celor două medii de rezidență (Figura nr. 1).

Figura nr. 1

Dinamica sărăciei totale și a sărăciei extreme, pe medii de rezidență 1995–2002

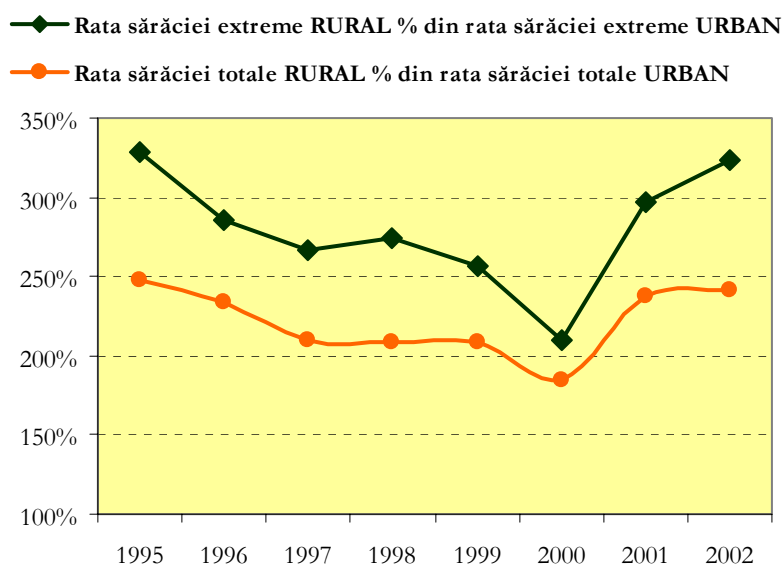

Sursa: România: Evaluarea sărăciei, Banca Mondială, 2003.

Studiile cele mai recente (BM, 2003 și CASE și BM, 2004) pun în relație creșterea economică și evoluția sărăciei din România și scot în evidență existența a două subperioade distincte:

- 1996–1999, perioadă de declin economic accentuat, caracterizată de diminuarea considerabilă a consumului la nivelul întregii populații, dar ...
 - populația rurală a pierdut mai puțin decât populația urbană;
 - salariații au suferit mai puțin decât lucrătorii pe cont propriu;
 - gospodăriile cu situație medie sau bună și-au redus consumul mai mult decât cele mai sărace 40% gospodării.
- 2000–2002, perioadă de creștere economică constantă, caracterizată prin creșterea consumului la nivelul întregii populații, dar ...
 - populația rurală a câștigat mai puțin decât populația urbană;
 - salariații și lucrătorii pe cont propriu în sectoare neagricole au câștigat mai mult decât lucrătorii în agricultură (țărani); în fapt, creșterea economică a rezultat doar în beneficii ne semnificative pentru șomeri și țărani;
 - gospodăriile cu situație medie sau bună (primele 60% din totalul de gospodării) și-au îmbunătățit consumul în semnificativ mai mare măsură, prin comparație cu cele mai sărace 40% gospodării.

Figura nr. 2

Creșterea economică a determinat scăderea sărăciei, dar a fost acompaniată de creșterea inegalității.

Acest fapt se reflectă și la nivelul relației dintre sărăcia urbană și sărăcia rurală. Trendul convergent, manifestat până în anul 2000, a fost înlocuit de un trend divergent, sărăcia urbană cunoscând o reducere mult mai accentuată decât sărăcia rurală.

Cele cinci caracteristici principale ale sărăciei de consum din România sunt următoarele: 1. este **extinsă** (29% din populație în 2002); 2. este **elastică** la creșterea economică; 3. este **în scădere**, dar inegalitatea socială este în creștere; 4. este **superficială**, pentru că distanța medie între consumul gospodăriilor și pragul de sărăcie este relativ mică și pentru că ponderi importante de populație se află în imediata apropiere a pragului de sărăcie, adică pot „intra” sau „ieși” din sărăcie la variații relativ mici ale veniturilor; 5. este predominant **temporară** și nu permanentă; pentru perioada 1995–1998, doar în jur de 22% din toate persoanele sărace nu au reușit să iasă din sărăcie în anii de creștere economică.

În cheia sărăciei urbane *versus* sărăcia rurală, cele cinci caracteristici ale sărăciei de consum se rescriu astfel:

1. sărăcia rurală este de 2,4–3,4 ori mai mare decât sărăcia urbană;
2. sărăcia rurală este mai rigidă la creșterea economică decât sărăcia urbană, pentru că majoritatea investițiilor și a valorii adăugate sunt concentrate în servicii și industrie, domenii ale economiei sub-dezvoltate în mediul rural;

3. sărăcia rurală, similar sărăciei urbane, este în scădere, dar într-un ritm mult mai lent;
4. sărăcia rurală este de aproximativ trei ori mai profundă decât sărăcia urbană;
5. sărăcia rurală, ca și sărăcia urbană, este predominant temporară, dar ponderea gospodăriilor care nu reușesc să iasă din sărăcie în anii de creștere economică este semnificativ mai mare, dată fiind suprareprezentarea în mediul rural a gospodăriilor de țărani și de lucrători pe cont propriu.

În concluzie, din perspectiva consumului, sărăcia rurală este problema-cheie a sărăciei din România.

2.2. SĂRĂCIE DE CONSUM *VERSUS* SĂRĂCIE MULTIDIMENSIONALĂ

Sărăcia de consum este doar unul din multele tipuri de sărăcii. Deficitul de consum reprezintă doar „biletul de intrare pe ușa sărăciei”. Dincolo de intrare însă, sărăcia se extinde și, cu timpul, pune stăpânire pe toate sferele vieții. Căderea în sărăcie este un proces în cadrul căruia sărăcia de consum reprezintă doar faza inițială.

Un șoc de venit declanșează procesul de reducere a consumului. Dacă șocul este suficient de mare, reducerea consumului este drastică și se transformă în sărăcie de consum. Situația este definită drept criză, iar gospodăria prin mobilizarea resurselor de care dispune (de la economii, la locuință, bunuri și proprietăți, la forța de muncă, calificări și abilități, la rețele sociale și relații sociale utile) dezvoltă strategii de management a crizei și de revenire la situația inițială. Dacă șocul declanșator a fost prea drastic sau dacă gospodăria suferă mai multe tipuri de șocuri care se succed (de exemplu, pierderea locului de muncă și apariția unui copil) și/sau dacă resursele gospodăriei sunt insuficiente, reducerii consumului i se alătură alte fenomene destabilizatoare: bunurile existente își pierd din valoare, frigiderul, televizorul și instalațiile se strică, calificările nu mai sunt căutate pe piață, datoriile la utilitățile publice se cumulează, apar alcoolismul, violența în familie și sentimentul că situația este fără ieșire. Pe principiul „o nenorocire nu vine niciodată singură” gospodăria nu reușește echilibrarea, ci „cade” în sărăcie cu viteză din ce în ce mai mare, prietenii se răresc și îi evită pentru că cer întruna ajutor, respectul celor din jur se reduce, copiii nu mai sunt trimiși la școală „că n-avem cu ce să-i încălțăm” sau sunt trimiși cu schimbul, „că avem un singur schimb de haine”, gospodăria este debransată de la utilități și nu mai are nici căldură, nici apă caldă, nici apă rece și, în caz extrem, este evacuată. După o serie de încercări eșuate, sărăcia se instalează ca stare de fapt în toate sferele vieții. Odată asumată ca dat natural fără scăpare, sărăcia este deja asociată cu marginalizare, cu excludere și și-a creat deja mecanisme de auto-reproducere, de transmitere de la o generație la alta. Prin urmare, dacă sărăcia de consum poate fi „tratată” prin creștere economică, sărăcia multidimensională necesită o abordare

mai complexă, din perspectiva drepturilor fundamentale ale omului, care să articuleze politicile prodezvoltare cu politici dedicate prosărației și politici de incluziune socială.

„Noua sărăcie”, după cum este numită în literatura de specialitate, este sărăcia profundă, multidimensională, cronică, care nu „trece de la sine”, odată cu creșterea economică, reprezintă o preocupare atât în țările europene dezvoltate, cât și în Statele Unite ale Americii. Din perspectiva „noii sărăcii”, sărăcia urbană este problema-cheie a sărăciei din România.

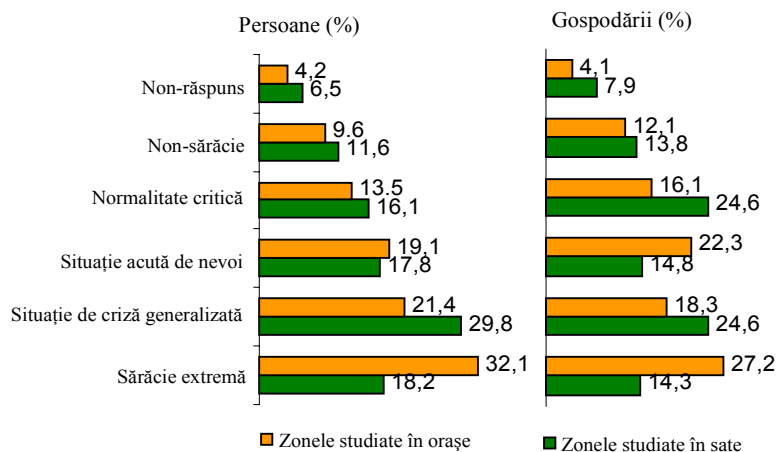
Studiile privind „noua sărăcie” (Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004) arată că, în România, ca și în țările dezvoltate, „noua sărăcie” este asociată cu fragilizarea relațiilor de familie și slăbirea coeziunii sociale, neparticipare și marginalizare socială, „cultura de cartier”, tendințe de etnicizare și de concentrare a săracilor în zone segregate teritorial. Spre deosebire de sărăcia de consum, „noua sărăcie” reprezintă o stare de deprivări multiple, de derivă, care nu poate fi depășită decât prin intervenție din exterior.

Studiul amintit operează pentru cazul României cu conceptul de „sărăcie extremă” definit tridimensional, în funcție de: (a) veniturile și consumul gospodăriei sub pragul național de sărăcie; (b) lipsa securității locuirii, adică gospodăria nu are locuința în proprietate și (c) patrimoniu sărăcăcios, redus la cel mult două bunuri de folosință îndelungată în mediul urban, respectiv un astfel de bun în mediul rural. Pe lângă sărăcia extremă, sunt avute în vedere încă trei tipuri de sărăcie, considerate a modela procesul de cădere în sărăcie, și anume: (a) *situația de normalitate critică*, definită drept insuficiență a venitului, care corespunde sărăciei evaluate în mod obișnuit în studiile pe sărăcie, funcție de consumul sau venitul gospodăriei; (b) *situația acută de criză*, definită ca stare acută de nevoi însă contingentă, care poate fi caracteristică anumitor cicluri de viață, și care presupune lipsa unei locuințe în proprietate; (c) *situația de criză generalizată și neajunsuri multiple*, caracteristică gospodăriilor care au o locuință în proprietate, dar au un patrimoniu extrem de redus, în context național, și au venituri și consum sub pragul de sărăcie.

Sărăcia extremă din România, definită tridimensional, este concentrată la nivelul tinerilor, copiilor și mediului de rezidență urban și este în strânsă relație cu transformările sociale de după 1990, cu fenomenul persoanelor fără locuință, cu schimbările de pe piața muncii (șomaj) și cu forme de dezorganizare socială. Pe de altă parte, în zonele sărace din sate, „noua sărăcie” este doar marginală, problema cheie a mediului rural fiind formele de sărăcie de tip tradițional, specifice comunităților cu grad redus de modernizare, a căror viață economică este dominată de agricultură.

Figura nr. 3

Persoane, respectiv, gospodăriile din zone sărace urbane și rurale pe tipuri de sărăcie

Sursa: Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004, p. 43.

Principalele trăsături ale sărăciei extreme tridimensionale din mediul urban românesc:

Trăsăturile economice

- luptă permanentă pentru supraviețuire, șomaj sau subocupare în economia subterană, salarii foarte scăzute, pentru cei care sunt angajați, copilul ca aducător de venituri în gospodărie, desfășurarea unui număr larg de activități ocazionale, lipsă cronică de bani și absența economiilor, neacoperirea cronică a nevoilor alimentare (mai ales în perioadele când oportunitățile de muncă informală sunt rare) și obiceiul de a cumpăra pe credit cantități foarte reduse de alimente.

Trăsături sociale și psihologice

- concentrarea în cartiere/vecinătăți/microzone aflate predominant în centrul și la periferia orașelor, comportament demografic atipic (familii monoparentale, căsătorii neoficiale, număr mare de copii), supraaglomerarea zonei și a locuinței, lipsa intimității, locuire ilegală în condiții mizere, incidență înaltă a alcoolismului, violența în familie și mică infrafracționalitate, deficit educațional considerabil (atât la adulți, cât și la tineri și copii), sănătate șubredă și profil psihologic caracterizat de neajutorare învățată.

Dacă sărăcia de consum este concentrată în mediul rural, „noua sărăcie”, asociată cu excluziunea socială, este concentrată în mediul urban. Dacă sărăcia de

consum este în descreștere, ca urmare a creșterii economice, „noua sărăcie” este în plin proces de dezvoltare, ca urmare a creșterii inegalității și a slăbirii coeziunii sociale. Dacă sărăcia de consum caracterizează viața a milioane de cetățeni români, „noua sărăcie” este experimentată pentru moment de câteva sute de mii de persoane, majoritar orășeni sărăciți. Dacă sărăcia de consum este predominant temporară, „noua sărăcie” este o stare de lipsuri cumulate, care s-a permanentizat, ce presupune lipsa unei vieți ordonate de rutine, care să confere siguranță și predictibilitate, fiind centrată pe azi și lipsită de perspective. Întregul set de dileme și probleme ce trebuie rezolvate pentru „a trăi de la un salariu la altul”, „de la o pensie la alta”, „de la o recoltă la alta”, în cazul sărăciei extreme, multidimensionale, se restrânge la întrebarea fundamentală „ce punem azi pe masă?”.

Sărăcia de consum este un fenomen care se manifestă (cu dimensiuni variabile, dar trăsături, în mare parte, comune) în toate țările în tranziție, dar nu în țările dezvoltate. Spre deosebire de aceasta, „noua sărăcie” este o realitate atât în țările în tranziție, cât și în țările dezvoltate. Dacă, pentru sărăcia de consum, sunt promovate o serie de soluții, dintre care principala este creșterea economică, pentru sărăcia persistentă, asociată cu excluziunea socială, soluțiile nu sunt încă clare nici în democrațiile avansate. În mod firesc, atât guvernele țărilor în tranziție, cât și organizațiile internaționale s-au centrat pe sărăcia de consum.

În concluzie, în acest studiu, analiza sărăciei rurale și sărăciei urbane se referă la problemele-cheie pentru România: sărăcia de consum din mediul rural și sărăcia extremă, multidimensională, din mediul urban.

	Sărăcia rurală	Sărăcia urbană
Problemă cheie:	Sărăcia de consum	Sărăcia extremă
Tip de sărăcie:	„Tradițională” Predominant temporară	„Nouă” Persistentă
Dimensiune:	Extinsă, în scădere	Relativ redusă, în creștere
Profunzime:	Superficială, dar mai profundă decât sărăcia de consum din mediul urban	Profundă, sărăcie alimentară combinată cu insecuritatea locuinței și excluziune socială
Asociată cu:	Satul, țăranul, problema agriculturii	Zone sărace din orașe, orășeanul sărăcit, restructurarea industriei, mica infraționalitate, prestigiu negativ

3. DETERMINANȚI ȘI FACTORI AI SĂRĂCIEI

De-a lungul întregii perioade de tranziție, grupurile cu risc de sărăcie de consum au fost: țăranii, șomerii, lucrătorii pe cont propriu în sectoare neagricole, persoanele cu nivel redus de instruire (cu precădere cei care au absolvit cel mult

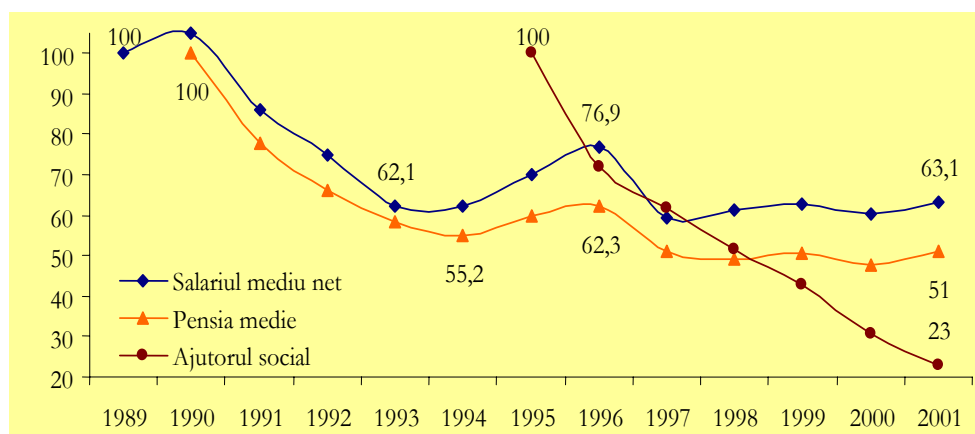
gimnaziul), gospodăriile cu cinci sau mai mulți membri, gospodăriile cu trei sau mai mulți copii, rezidenții mediului rural, Roma (țigani) și copiii (PNUD, 1999; Zamfir, 2001; Teșliuc, Pop, Teșliuc, 2001; Banca Mondială, 2003).

O primă observație: în anul 2002, persoanele din gospodăriile sărace, conduse de salariați sau pensionari, au reprezentat 76% din persoanele în sărăcie. Cu alte cuvinte, în România, nici statutul de salariat și nici cel de pensionar, în ciuda unui venit regulat, câștigat prin muncă, în sectorul formal al economiei, nu anulează riscul de a cădea în sărăcie. Principala explicație stă în scăderea valorilor reale atât a salariilor, cât și a pensiilor, precum și a tuturor prestațiilor sociale bănești. De reamintit:

- salariul minim a pornit de la un nivel de 65% din salariul mediu în 1989, a atins un nivel minim de 27% în 1999, după care a crescut la 35% în (martie) 2004, procent similar ce cel existent în celelalte economii în tranziție din Centrul și Estul Europei;
- în 2004, 30% din muncitori sunt angajați cu salariu minim;
- salariile reprezintă principala sursă de venit pentru mai puțin de un sfert din gospodăriile rurale. Nu doar că ponderea (și numărul) salariaților din mediul rural sunt mult mai reduse decât ale celor din mediul urban, dar aceștia au și salarii mai mici. În România, rezidenții orașelor mari primesc salarii mai bune decât cei din orașele mici și, mai ales, decât cei din sate și comune. De exemplu, doar prin mutarea dintr-un sat într-un oraș mic (15–50 mii locuitori), o persoană se poate aștepta la creșterea salariului cu 17%, respectiv cu 33% prin mutarea în București (Păuna și Păuna, 2003).

Graficul nr. 1

Dinamica valorii reale a salariului mediu net, pensiei medii și a ajutorului social

Sursa: Ilie, 2004. Date INS și MMSF.

- povara fiscală (una dintre cele mai ridicate¹ din Europa), piața muncii rigidă și puternic segmentată, birocrăția și lipsa politicilor active de ocupare au condus la șomaj ascuns (care nu este vizibil în datele oficiale) și șomaj de lungă durată, rată ridicată a persoanelor descurajate, subocupare masivă și dezvoltarea sectorului informal. Așa cum arată diferite studii (CEROPE, 2004) în timp ce șomajul (inclusiv cel ascuns și șomajul de lungă durată) este o problemă predominant urbană, subocuparea în agricultură și ponderea ridicată a persoanelor descurajate să intre pe piața muncii (nu mai caută de lucru, deoarece cred că nu găsesc loc de muncă) sunt probleme predominant rurale;
- pensia de asigurări sociale (fără agricultori) are o valoare medie egală cu 49% din salariul mediu net;
- pensia medie pentru agricultori reprezintă doar 20% din pensia medie de asigurări sociale;
- cu excepția pensiilor, alocația pentru copil și ajutorul de șomaj sunt transferurile sociale cu cel mai mare impact de reducere a sărăciei;
- alocația pentru copil, deși indexată anual, în 2003 a atins doar un nivel de 5,6 EURO pe lună. În 2001, alocația pentru copil mai reprezenta doar 27% din valoarea corespunzătoare anului 1990;
- sistemul de ajutor de șomaj a fost generos până în 2002, când a fost reformat. În 1991 ajutorul de șomaj reprezenta 43% din salariul mediu net, diminuându-se la 31% în 2000. În ciuda trendului descrescător, în anul 2000, ajutorul de șomaj era mai mare decât salariul minim. În februarie 2002, sistemul de ajutor de șomaj a fost reformat, beneficiul fiind redus la 75% din salariul minim.

Totuși, studiile citate mai sus arată fără echivoc că atât salariații, cât și pensionarii au un risc de sărăcie de consum semnificativ mai redus decât toate celelalte categorii, cu excepția patronilor.

Modelele cauzale ale sărăciei din România, testate empiric, demonstrează că, dintr-un complex de factori testați (factori demografici, de ocupare, de venituri și cheltuieli, de locuire, patrimoniu și proprietăți, de educație și sănătate, de rețele sociale și factori comunitari), **ocuparea și educația** reprezintă factorii determinanți cei mai puternici. Cu alte cuvinte, cu cât o gospodărie are mai mulți membri ocupați, cu atât riscul ei de a cădea în sărăcie este mai redus. Cu cât mai educați sunt adulții dintr-o gospodărie, toate celelalte fiind egale, cu atât mai mic este riscul său de a fi în sărăcie. Rezultatul este valabil atât pentru sărăcia de consum, cât și pentru sărăcia extremă, multidimensională.

Dacă variabila referitoare la ocupația principalului aducător din gospodărie este ținută sub control, diferențele dintre mediul urban și mediul rural dispar.

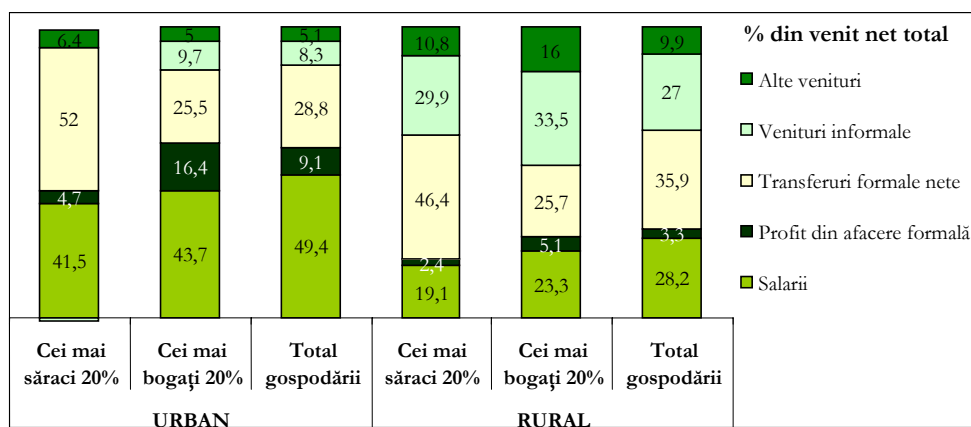
¹ „The total tax burden on labor for low wage earners in Romania currently stands at 45,2%, similar to Belgium, Germany, Sweden and Italy, while the European average is around 38% and in countries such as Ireland, Cyprus and Malta it is below 20%” (European Commission, 2003).

Cu alte cuvinte, gospodăriile de șomeri sau de lucrători pe cont propriu în agricultură au un consum comparabil, indiferent dacă sunt din mediul rural sau urban. Problema nu stă în diferențele de venit rural-urban pe categorii ocupaționale, ci din faptul că în mediul rural sunt supra-reprezentate statistic tocmai acele tipuri de ocupații cu risc major de sărăcie. Această discrepanță rural-urban este vizibilă atât la nivelul structurii veniturilor gospodăriilor, cât și la nivelul ocupațiilor.

- ponderea salariilor în venitul total al gospodăriei a scăzut continuu, de la 63% în 1989 (PNUD, 1998) la 49% în mediul urban, respectiv 28% în rural;
- ponderea salariilor în venitul total al gospodăriei este considerabil mai mică pentru săraci, prin comparație cu restul populației;
- transferurile formale reprezintă surse importante de venit, mai ales în mediul rural și mai ales pentru săraci;
- veniturile informale (din muncă în sectorul informal și din agricultura de subzistență) reprezintă în mediul rural o sursă de venit comparabilă, ca importanță, cu salariile. Bugetul gospodăriilor sărace din mediul rural sunt puternic dependente de veniturile informale.

Figura nr. 4

Structura veniturilor nete totale ale gospodăriilor pe categorii de consum și pe medii rezidențiale, 2002

Note: Transferurile formale nete includ prestațiile sociale și transferurile din surse formale (publice și private). Veniturile informale includ veniturile din muncă informală (neînregistrată oficial), veniturile din arendarea pământului și din agricultură de subzistență, cadouri și schimburi.

Sursa: *România: Evaluarea sărăciei*, Banca Mondială, 2003.

Marea majoritate a populației rurale declară transferurile sociale drept principala sursă de venit a gospodăriei. O jumătate dintre gospodăriile din mediul

rural declară pensiile drept cea mai importantă sursă de venit, doar 24% salariile și doar 7% veniturile bănești din producția agricolă (doar 4% vând peste jumătate din producția proprie). De altfel, doar 17% dintre gospodăriile rurale vând produse agricole.

Corelat, peste jumătate (52%) din populația rurală apreciază că actualele venituri ale gospodăriei „nu ajung nici pentru strictul necesar (alimente și cheltuielile casei)” și încă 38% declară că acestea „ajung doar pentru strictul necesar” (Pop, în EuroBarometru Rural, 2002) Aprecierile populației urbane sunt mai pozitive, ponderile corespunzătoare fiind de 39%, respectiv 35% (BOP, FSD 2002).

Din punct de vedere al ocupării, discrepanțele urban-rural sunt marcante. În 2003, salariații reprezentau în urban 92% din populația ocupată totală, în timp ce în mediul rural ponderea scădea la 33%. În schimb, populația ocupată din mediul rural era concentrată la nivelul categoriilor de lucrător pe cont propriu (38%) și de lucrător familial neremunerat (29%) în agricultură prin comparație cu 5%, respectiv 1,2% în mediul urban (INS, AMIGO, 2004).

Cercetările cu privire la caracteristicile socio-economice ale forței de muncă din agricultură arată că gospodăria agricolă familială tipică este compusă dintr-un fermier în vârstă, lucrător independent, ce are un nivel de educație sub medie, și membrii familiei sale, femei ce lucrează fără a fi plătite (OECD, 2000). În linii generale, în 2002, populația ocupată în agricultură ar putea fi împărțită în trei categorii: cei care sunt lucrători independenți cu normă întreagă (69,0%), cei care au o a doua slujbă cu jumătate de normă în agricultură (20%) și cei care lucrează cu jumătate de normă însă nu au o a doua slujbă, fiind în mare parte subocupați (CEROPE, 2004).

În timp ce economia orașelor și municipiilor este dominată de industrie și servicii, economia rurală este dominată de agricultură. Evoluțiile de după 1990 de pe piața muncii sunt nefavorabile în ambele medii de rezidență, pentru că, în mediul urban, se concentrează majoritatea locurilor de muncă distruse în industria prelucrătoare, iar în mediul rural se concentrează majoritatea locurilor de muncă nou-create în agricultură, care însă sunt locuri de muncă precare, dat fiind caracterul de subzistență a agriculturii din România. La momentul Recensământului 2002, cele mai multe persoane ocupate din mediul urban se regăseau în industria prelucrătoare (30,3%) și în comerț (14,5%), în timp ce în rural ponderea cea mai mare era în agricultură (58,2%), urmată de industria prelucrătoare (13,6%).

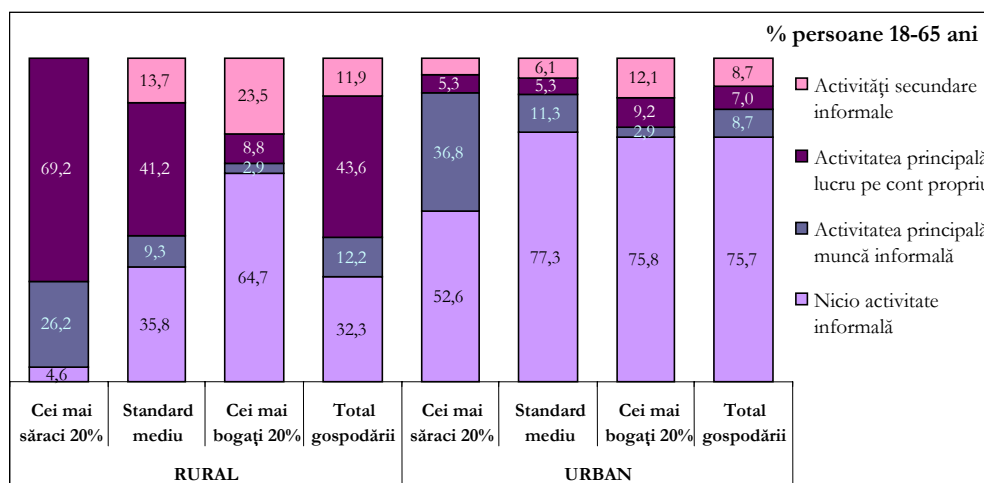
Ca strategie de supraviețuire la lipsa locurilor de muncă din sectorul formal al economiei și la fenomenul de erodare a veniturilor, majoritatea populației operează în sectorul informal. Principala strategie de supraviețuire este grădinăritul și producerea în gospodărie a unor alimente. În mediul rural, aproape toate gospodăriile își completează veniturile cu produse alimentare din producția proprie; procentul scade la 43% în mediul urban. În plus, gospodăriile mai tinere din mediul rural, care nu își acoperă nevoile cu ceea ce produc în gospodărie, lucrează cu ziua în agricultură, nu primesc salariu și nu au carte de muncă. Munca

în sectorul informal este răspândită și în mediul urban, dar aceasta este concentrată în sectoare neagricole.

Un studiu comparativ internațional (Stănculescu, 2004) arată că România deține cea mai ridicată pondere de persoane active în sectorul informal² (fie activitatea economică principală este în sectorul informal, fie persoanele desfășoară o activitate informală secundară), prin comparație atât cu țări europene dezvoltate (Olanda și Marea Britanie), cât și cu țări Central-Est Europene (Cehia, Bulgaria, Slovenia și Ungaria). Dincolo de diferențele cantitative, sunt de remarcat diferențele calitative. Munca informală în absența unui contract de muncă este caracterizată, în toate țările, de condiții de muncă precare, plată de nivel redus și nesigură, program de muncă prea lung sau prea scurt. Totuși, doar în România, munca informală este, predominant, muncă cu ziua, cu nivel redus de autonomie și cu nivel foarte scăzut de satisfacție. Doar în România, lucrul pe cont propriu este predominant în agricultură, fiind pus în relație fie cu „șomaj deghizat”, fie cu pensii și prestații sociale prea mici. Doar în România, pentru marea majoritate a gospodăriilor, sectorul informal reprezintă o nișă de supraviețuire și nu un spațiu de cumulare de capital.

Figura nr. 5

Participarea în sectorul informal pe categorii de consum și pe medii rezidențiale, 2001

Sursa: Stănculescu, 2004. Date: Baza de date HWF, 2001³.

² Studiul se referă doar la activități cu conținut legal, dar total sau parțial neînregistrate oficial.

³ *Households, Work and Flexibility* (HWF) este un proiect internațional coordonat de Claire Wallace (Institute for Advanced Studies, Viena) și finanțat de Comisia Europeană în cadrul Programului Cadru Cinci, contract nr. HPSE-1999-00030 (Wallace, 2003).

Numărul de pensionari aproape s-a dublat, astfel, în anul 2003, rata de dependență economică a fost de o persoană ocupată la 1,36 pensionari, față de un angajat la 0,43 pensionari în 1990. Deși descreșterea globală a populației active din România a dus la o scădere continuă a ratei de activitate, această rată (59,3%) în zonele rurale rămâne superioară în comparație cu rata de activitate la nivel național de 56% și mult mai mare față de cea din zona urbană, unde se înregistrează un procent de 53,2% (date din 2002). Rata mare de activitate din mediul rural nu indică însă o situație mai bună, din contră, este un efect al insuficienței veniturilor, în special a nivelului extrem de redus a pensiilor pentru agricultori. Astfel, populația rurală trebuie să lucreze până la vârste înaintate pentru a completa pensiile: 44% din populația cu vârste situate între 65 și 69 de ani, 37% din grupul de vârstă cuprins între 70 și 74 de ani și 22% din grupul de vârstă de peste 75 de ani practică agricultură de subzistență.

Nevoia de completare a veniturilor pentru persoanele vârstnice din mediul rural se combină cu faptul că majoritatea acestor persoane sunt femei văduve și duce la rezultatul pus în evidență în raportul BM (2003), și anume: deși sărăcia din România nu este feminizată (femeile nu au risc mai mare de sărăcie decât bărbații, când toate celelalte variabile sunt ținute sub control), în mediul rural, gospodăriile conduse de femei au risc semnificativ mai mare de sărăcie, prin comparație cu gospodăriile conduse de bărbați, tocmai datorită gospodăriilor de femei văduve, care trăiesc din pensii de urmaș sau din pensii de agricultor.

Al doilea factor determinant al sărăciei din România este educația. În această privință, datele relevă o discrepanță uriașă între cele două medii de rezidență, atât la nivelul întregii populații, cât și la nivelul generațiilor tinere. Deși comparația la nivelul vârstelor tinere arată că distanța rural-urban s-a diminuat, educația și învățământul rural sunt considerate încă probleme cheie, nu doar în relație cu politicile antisărăcie, ci chiar cu dezvoltarea durabilă a mediului rural și, implicit, a întregii societăți românești (MEC și ISE, 2002 sau Planul Național de Dezvoltare 2004–2006).

Tabelul nr. 2

Populația activă (ocupați și șomeri) totală și de 15–35 ani pe niveluri de educație și pe medii de rezidență, 2000

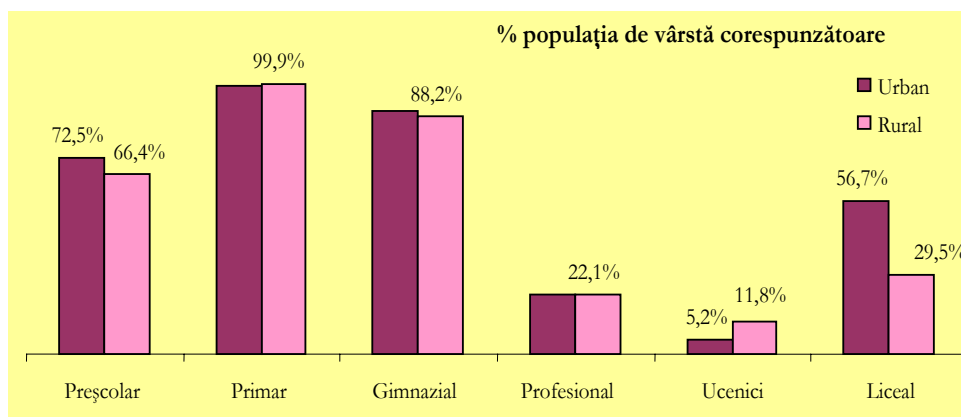
	Populație activă – Total		Populație activă 15-35 ani	
	Urban	Rural	Urban	Rural
Fără școală	0,4	2,8	0,4	0,8
Primar	2,0	21,4	1,5	5,1
Gimnazial	8,8	33,2	11,1	39,4
Profesional și ucenici*	28,6	25,4	20,4	25,4
Liceal	36,8	14,0	45,1	25,0
Postliceal, tehnic maiștri	7,4	1,4	6,0	1,4
Universitar	15,9	1,8	15,5	3,0

* La nivelul întregii populații, include și treapta I de liceu (clasele IX–X).

Sursa: INS, AMIGO, 2001, care include și ancheta asupra populației de 15–35 ani *Tranziția de la Școală la Muncă*.

Figura nr. 6

Rata brută de cuprindere școlară, populație 3–19 ani, pe medii de rezidență și niveluri de instruire, 2002

Sursa: MEC, 2003. Date: INS, 2003.

De altfel, educația și ocuparea sunt puternic corelate. Un nivel ridicat de instruire asigură individului accesul și obținerea unei poziții bune pe piața muncii, de unde un venit bun, regulat și sigur, care asigură protecție împotriva sărăciei de consum. În plus, un venit ridicat asigură atât posibilitatea de economisire, cât și accesul la credite, de unde acces la piața locuințelor, securitatea acestora și deci protecție față de sărăcia extremă, multidimensională.

Tabelul nr. 3

Dinamica sărăciei totale de consum pe persoane calificate/necalificate și pe medii de rezidență, 1996–2001 (Vezi și Anexa 1)

	1996	1999	2001
URBAN			
Persoane calificate	5,12	10,59	8,71
Persoane necalificate	19,27	33,91	29,67
RURAL			
Persoane calificate	16,31	30,39	24,07
Persoane necalificate	31,84	49,72	48,38

Sursa: CASE, 2004. Date INS, AIG, ABF, 1996–2001.

La extrema opusă, sunt persoanele fără școală (majoritar, persoane în vârstă) și persoanele cu educație cel mult gimnazială, care nu asigură vreo calificare. În cazul acestora, oferta de locuri de muncă este foarte limitată, locurile de muncă sunt nesigure și prost plătite, în cele mai multe cazuri sub salariul minim și fără

contract de muncă. Cazul limită este cel al romilor (din urban și din rural), precum și cel al rezidenților din zonele intra-urbane sărace (vezi capitolul 3), cu un deficit masiv de educație (Zamfir și Preda, coord., 2002 și Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004).

- analfabetismul, în rândul populației de romi, este extrem de ridicat: 18% din bărbații adulți și 28% din femeile adulte nu știu să citească. Doar 5% dintre romii adulți au absolvit liceul sau un nivel superior de pregătire. Doar în jur de o jumătate dintre romii de 7–18 ani merg la școală. Prin urmare, nivelul de calificare este extrem de redus, mai ales că o mare parte din meseriile tradiționale au dispărut, fiind puternic descurajate de politica promovată înainte de 1990. În consecință, romii au rate extreme de sărăcie de consum și sunt suprareprezentati printre locuitorii zonelor sărace atât rurale, cât și urbane descrise în capitolul 3;
- persoanele adulte de peste 20 ani, aflate în sărăcie extremă, multidimensională, din orașe, sunt, în jur de o treime, lipsite de instruire sau au cel mult patru clase și încă 26% au absolvit doar gimnaziul. Per total, 20% din rezidenții zonelor intraurbane sărace au cel mult școala primară și încă 22% au doar gimnaziul. Spre comparație, la nivelul populației urbane de 20 de ani și peste, 9% au cel mult școală primară și încă 19% au absolvit doar gimnaziul.

În încheiere, pe coordonatele diferențierii urban-rural cu privire la vulnerabilitate și risc de cădere în sărăcie, cazul României este similar țărilor europene (Mingione, 1996), și anume:

1. deși sărăcia de consum este mai extinsă în sate, sărăcia economică devine acută și se extinde asupra celorlalte sfere ale vieții cu viteză mai mare în orașe decât în sate, pentru că în sate lipsa veniturilor monetare este parțial compensată de produsele obținute în gospodărie, iar standardul comunității este mai modest și costul general al vieții este mai redus;
2. transformările economice și demografice sunt mult mai accentuate în mediul urban. Majoritatea populației din mediul urban era ocupată în industrie sau servicii, prin urmare este mai puternic afectată de închiderea întreprinderilor și reforma economică, neavând la dispoziție nișa agriculturii de subzistență precum în mediul rural;
3. rețelele de rudenie și solidaritatea comunității este mai puternică în sate. Familiile din orașe, lipsite de rude la țară care să le sprijine găesc mai greu susținere și suport comunitar în spațiul urban și nu au acces la nișa agriculturii de subzistență;
4. sursele majore de risc sunt puternic diferențiate pe medii. Dacă în mediul rural principalele surse de risc sunt cele naturale care pun în pericol recolta și munca gospodăriei pe un an întreg, vulnerabilitatea specifică orașelor este legată de asigurarea locuinței. Riscul de a pierde locuința, de a fi evacuat sau de a nu putea obține o locuință pentru tineri este mult mai

mare în orașe decât în mediul rural, unde oamenii prin forțe proprii, cu cunoștințe de tip tradițional și cu materiale ieftine (de ex. chirpici, paianță, lemn) își construiesc o casă.

4. CONCENTRAREA TERITORIALĂ A SĂRĂCIEI

Aproape jumătate din populația României, mai exact 47%, trăiește în mediul rural (Recensământul Populației din 2002, INS), ceea ce diferențiază țara noastră atât de țările CEE în tranziție (excepție Polonia), cât și de țările Uniunii Europene, în care populația rurală reprezintă sub 20%.

Problema rurală și problema sărăciei rurale constituie reale provocări. Majoritatea studiilor economice și sociologice recente, dar și planurile de dezvoltare spațială elaborate la nivelul județelor, precum și documentele oficiale (spre exemplu, Planul Național de Dezvoltare 2004–2006) pun în discuție discrepanța majoră între zonele urbane și cele rurale. Un județ sau o regiune este cu atât mai sărac(ă) cu cât județul sau regiunea respectivă are o pondere mai ridicată a populației rurale.

După 1989, în contextul schimbărilor structurale, diferențele dintre mediul urban și mediul rural s-au adâncit, zonele rurale fiind dezavantajate, în ceea ce privește infrastructura, utilitățile publice și confortul locuinței, precum și accesul la serviciile de educație și sănătate.

Rețeaua de **drumuri** actuală deservește numai 3/5 din populația rurală. Numai jumătate dintre comune au acces direct la rețeaua principală de transport rutier. În 2001, drumurile județene și comunale reprezentau 4/5 din totalul rețelelor de drumuri naționale, iar dintre acestea doar 60%, respectiv 8% erau modernizate. Mai mult, aproximativ 25% dintre drumurile comunale nu pot fi folosite în condiții meteorologice nefavorabile. La starea deplorabilă a drumurilor, în multe zone se adaugă absența unui serviciu adecvat de transport, fapt ce afectează negativ accesul populației rurale la servicii de educație și de sănătate, precum și la piețele urbane.

Doar 17% din satele din România sunt conectate la **rețelele de distribuție a apei** și doar în jur de 8% gospodăriile rurale au locuințe dotate cu apă curentă. Spre deosebire, toate municipiile și orașele sunt echipate cu sisteme de producție și distribuție a apei potabile și peste 85% din locuințele urbane sunt dotate cu apă curentă. O prăpastie similară se observă și referitor la sistemul de canalizare: 4% din gospodăriile rurale prin comparație cu 84% gospodăriile urbane (INS, ACOVI, 2001). În realitate, în multe sate, problema principală nu este lipsa apei curente, ci aprovizionarea cu apă și calitatea redusă a apei disponibile. Conform Planului Național pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală, capacitatea rețelei de furnizare de apă potabilă din mediul rural este departe de a acoperi necesarul de apă din locuințele rurale, fără a pune la socoteală cererea posibilă în cazul în care în zonele rurale se vor dezvolta activități industriale. Lipsa de dotări de bază mărește gradul

de expunere a populației rurale la boli infecțioase și, în același timp, reprezintă un factor de poluare și daune pentru mediul înconjurător. La rândul lor, acești factori duc la scăderea calității vieții și la risc de sărăcire ca urmare a unor dezastre naturale (spre exemplu, în urma inundațiilor).

Mediul rural este serios deprivat și cu privire la **infrastructura și instituțiile care facilitează participarea socială**. Excluziunea socială, în definiția sa europeană, înseamnă și lipsă de conectare la sistemele de comunicare și informare, care fac legătura între indivizi, dar și între indivizi și colectivitate. În acest sens, sunt discutate teme precum integrarea bancară (și accesul la credite), investițiile, asigurările, mass-media, telefonica, instituțiile culturale. În mediul rural românesc, infrastructura financiar-bancară ca și infrastructura culturală (teatre, muzee, cinema) sunt sub-dezvoltate, gradul de integrare monetară este foarte redus, iar utilizarea instrumentelor de asigurare este și ea deficitară (doar 6% dintre gospodăriile rurale care au pământ și-au asigurat în 2002 producția agricolă) (EuroBarometrul Rural, 2002).

„Afacerile din mediul rural sunt în general percepute de sistemul bancar drept clienți cu risc înalt și în consecință acestea sunt confruntate cu cereri suplimentare de garanții și costuri financiare superioare pentru împrumuturi. De asemenea există o tendință a sectorului bancar de reducere a activității în mediul rural datorită profitabilității scăzute. Aceste probleme agravează situația financiară a operatorilor și în consecință îngreunează dezvoltarea economică în mediul rural” (CEROPE, 2004).

Mai puțin de jumătate dintre comune (43%) dispun de servicii de telefonie. Doar 18% dintre gospodării au abonamente telefonice prin comparație cu 66% în mediul urban (INS, ACOVI, 2001). Dezvoltarea spectaculoasă a telefoniei mobile compensează doar parțial rata scăzută de penetrare a telefoniei fixe din mediul rural, majoritatea zonelor fără acoperire fiind zone rurale izolate.

Deși indicatorii obiectivi descriu mediul rural drept un spațiu al deprivării materiale și instituționale, percepția populației rurale este mai degrabă pozitivă. Mai mult de două treimi din populația rurală de peste 18 ani este mulțumită sau foarte mulțumită de serviciile oferite de poșta locală, școală, dispensar și primărie. De asemenea, peste 60% sunt mulțumiți de calitatea apei în sat, mijloacele de transport public, posibilitățile de a cumpăra cele necesare din sat, precum și în ceea ce privește siguranța personală și a bunurilor (EuroBarometrul Rural, 2002). Din perspectiva populației, problemele prioritare în mediul rural sunt lipsa locurilor de muncă, starea drumurilor din sat, iluminatul public și curățenia.

Infrastructura modernă (apă curentă, canalizare etc.) este percepută drept problematică doar în satele dezvoltate, adică satele mari, centru administrativ de comună, situate în apropierea unui oraș sau drum european. În satele mici, periferice în cadrul comunei, mai ales dacă sunt și îmbătrânite, izolate, bazate pe agricultura de subzistență și caracterizate de o cultură de tip tradițional, doar elitele (preotul, cadrele didactice, întreprinzătorii locali) menționează nevoia de investiții

în infrastructură modernă. În astfel de sate, lista de probleme comunitare percepute de populație este lărgită cu absența instituțiilor medicale și farmaciilor, a mijloacelor de transport public și a serviciilor de telefonie.

Tabelul nr. 4

Deprivare materială și sărăcie comunitară – Disparități între gospodăriile sărace și non-sărace din mediul rural și mediul urban

	URBAN			RURAL		
	Sărace	Non-sărace	Total	Sărace	Non-sărace	Total
Gospodării din comunități (%)						
– fără unitate poștală	0	0	0	18	15	16
– fără servicii medicale	0	0	0	17	14	15
– fără farmacie	1	0	0	41	38	40
– cu drumuri foarte deteriorate	7	10	9	21	19	20
Gospodării (%)						
– fără baie	33	9	13	93	78	84
– fără toaletă	20	5	8	77	62	68
– fără sistem de furnizare a apei calde	36	11	15	95	80	86
– fără frigider	21	9	11	53	20	34
– fără mașină de spălat	54	22	28	84	54	67

Sursa: *România: Evaluarea sărăciei*, Banca Mondială, 2003, p. 10, 12. Sărăcia se referă la sărăcie de consum.

Deprivarea materială a gospodăriilor (din punct de vedere al utilităților și al bunurilor de folosință îndelungată) și sărăcia comunitară sunt specifice mediului rural. Ponderile de persoane deprivare material și sărăcia comunităților privind dotarea cu instituții sunt considerabil mai mari în mediul rural. Discrepanțele rural-urban sunt atât de accentuate, încât non-săracii din rural sunt mai deprivati decât săracii de consum din orașe (Tabelul nr. 4).

Totuși, dihotomia urban-rural nu trebuie fetișizată. Așa cum arată variate studii, atât mediul rural, cât și mediul urban din România sunt extrem de eterogene. Mai mult, diferențele urban-rural sunt inversate atunci când sunt comparate comunele/satele mari aflate în apropierea unui oraș dezvoltat sau lângă un drum european și orașele mici dependente de o singură întreprindere mare, actualmente restructurată sau închisă. În plus, indiferent de mediul de rezidență, discrepanțele regionale sunt considerabile.

Aproape jumătate (47%) din populația României trăiește în mediul rural. Din punct de vedere administrativ, mediul rural este format din 2 686 comune, care includ 12 713 sate (Recensământ 2002). Satele din România sunt puternic

diferențiate pe o serie de dimensiuni, dintre care principalele trei sunt: volumul⁴ populației, accesibilitatea (distanța față de un oraș sau de un drum european) și tipul administrativ al satului (centru de comună *versus* sat aparținător).

Tabelul nr. 5

Satele din România în funcție de mărime, accesibilitate și tip administrativ

Tipuri de sate	Sate		Populație	
	Număr	%	Număr	%
Medii sau mari, centru de comună, neizolate	2 196	17,3	4 463 718	43,7
Medii sau mari, periferice, neizolate	3 401	26,8	3 484 323	34,1
Mici, periferice, neizolate	4 788	37,7	1 128 353	11,0
Mici, periferice, izolate	1 303	10,2	263 426	2,6
Alte tipuri de sate	918	7,2	872 597	8,5
Înregistrate cu zero locuitori sau date lipsă	107	0,8	7.286	0,1
Total	12 713	100	10 219 703	100

Note: sate mici – 1–500 locuitori; sate periferice – sate aparținătoare, care nu sunt centru administrativ de comună; sate izolate – distanța la cel mai apropiat oraș de 32 km sau mai mult.

Date: *Recensământul Populației și Locuințelor*, 1992 și 2002, INS.

Aproape toate (92%) comunele din România includ un sat centru de comună și unul sau mai multe sate aparținătoare (sau „periferice” cum sunt denumite în literatura sociologică). Populația rurală a țării se împarte aproape egal între satele-centru și satele periferice. În timp ce satele centru concentrează resursele administrative și instituționale (primăria, poliția, poșta, dispensarul, școala coordonatoare, căminul cultural), majoritatea satelor aparținătoare dispun doar de o biserică și o școală elementară. Discrepanțele de dotare cu infrastructură fizică sunt, de asemenea, marcante, majoritatea satelor aparținătoare având doar drumuri nemodernizate, fiind lipsite de sistem de telefonie sau de apă curentă.

În mediul rural, sărăcia de consum este teritorial concentrată la nivelul anumitor sate/comune cu caracteristici specifice, căci cel mai probabil găsim „oameni săraci în comunități sărace și nu oameni săraci în comunități bogate” (Sandu, 2003). Acest fapt

⁴ Peste 6 300 de sate din România sunt sate mici, cu mai puțin de 500 de locuitori (mărimea medie a satelor este de 810 locuitori) și acoperă aproape 15% din populația rurală totală. La extrema opusă, aproximativ 1 100 de sate mari (cu peste 2 000 de locuitori) acoperă peste 35% din populația rurală (Recensământ 2002).

Ca regulă generală, satele mici tind să fie izolate sau situate la mare distanță de orașe (peste 30 km), satele mari tind să fie în vecinătatea unor orașe, în timp ce satele mijlocii sunt majoritar plasate la distanță medie (21 km) față de orașe. De asemenea, satele mici sunt majoritar (96%) sate aparținătoare, în timp ce satele mari sunt predominant (79%) sate centru de comună.

este analizat și dovedit de o serie de studii – hărți ale sărăciei comunitare realizate atât pe baza indicatorilor socio-economici la nivel de comună și sat (Sandu 1998, 1999, 2000a, PNUD 1999, INS și INCE, 1999), cât și pe baza ratelor de sărăcie de consum determinate la nivelul gospodăriilor și persoanelor (CASPIIS, 2004).

Gospodării și persoane sărace se găsesc în aproape toate satele/comunele. Totuși, satele/comunele care cu cea mai mare probabilitate concentrează sărăcia (atât sărăcia comunitară, cât și ponderi relativ ridicate de gospodării/persoane sărace din punct de vedere al consumului), sunt de dimensiuni reduse, situate la mari distanțe de oraș sau drumuri europene și cu sector neagricol subdezvoltat. În plus, sărăcia rurală are un caracter periferic, adică comunele sărace sunt grupate mai ales de-a lungul granițelor țării și județelor, iar satele sărace sunt periferice în cadrul comunei din care fac parte. Astfel, în România, politica neechilibrată și distribuția distorsionată a resurselor administrative și bugetare⁵ constituie, de asemenea, cauze ale sărăciei rurale.

Figura nr. 7

Nivelul de dezvoltare/sărăcie pe tipuri de sate

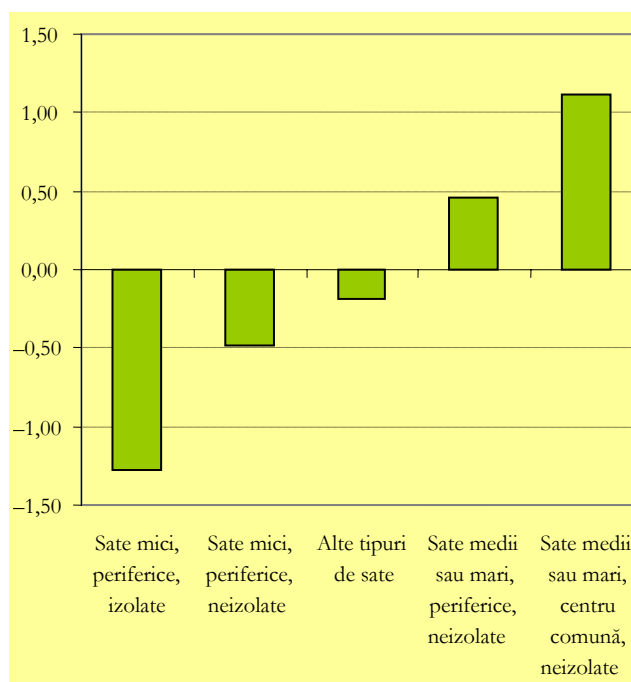

Figura nr. 7 reprezintă scorurile medii ale indicelui de dezvoltare/sărăcie comunitară rurală (Sandu în RDU, PNUD, 2004) pe tipurile de sate.

⁵ Ne referim atât la distribuția resurselor de la nivel județean la nivel de comună, cât și la modul în care consiliile locale distribuie resursele între diferitele sate ale unei comune.

Indicele de dezvoltare/sărăcie comunitară rurală (DEVSAT02) reprezintă scorul factorial a patru indici privind: 1) capitalul uman al satului (stocul de educație, salariați la o mie locuitori, proporția persoanelor ocupate în agricultură); 2) capitalul biologic al satului (număr locuitori, ponderea populației satului în populație comună, proporția populației în vârstă de muncă); 3) dezvoltarea fondului locativ (pondere locuințe cu apă curentă, pondere locuințe cu canalizare, suprafața locuibilă pe locuință); 4) grad de izolare a satului (tipul administrativ al satului și distanța până la cel mai apropiat oraș). Datele sunt conforme cu Recensământul 2002.

Diferențele regionale sunt marcante. Spre exemplu, ratele de sărăcie de consum ale gospodăriilor rurale variază în regiunea Vest a țării între 12% și 87%. Totuși, majoritatea satelor și comunelor sărace din România se concentrează în regiunile Nord-Est, Sud-Est și Sud-Vest, cu rate totale de sărăcie rurală de 48%, 45%, respectiv 42% (CASPI, 2004).

Satele mici sunt în același timp caracterizate de sărăcie comunitară și de sărăcie de consum a unei părți importante din populație. Zone de concentrare a sărăciei se găsesc însă și în satele mari și bogate, mai ales dacă acestea se află în imediata vecinătate a unor orașe (Stănculescu și Berevoescu, coord., 2004). Zonele din satele mari și dezvoltate, care concentrează gospodării sărace (o parte chiar în sărăcie extremă, multidimensională), se suprapun cu două tipuri de comunități, demarcate printr-un criteriu al alterității: comunitățile de romi (*altă* etnie decât cea majoritară) și comunitățile de *venetici* (*alt* loc de naștere decât în sat).

Zonele locuite de comunitățile de romi sunt de obicei denumite „țigănie” și sunt situate la periferia satelor. Zonele de venetici sunt foste comunități muncitorești formate majoritar din persoane venite în sat înainte de 1989, pentru că orașele erau închise migranților. Aceștia s-au așezat în blocurile construite în anii 1980 sau în cartiere compacte de case/barăci și au lucrat fie la cooperativa din sat, fie în întreprinderile din oraș. După 1990, au rămas în sat, dar au pierdut locurile de muncă și nici nu au primit pământ, ceea ce explică decăderea lor în sărăcie. În aceste două tipuri de zone din satele mari, dezvoltate și aproape de oraș, 55% din persoane au un consum sub pragul alimentar de sărăcie; 70% din rezidenții acestor zone sunt în situație de sărăcie de consum. Mai grav, 20% din rezidenți nu au nici locuința în proprietate și nici bunuri de folosință îndelungată, trăiesc mizerabil în sărăcie extremă.

Sărăcia din zonele sărace rurale și din satele mici, periferice și sărace, este în primul rând expresia sărăcirii locuitorilor vechi și de-abia în al doilea rând rezultatul atragerii săracilor din alte zone sau localități. Ponderea săracilor care au venit sau au revenit în aceste sate după 1990 este mică. Totuși mai ales zonele sărace din satele mari și dezvoltate joacă rolul de spațiu de retragere a săracilor rămași fără oportunități în orașele învecinate.

Să ne îndreptăm acum atenția spre mediul urban. Și acesta este eterogen, dat fiind modul în care a fost constituită (prin decizii pur administrative⁶) rețeaua de localități urbane înainte de 1990, dar și datorită schimbărilor de dată recentă, determinate de transformările din economia națională.

Tabelul nr. 6

Populația urbană la Recensăminte: 1930, 1948, 1956, 1966, 1977, 1992 și 2002

	1930	1948	1956	1966	1977	1992	2002
Populația urbană – total	2 865 027	3 486 995	4 746 672	6 743 887	9 395 729	12 391 819	11 629 787
Număr de orașe și municipii	142	152	171	236	236	260	265
Dimensiune medie a orașelor	20 176	22 941	27 758	28 576	39 812	47 661	43 886
Noi orașe – număr		10	33	65	0	24	5
Noi orașe – populație		61 195	293 414	521 994	0	262 776	35 027
Noi orașe – dimensiune medie		6 120	8 891	8 031		10 949	7 005

Note: În 2002 au fost declarate în total 8 noi orașe, 5 înainte de Recensământ (martie 2002) și 3 după acesta. În anii 2003 și 2004 au mai fost declarate 9, respectiv 37 noi orașe. În prezent, numărul orașelor depășește 300.

Sursa: Berevoescu, 2003 și Recensământul Populației și Locuințelor, 2002, Fișele Localităților, INS, 2003, Anuarul statistic, INS, 2003, Legi de aprobare a Statutului de Oraș.

Principalele axe de diferențiere a orașelor din România sunt mărimea populației și tipul de economie locală. Orașele mici, sub 30 de mii de locuitori, sunt cele care concentrează sărăcia comunitară, în principal datorită infrastructurii fizice subdezvoltate (vezi Tabelul nr. 6). În plus, din cauza dependenței de o singură întreprindere și/sau subdezvoltarea sectorului privat la nivel local, orașele mici sunt cele mai vulnerabile la restructurările din economie și au fost cel mai grav afectate de reformele implementate până în prezent.

Conform datelor din Fișa Localității 2002 (INS), 194 de orașe din România au o populație de 1 760–30 000 locuitori; 167 sunt declarate *orașe* și 27 sunt *municipii*. În funcție de profilul economiei locale, orașele mici se distribuie în patru categorii, înalt diferențiate din punct de vedere al infrastructurii și condițiilor de viață. Astfel, 95 de orașe mici sunt (mono⁷) industriale, adică au (una) mai multe

⁶ Multe dintre orașe, cu precădere cele mici, sub 30 000 de locuitori, nu îndeplinesc standardele de echipare și dotare minimală a orașelor și municipiilor recomandate prin lege (Legea 351/2001). Pentru detalii, a se vedea studiile de fundamentare ale proiectului de lege, elaborate de INCD-Urbanproiect.

⁷ Sunt considerate orașe monoindustriale orașele care au un angajator (firmă) principal, ce concentrează peste o treime din salariații din localitate. Conform Datelor din Fișa Întreprinderilor 2002 (INS), ponderea salariaților din principala firmă locală variază în orașe și municipii între 5% și 90% cu o medie de 31%; Valoarea 31% reprezintă și limita inferioară a quintilei a 4-a.

întreprinderi industriale care concentrează majoritatea salariaților din localitate. A doua categorie de orașe, cu nivel relativ ridicat de dezvoltare, include 29 de orașe, care au o economie locală diversificată sau în care turismul este bine reprezentat⁸. Ultimele două categorii de orașe mici sunt în cea mai grea situație. Cele două categorii de orașe mici caracterizate de sărăcie comunitară și afectate puternic de restructurările din industrie și de închiderea fostelor întreprinderi de stat din agricultură sunt:

- orașele în declin, actualmente dependente de agricultură (23 de orașe, care în total, au peste 176 de mii de locuitori), în care principalul angajator este o firmă cu profil agricol și/sau în care ponderea populației în agricultură este ridicată prin comparație cu celelalte orașe mici. Pe lângă orașele agricole, această categorie include orașe care au fost monoindustriale, dar fosta întreprindere de stat a fost închisă (spre exemplu, orașul Nucet, județul Bihor). În 2002, în orașele în declin, dependente de agricultură, doar 152 de salariați corespundeau la 1 000 locuitori, doar jumătate din populația în vârstă de muncă (15–64 ani) era economic activă, iar rata medie a șomajului era de aproximativ 20%;
- orașele (mono)industriale în declin (47 de orașe care includ peste 550 000 de locuitori) sunt orașe în care principalul angajator este o firmă industrială care însă a fost drastic restructurată și, prin urmare, rata de ocupare a populației în vârstă de muncă este de cel mult 35%⁹. În 2002, în aceste orașe, la mia de locuitori reveneau în medie doar 200 de salariați, rata de șomaj atinge o valoare medie de 18%, iar din populația de vârstă activă, doar 55% participă la activitatea economică.

Diferența majoră între cele două tipuri de orașe în declin constă în profilul dominant al economiei locale încă funcționale. Oricum, chiar dacă, la nivelul economiei formale, în primele predomină agricultura, iar în cele din ultima categorie profilul dominant este încă unul industrial, la nivelul gospodăriilor populației, agricultura de subzistență este o strategie de supraviețuire la fel de larg răspândită. Astfel, în orașele în declin dependente de agricultură ponderea populației de 15–64 ani, care se declară ocupată în agricultură este în medie 26%, în orașele industriale în declin valoarea scade la 20%, rămânând însă considerabil mai mare decât 12% la nivelul tuturor orașelor mici sau 6% în cazul orașelor mici relativ dezvoltate.

⁸ Firmele de turism reprezintă mai mult de 30% din numărul total de firme locale altele decât în comerț. Date din Fișa Întreprinderilor 2002 (INS).

⁹ Datele din Recensământul Populației 2002 arată că, în orașele mici, rata de ocupare a populației de 15–64 ani variază între 26% și 68%, cu o valoare medie de 40%. Doar o cincime dintre orașele mici au rata de ocupare cel mult egală cu 35%.

CONCLUZII

Studiul nostru și-a propus să abordeze sărăcia din perspectiva dihotomiei urban-rural, prezentând principalele caracteristici ale sărăciei în cele două medii de rezidență și accentuând tipurile, dimensiunile și factorii sărăciei în funcție de acest criteriu. De asemenea, este analizat cadrul legislativ în domeniul asistenței și protecției sociale, funcționarea instituțiilor cu atribuții în acest domeniu, precum și efectele strategiilor anti-sărăcie asupra grupurilor sociale afectate de acest fenomen.

- Pentru societatea românească, problemele cheie sunt sărăcia de consum din mediul rural și sărăcia extremă, multi-dimensională din mediul urban.
- Dacă din perspectiva consumului, sărăcia rurală este principala problemă a sărăciei în România, din perspectiva „noii sărăcii”, profunde, cronice, multidimensionale, aceasta o reprezintă sărăcia urbană.
- Dacă sărăcia de consum este în descreștere, ca urmare a creșterii economice, „noua sărăcie” este în plin proces de dezvoltare, ca urmare a creșterii inegalității și a slăbirii coeziunii sociale.
- Dacă sărăcia de consum afectează milioane de cetățeni români, „noua sărăcie” este specifică în prezent pentru câteva sute de mii de locuitori din mediul urban afectați de această formă de sărăcie.
- Sărăcia extremă din România este concentrată în mediul urban, la nivelul tinerilor, copiilor și este în strânsă relație cu fenomenul persoanelor fără locuință, cu schimbările de pe piața muncii (șomaj) și cu forme de dezorganizare socială. În mediul rural, acest tip de sărăcie este doar marginal, problema cheie a mediului rural fiind sărăcia de tip tradițional, asociată cu nivelul redus de modernizare și cu viața economică dominată de agricultură.
- Analiza predictorilor riscului de sărăcie arată că, atât pentru sărăcia de consum, cât și pentru sărăcia extremă multidimensională, principalii factori determinanți îi constituie **ocuparea și educația**.
- În afara acestor doi factori, mediul rural este dezavantajat și în ceea ce privește *infrastructura fizică, utilitățile publice, condițiile de locuit și accesul la serviciile sociale fundamentale*, ceea ce a condus în ultimii 14 ani la o adâncire a diferențelor dintre cele două medii de rezidență. La schimbările structurale din ultimii ani se adaugă și *distribuirea neechilibrată a resurselor administrative și bugetare*, care constituie o altă cauză majoră a sărăciei rurale.

Pe baza argumentelor prezentate în acest studiu, în România, sărăcia, atât la nivelul comunităților și la nivelul gospodăriilor, *este concentrată teritorial*.

- Sărăcia de consum și sărăcia comunitară predomină în mediul rural, dar ...
- mediul rural este înalt diferențiat;
- satele mici, periferice în cadrul comunei, izolate (departe de orașe, de un drum european, de capitala de județ) sunt considerabil mai sărace decât

- satele mari, centrul administrativ de comună, mai ales dacă se află în vecinătatea unui oraș sau drum european;
- în satele mari dezvoltate sunt în proces de formare zone de concentrare a gospodăriilor în sărăcie, și anume zonele de romi și zonele de *venetici*;
- sărăcia de consum și sărăcia comunitară au dimensiuni reduse în mediul urban, dar ...
- orașele mici, cu cel mult 30 de mii de locuitori, mai ales cele în declin, sunt considerabil mai sărace decât celelalte orașe și chiar decât unele comunele mari dezvoltate;
- sărăcia extremă, definită multidimensional și asociată cu excluziunea socială, este specifică mediului urban. În toate tipurile de orașe sunt în proces de dezvoltare zone intraurbane sărace, caracterizate de sărăcie comunitară mai accentuată decât cea rurală și de sărăcie extremă a gospodăriilor rezidente.

RECOMANDĂRI

Creșterea economică în România reprezintă o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru resorbția sărăciei în România. În funcție de mediul de rezidență și de specificul zonelor sărace, strategiile antisărăcie trebuie să conțină un set specific de măsuri și politici de dezvoltare, care să fie adaptate contextului local căruia acestea se adresează. De aceea, întărirea capacității instituțiilor locale trebuie să constituie un punct central al politicilor de răspuns la problematica sărăciei.

Ocuparea și educația reprezintă factorii determinanți ai sărăciei, indiferent de mediul de rezidență sau de tipul de sărăcie. Ca atare, orice strategie antisărăcie trebuie să se concentreze pe dezvoltarea și diversificarea pieței forței de muncă, pe facilitarea accesului pe piața muncii a grupurilor defavorizate, precum și pe îmbunătățirea situației învățământului în România.

Dezvoltarea mediului rural nu poate fi realizată fără diversificarea economiei rurale și îmbunătățirea învățământului în acest mediu. Deși comparația la nivelul vârstelor tinere arată că distanța rural–urban s-a diminuat, educația și învățământul rural sunt considerate încă probleme cheie nu doar în relație cu politicile antisărăcie, ci chiar cu dezvoltarea durabilă a mediului rural. Învățământul rural se confruntă în continuare cu dificultăți majore legate de investiția în infrastructura fizică, numărul personalului didactic calificat, fluctuația cadrelor, accesul limitat la formarea profesională, precum și la programele de formare continuă a populației rurale.

Dacă, pentru sărăcia de consum au fost elaborate și implementate o serie de politici de răspuns, accentul principal fiind pus pe creșterea economică, pentru sărăcia extremă, multidimensională, asociată cu excluziunea socială, soluțiile nu sunt încă clare. Acest tip de sărăcie, caracteristic mediului urban, reprezintă o stare de deprivări multiple, care necesită intervenție din exterior. Și acest tip de sărăcie este influențat direct de lipsa unui loc de muncă și a unui venit stabil, la care se

adaugă însă problema lipsei de locuințe pentru orășenii cu venituri reduse, absența sau insuficiența locuințelor sociale și dezinteresul autorităților locale în această privință, problema costurilor utilităților publice, problema concentrării orășenilor celor mai săraci în zone segregate teritorial și social, precum și alți factori sociali și psihologici, care duc la degradarea constantă a calității vieții populației sărace din aceste zone din mediul urban.

Pentru că sărăcia este concentrată la nivelul anumitor de grupuri de populație și este concentrată teritorial, politicile și programele antisărăcie promovate la nivel național, oricât de bine ținute și de eficiente ar fi, nu pot rezolva problema, în absența unui suport consistent de programe și proiecte dezvoltate la nivel local. Asumarea sărăciei, ca problemă locală prioritară, de către autoritățile locale, este deci esențială. Nevoia de identificare la nivel local a grupurilor sărace, a grupurilor vulnerabile, a grupurilor defavorizate, precum și a zonelor de concentrare a sărăciei este primul pas de recunoaștere oficială și de dimensionare a problemei. Monitorizarea tuturor acestor grupuri și zone, dezvoltarea de politici municipale adaptate la condițiile locului, pe baza unor strategii locale antisărăcie, precum și dezvoltarea unor mecanisme de mobilizare a comunităților și resurselor locale, reprezintă singurele căi de acțiune, care ar putea mări ritmul de reducere a sărăciei într-un mod sustenabil.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. BEREVOESCU, IONICA, *Literature Review on Migration in Romania*, în *Romania: Rural-Urban Linkages Study*, Raport al Băncii Mondiale, București, 2003.
2. CHIRCĂ, CONSTANTIN și TEȘLIUC, EMIL (coord.), *De la sărăcie la dezvoltare rurală*, Banca Mondială și Institutul Național de Statistică, București, 1999.
3. MINGIONE, ENZO (ed.), *Urban Poverty and the Underclass. A Reader*, Blackwell, 1996.
4. PĂUNA, BIANCA și PĂUNA, CĂTĂLIN, *Determinanții câștigurilor salariale și discrepanțele salariale între bărbați și femei în România – o analiză microeconomică*, în Dăianu D. și Isărescu M. (coord.), *Noii economiști despre tranziția în România*, p. 479–510, București, Ed. Enciclopedică, 2003.
5. SANDU, DUMITRU, *Rural Community Poverty in Romania. Targets for Poverty Alleviation for the Romania Social Development Fund*, Raport al Băncii Mondiale (publicat și în „Sociologie Românească”, 4/1999, p. 117–138), București, 1998.
6. SANDU, DUMITRU (coord.) STĂNCULESCU, MANUELA, BEREVOESCU, IONICA și TUFIȘ, CLAUDIU, *The Villages of Romania: Development, Poverty and Social Capital. Updating Targeting for the Romanian Social Development Fund*, Raport al Băncii Mondiale, București, 1999a.
7. SANDU, DUMITRU, *Community and Regional Poverty in Rural Romania*, în „Romanian Journal of Sociology”, X, 1–2/1999, Ed. Academiei Române, București, 1999b.
8. SANDU, DUMITRU (coord.), STĂNCULESCU, MANUELA, ȘERBAN, MONICA, HOLT, SHARON și DOBRESCU, DANA, *Social Assessment for Rural Development Project. Social Needs and Actions in Romanian Villages*, Raport al Băncii Mondiale, București, 2000a.
9. STĂNCULESCU, MANUELA SOFIA și BEREVOESCU, IONICA (coord.), *Sărac lipit, caut altă viață! Fenomenul sărăciei extreme și al zonelor sărace în România 2001*, București, Ed. Nemira, 2004.

10. STĂNCULESCU, MANUELA SOFIA, *Working Conditions of Informal Workers: European Comparisons*, p. 169–199, în P. Adair și R. Neef (coord.), *Shadow Economies and Social Transformation in Romania*, Germania, Ed. LIT Verlag, 2004.
11. TEȘLIUC, CORNELIA, POP, LUCIAN și TEȘLIUC, EMIL, *Sărăcia și sistemul de protecție socială*, Iași, Ed. Polirom, 2001.
12. ZAMFIR, CĂTĂLIN (coord.), 1995, *Dimensiunile sărăciei*, București, Ed. Expert.
13. ZAMFIR, CĂTĂLIN (coord.), *Sărăcia în România*, ICCV și PNUD, București, 2001, <http://www.undp.ro/news.htm>.
14. ZAMFIR, CĂTĂLIN și PREDA, MARIAN (coord.), 2002, *Romii în România*, București, Ed. Expert.
15. WALLACE, CLAIRE (ed.), *HWF Research Report #3. HWF Survey*, HWF Research Consortium, Institute for Advanced Studies, Viena, 2003.

Rapoarte și documente oficiale

- Banca Mondială, Cavalcanti, *Public Expenditure Review – Romania*, București, 2000.
- Banca Mondială, *România: Studiu asupra furnizării serviciilor sociale locale*, Raport nr. 23492-RO, Unitatea Sectorului de Dezvoltare Umană, Regiunea Europei și Asiei Centrale, Banca Mondială, 2002.
- Banca Mondială, *Romania: Poverty Assessment. Volume II: Background Papers*, Raport nr. 26169-RO, Unitatea Sectorului de Dezvoltare Umană, Regiunea Europei și Asiei Centrale, Banca Mondială, 2003.
- CASE (Center for Social and Economic Research) și Banca Mondială, 2004, *Operationalising Pro-Poor Growth. Case of Romania*, Raport al Băncii Mondiale, Varșovia.
- CASPIS, Universitatea București, Institutul Național de Statistică, *Harta Sărăciei în România*, București, 2003 și 2004.
- CEROPE, Dumitru, Mihail, Diminescu, Dana, Lazea, Valentin, *Dezvoltarea Rurală și Reforma Agriculturii Românești*, București, 2004, www.cerope.ro.
- DFIF, MMSSF, Banca Mondială, MMSSF și Birks Sinclair & Associates Ltd., *Evaluation of the Implementation of the Minimum Income Guarantee (Law 416/2001)*, Assistance to Social Sector Development – Romania, CNTR 01 2921, București, 2004.
- Fundația pentru o Societate Deschisă și Delegația Comisiei Uniunii Europene, 2002, Stănculescu, Manuela Sofia, Berevoescu, Ionica, Pop, Lucian, Ciupagea, Constantin și Luca, Lucian, *Analiza rezultatelor – EuroBarometrul Rural*, București.
- Institutul Național de Statistică, Panduru, Filofteia, Porojan, Dumitru, Molnar, Maria, *Condițiile de viață ale populației din România*, București, 2001.
- Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și locuințelor*, 2002.
- Institutul Național de Statistică, *Forța de muncă în România. Ocupare și șomaj în anul 2000*, București, 2001.
- Institutul Național de Statistică, *Forța de muncă în România. Ocupare și șomaj în anul 2003*, București, 2004.
- Ministerul Integrării Europene, *Planul Național de Dezvoltare 2004–2006*, <http://www.mie.ro>.
- OECD, *Labour Market and Social Policies in Romania*, Paris, 2000.
- PNUD, Wagner Pavel, Chircă Constantin, Zamfir Cătălin, Molnar Maria, Pârciog Speranța (coord.), *Metode și Instrumente de Măsurare a Sărăciei*, Proiectul de Eliminare a Sărăciei, București, 1998.
- PNUD, Stănculescu Manuela Sofia (ed.), *Sărăcia în România 1995–1998*, Vol. I. Coordonate, dimensiuni și factori, Programul de Aleviere a Sărăciei, București, 1999.
- PNUD, *Raportul Național de Dezvoltare Umană*, București, 2004.

Baze date

- Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 2004, *Sărăcie urbană, sărăcie rurală*.
- Institutul Național de Statistică, 2002, *Fișa Localității* (Statistica Teritorial Administrativă).
- Institutul Național de Statistică, 2002, *Fișa Întreprinderilor*.

COMUNITĂȚILE DE ROMÂNI DIN AFARA GRANIȚELOR ȚĂRII (II)

EMILIAN M. DOBRESCU*

ABSTRACT

ROMANIAN COMMUNITIES ABROAD (II)

The number of Romanians living abroad, in Europe, North and South America, Australia and Asia does not exceed 11 millions. The biggest Romanian communities are in the United States, Canada, Germany, Australia, France, Italy, Great Britain, Spain, Switzerland, Sweden, Ireland, Venezuela and New Zealand. If in the case of Romanian ethnics living in the United States, Canada, France, Venezuela etc., we can mainly talk about either pre-war migration or political anticommunist exile, in other states as Italy, Germany, Spain, Ireland or New Zealand, most of the Romanian communities have been generated by the economic exile, especially after December 1989.

Key words: Romanians all over the world, emigration, economic exile.

1. TREI POVEȘTI DIN COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI

1.1. VOLUNTAR ÎN TRANSNISTRIA

Gheorghe Tambur, originar din comuna Vărzărești, aflată la circa 100 kilometri de Chișinău, este refugiat de aproape 3 ani pe teritoriul Federației Ruse, după ce un complet de judecată moldovenesc l-a condamnat la închisoare, printr-o sentință politică¹. Bărbatul, cunoscut pentru opiniile sale unioniste și fățiș anticomuniste, a participat la războiul de pe Nistru ca voluntar în forțele armate ale Republicii Moldova și a luptat pe parcursul întregii campanii militare care a opus Chișinăului forțe ale liderilor autonomiști de la Tiraspol, sprijinite masiv de cazaci și de elemente ale Armatei a XIV-a a Federației Ruse. Reîntors în localitatea natală, Tambur, tată a trei copii, și-a clădit prin propria muncă un restaurant („ospătărie”, în grai local), și-a cumpărat o livadă și a început un comerț înfloritor, devenind în scurt timp unul dintre cei mai bogați oameni din comună.

* Address correspondence to Emilian M. Dobrescu: Academia Română, Calea Victoriei nr. 120, sector 1, București, e-mail: dobrescu@acad.ro

¹ După Traian Gheorghe Horia, *De trei ani, un fost voluntar în războiul de pe Nistru este refugiat în Rusia, sub identitate falsă*, în „România liberă”, 2002, 2 mai.

Opiniile sale anticomuniste și, probabil, averea i-au blocat, la un moment dat, ascensiunea și liniștea sufletească: într-o țară precum Republica Moldova, în care mulți țărani mai regretă salariile de la colhoz, un flagrant pentru Tambur poate fi pregătit la orice colț de uliță.

Plecat într-o zi de acasă, Tambur află pe drum că, în curând, miliția îi va percheziționa casa, unde va găsi... câteva grenade ofensive. Binevoitorul care l-a anunțat i-a spus însă și numele comuniștilor care au participat la înscenare. Evident, arestarea lui Gh. Tambur devenise inevitabilă, el fiind acuzat în plus de lovirea unei cozi-de-topor a comuniștilor din comună.

După un proces lung, în care Tambur a fost prezentat de acuzare ca „dușman al poporului”, justiția Partidului Comuniștilor a repurtat o strălucitoare victorie: Tambur a fost condamnat la 8 ani de închisoare.

Dar Tambur fugise din țară. Posesor al dublei cetățenii, română și moldovenească, Tambur nu se putea orienta însă spre România, căci pașaportul îi fusese furat, fugind în Federația Rusă, unde lucrează și astăzi, sub identitate falsă, la tăiat de arbori.

Tambur își revede familia, dacă posibilitățile financiare îi permit, o dată pe an, într-o stațiune balneară din Ucraina și telefonează acasă de două ori pe lună, la un intermediar. Soția sa și-a cumpărat la Chișinău o garsonieră dublă, iar „ospătăria”, casa cea arătoasă și livada au rămas în paragină. Fiica cea mare, Elena, 18 ani, studentă la filiala Universității românești „Gh. Asachi” de la Chișinău, este, de trei luni neîntrerupte, în Piața Marii Adunări Naționale, la mitingul anticomunist, iar de șase zile doarme în corturile instalate acolo. Fata mai mică, de 17 ani, este elevă la un liceu din Miercurea-Ciuc (Harghita), iar mezinul familiei, Gică, s-a obișnuit de mult să nu mai întrebe de tatăl său.

Cazul lui Tambur este stropul care nu umple niciun pahar. În plus, o țară în care Mafăa ține străzile, iar Partidul Comuniștilor frâiește puterii politice, suscită întrebări globale („Oare câți Tamburi necunoscuți are Republica Moldova?”), care ar paraliza orice spirit democratic.

Până la ajutorul semenilor săi, Tambur Gheorghe din Vărzărești – R. Moldova – se lasă dus pe brațe de Dumnezeu.

1.2. POVESTEA UNEI MAME

O mamă a venit să își caute fiica, pe care o știa bolnavă și singură la Montréal². Niște oameni de suflet, români inimoși, au găzduit-o pe mama îndurerată și au ajutat-o, după puteri, în căutările sale. Și asta, fără a avea mari posibilități financiare – ba chiar, având mașina la reparat multă vreme, au folosit autobuzul și metroul în drumurile pe care le-au avut de făcut. Cu permisiunea celor implicați, vom folosi numele lor reale...

² Preluare în „Pagini Românești”, sursa: „Romanian Global News”, Montreal, Canada, 21 iulie 2006.

Istoria începe în 2002, când familia Cătălina Mirela Solomon și Sebastian Constantin, originari din Galați, emigrează în Canada. Ei se stabilesc la Montréal și încearcă să își construiască un viitor mai bun decât ceea ce le oferea România... Din pacate, Cătălina Mirela (absolventă de studii superioare în domeniul chimiei alimentare și pictoriță pasionată) nu reușește să depășească șocul emigrării și începe, pe fondul unor nereușite din viața profesională, să dea dovadă de tulburări psihice. Reîntoarsă în România, la părinți, în 2004, femeia pare a se reface încet-încet, dar întrerupe, fără știrea părinților, tratamentul prescris de medicii la care cu greu acceptase să apeleze. Refuză internarea, după care, trecând peste voia părinților, se întoarce în Canada, deși relația cu soțul ei mergea din ce în ce mai rău.

Se instalează singură, oficializând o despărțire care avea să ducă în cele din urmă la divorț. Lucrează și urmează, în paralel, cursurile unei școli de asistență dentară, dar speranțele ulterioare de a găsi o slujbă „bună” nu i se îndeplinesc, ceea ce îi accentuează problemele psihice. Pe care – previzibil – nu și le recunoaște. Că starea ei este gravă o arată faptul că a fost internată în spital (de unde a fugit de trei ori) și că a fost reținută de poliție. O demonstrează și acțiunile penale intentate de Cătălina Mirela Solomon împotriva... premierului Canadei și al Quebecului și a primarului Montréalului, vinovați, în opinia femeii, de o „conspirație ocultă” împotriva ei.

În toamna anului 2005, fără slujbă și fără un venit stabil, își pierde locuința și devine *sans-abri*. De atunci, începe să-i viziteze pe soții Liliana și Neculai Dumitrașcu, care își dau, încet-încet, seama că femeia este într-o situație gravă. „Venea de câte 2–3 ori pe săptămână, îmbrăcată cu aceleași haine, apoi nu mai venea 2–3 săptămâni. Era tot timpul cu bagaje la ea, când ploua era cu hainele ude, ne-am dat seama că nu avea unde să stea, dar nega, ori de câte ori spuneam așa ceva”, povestește Liliana Dumitrașcu.

În disperare de cauză, familia Dumitrașcu o anunță pe mama femeii, Maria Solomon, care își lasă în România soțul bolnav și își pune la bătaie toate economiile, pentru a veni în Canada, să-și caute și să-și ajute fata. Ajunge în Canada în mai 2006, se instalează la familia Dumitrașcu și, cu ajutorul acesteia, încearcă să-i facă o „surpriză plăcută” fiicei, pregătind o revedere neașteptată. La vederea mamei ei, Cătălina fuge însă ca în gaură de șarpe. De atunci, nu a mai trecut pragul familiei Dumitrașcu.

Toate încercările de a o găsi au dat greș, deși căutările s-au făcut și cu sprijinul fostului soț al Cătălinei (actualmente recăsătorit); nici ajutorul cerut poliției nu a dat rezultate. În prezent, bătrâna Maria Solomon este obligată, de terminarea banilor, să se întoarcă în România. Fără a fi reușit însă să-și vadă fiica decât câteva secunde – și asta este marea ei durere. Maria Solomon este neliniștită la gândul că fiica ei, care pare perfect normală la o primă vedere, ar putea păți ceva, pentru că nu este, totuși, în deplinătatea facultăților mintale.

O poveste tristă, al cărei final încă nu a fost scris; nu ne rămâne decât să sperăm că el va fi cât mai bun cu putință, în condițiile date.

1.3. SINGURĂ ÎN LONDRA

Ora 17:35, 16 iunie 2006. Am terminat ultima lucrare a examenelor de bacalaureat în Anglia. Mă ridic, predau lucrarea și plec. Ies afară, încă purtând uniforma școlii, dar nu am timp să zbier de fericire, nici să zâmbesc. Trebuie să mă grăbesc să ajung la internat să îmi iau bagajul – tot ce am strâns în doi ani și să iau un taxi pentru a mă duce la stația de autobuz. N-am timp să mă schimb, așa că fug în internat, îmi iau repede la revedere de la colegi și plec. Biletul cu destinația Londra îl am în buzunarul de la sacou. Am ajuns la timp³.

Pe drum reușesc să mă dezmeticesc și să îmi dau seama că am terminat liceul. Mă apasă o mare durere în suflet. Sunt tristă și mă simt singură. Am terminat liceul. Și nu pot să mă bucur de acest moment. Dar, am ales alt drum și nu am timp de pierdut cu aceste copilării. E un capitol încheiat și eu trebuie să ajung la Londra, pentru că a doua zi îmi încep serviciul – primul meu serviciu.

UN ALT DRUM

*Am ridicat cu pașii mei
Praful de pe drum când am plecat
Și n-am privit în urma mea
La ce-am iubit și ce-am sperat.
Ce-am să găesc unde plec
Încă nu știu, dar nu-i târziu,
Am să mă duc, să mă tot duc,
Pe perna norilor am să mă culc
Și aș mai vrea, ce mult aș vrea
Să îmi recapăt liniștea.
Am înțeles de-abia acum
Că-n viață mi-am găsit alt drum,
Chiar de-a fost greu și m-a durut,
Am luat-o iar de la-nceput.
Ce-am să găesc unde eu plec,
Încă nu știu...dar nu-i târziu...*

Mă gândesc cu groază la lunile ce vor veni, nu înțeleg prea bine ce înseamnă acest serviciu. Știu că voi fi *housekeeper*, cum zic cei câțiva români pe care îi cunosc în Londra, la un hotel. Dar e temporar, îmi tot spun în minte, până îmi voi obține rezultatele de la bacalaureat. Am nevoie de acești bani și trebuie să supraviețuiesc un an în Londra, până îmi voi continua studiile. Gândurile mă poartă departe, și nu îmi dau seama cum trec cele 4 ore și mă văd ajunsă în Londra.

³ Ana Miller pentru *Români în UK*, sursa: „Romanian Global News”, 2 august 2006.

E ora 22:30 și am ajuns la stația de autobuz din Victoria. Spre marea mea surprindere, nu mă așteaptă nimeni. Deși cunoștințele părinților mei de acasă mi-au promis că mă vor aștepta. Dau un telefon scurt, nu mai am bani pentru telefon, și aflu că sunt obosiți și nu pot să vină după mine. Dar vor veni să mă ia de la stația de metrou din Seven Sisters.

Ei și uite așa, îmi trebuie o oră ca să parcurg strada ce duce de la stația de autobuz până la stația de metrou. Un geamantan, un rucsac și o geantă mare. Stărnesc priviri curioase, dar e Londra și nu se oprește nimeni să mă ajute. În final, reușesc să ajung la metrou și, după încă o oră tragică, ajung și în Seven Sisters. Așteptând să vină cunoștința mea după mine, mă bucur doar că nu poate mama să îmi imagineze unde am ajuns eu și valiza mea...

Merg cu pași mărunți, în tăcerea nopții, să văd camera unde voi locui în această zonă. Trebuie să găsesc și adresa la care să mă prezint pentru noul meu serviciu pe hartă și să dorm. Lacrimi mi se preling pe obraji și mă gândesc de ce mă aflu oare eu aici, la doar 18 ani.

Rămân șocată de oamenii pe care îi văd în noaptea târzie pe străzi, de atmosfera generală a zonei, de sirenele neîntrerupte ale poliției, ce se aud în depărtare, de mizeria de pe străzi. Ajung în final la destinație.

Fiecare dulap e diferit, măsura pare a fi luată de pe străzi, covorul îți obosește privirea. Nu vreau să văd mai mult, așa că îi mulțumesc cunoștinței mele și îi spun noapte bună. Nu vreau să merg la ei, nu vreau să mai aud nimic. Nu pot dormi și văd zorii zilei dintr-o grădină căzută în paragină – grădina casei în care tocmai am închiriat camera. Drum de întors nu e – am achitat camera și depozitul (deși nu văd ce aș mai putea strica eu în această cameră) și am rămas cu 40 de lire sterline. Am nevoie de servicii. Am vrut să văd capitala britanică, mi-am dorit această experiență, am reușit să o am.

Ajung a doua zi dimineață în Wembley Park, în fața hotelului unde urmează să lucrez. Mă întâlnesc cu cineva, care mă duce în biroul de *housekeeping*. Nu înțeleg nimic. Cameriste de naționalități diferite, românce ce se uită sceptic la mine. Apare și persoana care trebuie să mă instruiască și să mă învețe ce am de făcut. Mă examinează din cap până în picioare și îmi spune că nu mă prea potrivesc în acest decor și ea nu vrea să lucreze cu persoane așa tinere și fără experiență. Așa că îmi sugerează, în schimb, să merg în practică împreună cu o cameristă. Camerista e în vârstă, româncă și foarte iscoditoare. Vorbește cu mine cu un aer de superioritate. Mă duce cu căruciorul ei pe coridor și începe să îmi explice cum se curăță o cameră. Rămân șocată de această lume, de vocabularul românesc vulgar, pe care îl aud pe coridoare. Învăț așa să aștern un pat în regim de hotel, deși nu mi se pare o filosofie să curăț o baie de hotel. E greu și totuși această româncă le face cu lejeritate.

Mi-aș dori să închid ochii și să uit că sunt aici, să mă trezesc în România. Dacă știam ce mă așteaptă, nu aș fi venit nici în ruptul capului. E un motto pe care m-am trezit de multe ori rostindu-l mai târziu, în anii ce aveau să urmeze. Totuși, o

caut pe „housekeepera” româncă și îi spun că nu am venit să învăț să fac curățenie în camere, am venit să fac practică pentru a fi și eu *housekeeper*. Mă ia cu ea și îmi dau seama, în toată naivitatea mea, că nu mă învață nimic din ce ar trebui să știu.

La ora 16:00 plec spre acea casă dărăpănată, care e locuința mea. Mă mișc încet, merg mai mult înapoi decât înainte. Singură într-o lume străină, mă simt într-o junglă a supraviețuirii. Am mers în vizită la cunoștințele mele și am izbucnit în lacrimi. Dar am fost privită cu multă duritate și mi s-a spus că trebuie să uit ce vise aveam înainte, pentru că asta e Londra, asta e realitatea în care voi trăi. Trebuia să fiu fericită, pentru că putea să fie mai rău. Știți voi, mi-am zis eu, ce vreau eu și ce sunt eu. Au trecut, în schimb, și zilele următoare, cu lacrimi și dureri de picioare, program de muncă de zece ore, dar au trecut.

Am fost transferată la un hotel, mai departe, la capătul unei linii de metrou. Când am coborat prima dată din metrou, spre muncă, am crezut că sunt în India. Mi s-a alocat o secție și cameriste. A devenit astfel responsabilitatea mea să fie totul perfect în departamentul respectiv. Mintea îmi zbura departe în fiecare zi, îmi era rușine de ceea ce muncesc, dar am rezistat. Mi-am dat seama în timp de puterea pe care o am, necunoscută până atunci. Următoarele luni, în fiecare dimineață când suna ceasul, îmi spuneam că nu mai merg la servicii și renunț la tot. Apoi deveneam realistă și știam că trebuie să plec la serviciu. Din camera urâtă de la început, mi-am creat un *acasă* în miniatură, în care să mă regăsesc. Aveam nevoie să fiu conștientă mereu de ceea ce sunt și ce vreau, pentru a-mi păstra luciditatea. Drumul diferit pe care am vrut să îl găsim m-a costat mult. Dar m-a întărit și am învățat multe despre firea umană, despre caracterul meu, mi-am modelat personalitatea, așa cum anii petrecuți pe băncile școlii nu au reușit.

2. DESPRE AVATARURILE UNUI PROIECT DE LEGE

Despre conaționali noștri din diaspora s-a scris și s-a vorbit mult în ultimii ani. Poate mai mult ca niciodată. Dar s-a făcut foarte puțin ! Este o rușine faptul că, de câțiva ani buni, nu se poate promova o lege privindu-i pe românii de pretutindeni. Un text sadic – am spune – a fost promovat, în sfârșit, după multiple analize ale „intereselor care poartă fesul”, abia în 2006. Și acesta este limitativ, din chiar titlul lui – Proiect de Lege privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni.

Printr-o scrisoare făcută publică pe 18 iulie 2006, Asociația Hyde Park critica astfel Proiectul de Lege privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni⁴:

„Acest proiect de lege (privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, publicată pe situl Ministerului Afacerilor Externe – MAE – n. n., E. M. D.), ni se

⁴ Ministerul Afacerilor Externe a organizat marți, 18 iulie 2006, o dezbatere privind proiectul Legii românilor de pretutindeni. Agenția de știri „Romanian Global News” a prezentat integral textul scrisorii Asociației Hyde Park.

pare unul revoltător și scandalos, prin prevederile sale lipsite de concretețe și care nu spun nimic practic. Legea care urmează să fie adoptată va fi pentru noi cel puțin inutilă, sau chiar contraproductivă (prin procedurile pe care le prevede. Astfel – n.n., E.M.D.) drepturile noastre culturale, civile și politice, dar și ale altor etnici români sau moștenitori de cetățenie română din afara României sunt încălcate frecvent și flagrant de toate statele vizate, inclusiv țara-mamă.

De exemplu, cetățenii români care n-au renunțat niciodată la cetățenia română – cazul basarabenilor și al bucovinenilor – sunt nevoiți să treacă prin proceduri prohibitive și umilitoare, pentru a redobândi cetățenia românească. Aceștia sunt puși în situația de a aștepta 3–4 ani ca să poată depune dosarele și 65–70 de ani necesari pentru soluționarea cererilor. În consecință, lipsa unei decizii politice la cel mai înalt nivel, pentru a determina o soluționare justă și fără tergiversare a acestei probleme, perpetuează șirul de încălcări ale drepturilor omului în România.

Avem impresia că, prin acest proiect, guvernul român încearcă să se eschiveze de la responsabilitatea pe care o are față de românii din lumea întreagă, trecând cu vederea problemele existente, mușamalizând obstacolele de natură birocratică, divergențele de ordin politic, care apar în calea exercitării unor drepturi fundamentale prevăzute prin atâtea legi interne și internaționale.

Nu vedem necesitatea apariției unui act normativ nou, care să declare că și noi suntem ființe umane și avem drepturi, dacă acest document nu prevede modalități concrete de exercitare a dreptului, penalizări pentru cei care îl încalcă, o voință hotărâtă a conducerii României de a eradica birocrăția, corupția și din instituțiile publice, care marchează negativ relația dintre statul român și subiecții legii discutate. Acest act nici măcar nu admite că românii ar putea fi majoritari și la ei acasă, ca și pe vaste teritorii din preajma României, și că ei, mulți, au cetățenie română sau ar putea să ceară recunoașterea ei. Noi toți suntem puși în oala minoritarilor, care pot să fie doar tolerați și acceptați în muzee, de parcă acest drept ne lipsea până acum.

Cum se explică juridic dorința statului laic România de a finanța din bani publici lăcașe de cult peste hotarele țării, în alte state, separate de biserică? Contribuabilii din România au fost întrebați ce fel de biserici sunt acelea, pentru cine, cum vor fi construite sau renovate?

Ni se spune că vom avea dreptul să învățăm în România, dar și străinii din orice țară a lumii au acest drept și acum unii basarabeni trebuie să achite contracte și taxe de legalizare egale cu ceilalți străini. Această lege nu va schimba cu nimic situația, doar o va legaliza. Nu se spune nimic despre burse, al căror quantum a fost stabilit acum 10–15 ani (și au rămas neschimbate), nimic despre dreptul de a lucra în România pe durata studiilor sau după.

Cumva trebuie să mulțumim Guvernului României pentru dreptul de a face parte din Forumul Comunităților Românești de Pretutindeni, format pe principii nedemocratice și netransparente, care nu va fi reprezentativ și nu va avea nicio

putere de decizie, sau pentru o nouă Zi a Românilor de Pretutindeni (deja pe 10 mai, nu pe 30 noiembrie) sau trebuie să fim fericiți pentru condițiile pe care trebuie să le îndeplinim conform art. 6, ca să beneficiem de aceste drepturi generoase ?

N-ajungeau umilințele și cheltuielile pe care trebuie să le suportăm acum ca să ne fie recunoscut dreptul de a fi egali cu toți românii, pentru că n-am renunțat de bună voie la cetățenia românească, ci ne-a fost luată cu forța și cu trădarea complice a unui guvern român ?!”

Ghenadie Brega,
președinte al Asociației Hyde Park⁵

Inițiativa legislativă a MAE privind sprijinul acordat românilor care trăiesc în afara granițelor a nemulțumit, de asemenea, și Palatul Cotroceni. Subliniind că „în afara granițelor se vorbește mai cu seamă despre o anumită persoană”, reprezentatul Administrației Prezidențiale la discuțiile pe marginea proiectului Legii privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, a apreciat că „nu este normal ca omul cu cea mai mare legitimitate din România, singurul ales prin vot uninominal de către românii care trăiesc în afara țării, să nu participe în nici un fel la gestionarea relației cu aceștia”. Președintele României ar trebui să beneficieze de o „autoritate minimă” în atribuirea proiectelor de sprijin pentru românii din diaspora.

Proiectul legislativ prezentat de MAE nu a dus lipsă de obiecții din partea participanților la dezbateri, deputatul moldovean Vlad Cubreacov remarcând întâzierea cu care intervine acesta. Dacă proiectul a obținut, în 2004, avizul de euroconformitate al Comisiei de la Veneția în doar 23 de zile, „de atunci și până acum au trecut 25 de luni”, fără ca textul să ajungă în atenția Parlamentului, a mai precizat Cubreacov, pronunțându-se în favoarea adoptării acestuia până la sfârșitul anului 2006. Apartenența persoanelor la identitatea culturală română, mai precis la „filonul cultural românesc”, nu a scăpat nici ea necomentată, deputatul de la Chișinău apreciind că recurgerea, în proiectul MAE, la astfel de noțiuni, de altfel nemaîntâlnite în nicio altă legislație, „împinge pe un teren foarte periculos”.

„Chiar de la bun început îmi exprim convingerea că analiza și discuțiile publice pe marginea proiectului de Lege, privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, vor converge spre identificarea unor răspunsuri și soluții practice la noile provocări ale timpului, în care Lumea Românească, sub forma construcției politice binare actuale, România-Republica Moldova, în plin proces de globalizare, își construiește o soartă europeană demnă, în familia națiunilor de pe continent. Noua ordine europeană și mondială reclamă o Nouă Ordine Românească”.

România, ca și orice alt stat național, are obligații față de compatrioții săi de pretutindeni. În această situație, este cu neputință să trecem cu vederea obligațiile istorice, pe care România, ca modul politic de bază al Lumii Românești, le are față de cel de-al doilea modul – adesea derutat identitar – Republica Moldova.

⁵ Sursa: „Romanian Global News” – *Opinia „Hyde Park” critică proiectul MAE*, 19 iulie 2006.

Prima obligație este cea a recunoașterii oficiale, prin lege, a Românilor ca Români, indiferent de locul de reședință al acestora, de cetățenie, de stare socială, de dialect sau grai, de sub-nume istoric, științific, regional sau local, de confesiune, dacă sunt autohtoni sau alohtoni în spațiul lor de viață comunitară etc. Nu mai există astăzi în Europa nici o altă națiune a cărei identitate să fie subminată, contestată sau falsificată atât de virulent de cercuri politice și parapolitice, de esență, aspirație sau obediență imperială. După cum nu există nici o altă națiune europeană care ar tolera un asemenea tratament, ceea ce face nefericită dovada lipsei de voință pentru apărarea și afirmarea plenară a propriei noastre identități. Simțim cu toții imperioasa nevoie să ni se recunoască filiația etnică, lingvistică, culturală și, de multe ori confesională, cu patria istorică. De precizat că România este printre ultimele țări din cele 48 europene, care încearcă, cu o întârziere pe deplin reproșabilă, să-și construiască un cadru legislativ în materie de asistență a compatrioților de peste hotare.

Aruncând de la Chișinău o ochire asupra stării de lucruri, considerăm că Legea privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni trebuie să răspundă câtorva sarcini, și anume:

- a) să ofere o definiție conceptului de națiune română, din perspectivă istorică, culturală și etnică, dincolo de semnificațiile politice înguste ale termenului, ținându-se cont că nu există deocamdată o definiție europeană unanim acceptată a noțiunii de „națiune”. Legiuitorul român va trebui să țină cont la adoptarea legii de Recomandarea APCE 1735 (2006) din 26 ianuarie 2006, cu privire la conceptul de „națiune”, singurul document internațional în materie;
- b) să definească noțiunea de român, așa cum au făcut-o când a fost vorba de bulgari, unguri, evrei, germani sau ruși parlamentele de la Sofia, Budapesta, Tel Aviv, Bonn și, respectiv, Moscova, ca să aducem doar câteva exemple euroconforme relevante și demne de urmat. De precizat că, în acest moment, Constituția României și ansamblul legilor în vigoare nu cuprind definiții juridice clare și exhaustive ale noțiunilor de „român” și de „națiune română”. Acest vid conceptual trebuie completat;
- c) să fixeze tipurile de relații dintre orice român din afara țării și patria sa etnică;
- d) să statueze asupra tratamentului preferențial pe care statul român va trebui să îl aplice românilor de pretutindeni, majoritari în statul lor, cum e cazul românilor din actuala Republică Moldova, sau minoritari din celelalte țări;
- e) să instituie noile categorii de acte valabile, prin care va putea fi dovedită calitatea de persoană de origine română;
- f) să ofere soluții practice juste tuturor problemelor majore pe care le pune, începând cu 1 ianuarie 2007, noua frontieră exterioară a Uniunii Europene.

Astfel, Legea trebuie să vizeze mai multe aspecte și elemente, cum sunt: scopurile și câmpul de aplicare a legii, direcțiile fundamentale ale politicii statului român în domeniu, originea și descendența românească, apartenența la națiunea istorică și culturală românească, reședința peste hotare, caracterul autohton (în țările vecine și Balcani) sau alohton (diaspora) al comunităților românești de peste hotare, neobligativitatea permisului de ședere în patria etnică, cunoștințele de limba română, dialectele istorice românești, drepturile consorțiilor și ale copiilor minori, natura avantajelor oferite în domeniile: cultural, religios și educațional, de securitate socială și asistență medicală, transport, angajare la muncă, scutire de vize, acces la proprietate, obținerea și redobândirea cetățeniei, dreptul de a participa la alegerile locale în cazul stabilirii în România, organul reprezentativ al românilor de peste hotare, organul de stat pentru românii de peste hotare, cota de reprezentare parlamentară a cetățenilor români stabiliți în afara țării, dreptul de vot prin corespondență și votul electronic pentru românii care dețin cetățenia română, recensământul pentru românii expatriați și urmașii lor etc.

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) subliniază că „deplasarea spre est a frontierelor exterioare ale Uniunii Europene și introducerea de vize pentru traversarea acestora poate avea consecințe negative asupra schimburilor comerciale, turistice, culturale, științifice, umanitare și a altor schimburi dintre populațiile țărilor separate din nou de frontiere. În unele cazuri – și cazul nostru este de competență printre acestea, – închiderea acestor frontiere va avea drept consecință reducerea contactelor dintre membrii aceluiași grup etnic care trăiesc de cele două părți ale frontierei”. O recomandare în această materie a și fost adoptată de APCE, la 30 ianuarie 2004, completând un șir de alte documente similare ale APCE. Problema e cum vom ști noi, românii, să armonizăm interesul european cu cel al națiunii noastre etnice, istorice și culturale în procesul actual de reasezare și redivizare sociogeografică a întregului spațiu european. Râul Prut nu trebuie să devină un nou Zid al Berlinului, după care să rămână abandonat un sfert al națiunii române. Fără a pune în discuție frontierele actuale, odată adoptată, Legea privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni va trebui să diminueze substanțial, pentru românul de rând, consecințele nefaste ale Pactului Ribbentrop-Molotov, resimțite până în prezent, pe plan identitar.

De asemenea, Legea privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni va trebui să constituie un instrument juridic complementar cooperării transfrontaliere în scopul salvării, păstrării și consolidării identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a conaționalilor noștri, din vecinătatea spațiului de jurisdicție al statului român.

Revenind la subiectul actelor de confirmare a originii românești, găsim potrivit ca Legea privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni să prevadă în mod expres posibilitatea ca asociațiile recunoscute ale românilor și structurile Bisericii Ortodoxe Române din afara țării să poată elibera, la cerere, certificate de origine sau de identitate română. De remarcat în context că, aplicat la situația de la

răsărit de Prut, Mitropolia Basarabiei și Exarhatul Plaiurilor, reactivată în 1992 și admisă în legalitate sub presiune externă în 2002, reprezintă o instituție fundamentală românească, cu jurisdicție teritorială în întreaga Republică Moldova (inclusiv teritoriile ocupate militar de Federația Rusă) și cu jurisdicție extrateritorială, din octombrie 1995, asupra românilor ortodocși din Ucraina, Belarus, Estonia, Letonia, Lituania, Rusia, Armenia, Azerbaidjan și noile state medio-asiatice, care solicită benevol jurisdicția acesteia. Acest statut oficial i-a fost recunoscut Mitropoliei Basarabiei de autoritățile centrale de la Chișinău, la 30 iulie 2002. Un statut asemănător îl au Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria (cu sediul la Gyula) și Episcopia Ortodoxă Română din Serbia (cu sediul la Vârșeț). Nu trebuie uitate nici Mitropolia Ortodoxă Română pentru Germania și Europa Centrală și de Nord, Mitropolia Ortodoxă Română pentru Europa Occidentală, Arhiepiscopia Ortodoxă Română din America și Canada, bisericile ortodoxe române din Australia și Noua Zeelandă, așezămintele Patriarhiei Române de la Ierusalim, Ierihon și Iordan, structurile de peste hotare ale Bisericii Greco-Catolice Române, ale Bisericii Româno-Catolice din România (Arhiepiscopia de București), precum și comunitățile românești de altă confesiune, în special neoprotestante, din țările vecine și din diaspora. (...)

O altă chestiune, care ne preocupă serios, este cea a necesității simplificării procedurilor de obținere sau de redobândire, de către Români, a cetățeniei române. La o privire atentă ne dăm seama că procedurile în vigoare sunt în mare parte birocratizate, greoaie și îndelungate, în comparație cu procedurile din alte state vecine, fapt care limitează drepturile etnicilor români și constituie o sursă de permanentă și legitimă nemulțumire din partea acestora. Să ținem cont că românii reprezintă singura națiune (...) membră a Uniunii Europene, pe trupul viu al căreia s-a așternut dureros (...) frontiera comunitară exterioară. Este un handicap, pe care legiuitorii bucureșteni au obligația și șansa reală să-l convertească într-un avantaj cu încă nebănuite efecte benefice.

Referindu-ne nemijlocit la Proiectul Lege privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, considerăm binevenite câteva observații de fond și de formă:

- proiectul, vizând, potrivit statisticilor disponibile, peste 10 milioane de români din afara țării, cuprinde doar 16 articole și, în comparație cu legile altor state europene în materie, se prezintă ca fiind cel mai „subțire”. El trebuie completat cu un șir întreg de prevederi, pentru a reflecta și răspunde întregii game a problematicei culturale și identitare românești de peste hotare;
- proiectul este axat mai mult pe drepturile minorităților decât pe drepturile culturale, cuprinse în convenții și acorduri internaționale, ceea ce reprezintă un grav handicap conceptual;
- preambulul proiectului este superfluu și inutil, întrucât nu emana voința suverană a legiuitorilor români, ci sugerează limitarea voită a suveranității Statului Român în materia vizată. Lista documentelor Organizației pentru Securitate și Cooperare Europeană și ale Consiliului Europei, deja

- învechite, citate expres în Preambul, ca și în articolul 3 al proiectului, este una nici pe departe exhaustivă, nu reflectă statutul României de stat membru al Uniunii Europene și, prin caracterul său omisiv, ar putea aduce atingere intereselor culturale legitime ale românilor din afara țării;
- noțiunea de „stat înrudit”, utilizată în proiect, este inexactă, deficitară logic și trebuie înlocuită cu cea de „țară sau stat de rudenie”, întrucât nu Statul Român este înrudit cu românii de peste hotare, ci viceversa;
 - specificarea din articolul 1 al proiectului, prin care statul român se angajează să spijine dezvoltarea legăturilor cu românii de peste hotare doar „cu respectarea legislației statelor ai cărei cetățeni sunt” aceștia, este sfidătoare și periculoasă, întrucât legislațiile în cauză pot fi, și adesea sunt, contradictorii și neeuroconforme. Sugestia noastră este ca trimiterea să fie făcută la legislația României și la normele europene și internaționale în materie, care au preeminență în raport cu legislațiile naționale.

Echivalarea, făcută în articolul 2 al proiectului, între persoanele de origine română de peste hotare și persoanele „aparținând filonului cultural românesc” este stranie și poate crea dificultăți majore la aplicarea legii, întrucât prevederea în cauză deturneză scopul presupus al legii. Într-un fel sau altul, neromânii, care studiază limba română în instituțiile de învățământ ale Serviciilor secrete străine, aparțin „filonului cultural românesc”, dar nu necesită sprijin sau protecție din partea statului român. De asemenea, neromânii minoritari etnic din România, care au părăsit benevol țara și s-au stabilit definitiv în patriile lor istorice (Ungaria, Rusia, Israel etc.), pot fi considerați ca aparținând „filonului cultural românesc”, dar nu răspund criteriilor de exigență pentru a fi considerați și „români de pretutindeni”, față de care statul român să aibă obligații de sprijinire sau protecție. Sprijinul și protecția culturală a statului român trebuie acordate cu prioritate etnicilor români de peste hotare amenințați, adică supuși proceselor nocive de aculturație și deznaționalizare.

Sintagma „în/din străinătate” din întreg cuprinsul legii va trebui înlocuită cu sintagma „peste/de peste hotare”, întrucât românii din afara țării nu sunt peste tot minoritari sau alohtoni. De asemenea, cuvântul „minoritate”, cu toate variantele lui flexionare, va trebui înlocuit cu cuvintele „populație” sau „comunitate”, după caz.

Principiul reciprocității, în sensul prevăzut în proiect, va trebui eliminat sau trecut între altele, întrucât nu toate statele în care există români și comunități ale acestora au minorități în România sau, dacă asemenea minorități există, nu avem garanția disponibilității pentru reciprocitate din partea statelor respective. Pe de altă parte, principiul reciprocității trebuie avut în vedere pentru a veghea, în procesul de examinare și adoptare a proiectului de lege, asupra faptului ca legea română în materie să nu fie, sub aspectul avantajelor și tratamentului preferențial acordat, inferioară legilor țărilor vecine sau celor în care există minorități românești. România este parte la Convenția Culturală Europeană și aceasta nu obligă părțile contractante la reciprocitate.

În articolul 14, punctul 4, este prevăzută obligativitatea acordului autorităților din statele de reședință pentru înființarea filialelor Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru românii de pretutindeni, ceea ce ni se pare mai mult decât o aventură riscantă. Am sugera înlocuirea trimiterii la acordul autorităților, cu trimiterea la dreptul european și respectarea procedurilor valabile în statele în cauză.

Am fi bucuroși dacă aceste observații și sugestii pertinente ar fi luate în considerație de legiuitorii bucureșteni până la și în momentul adoptării Legii. În prima parte a observațiilor formulate pe marginea Proiectului Legii privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, am prezentat un șir de elemente și măsuri necesare, care nu pot lipsi dintr-o asemenea lege. În cazul în care ar fi acceptate, toate măsurile înfățișate mai sus, îmbinate înțelept cu altele de ordin juridic, economic, cultural, spiritual și educativ, deja cuprinse în proiectul Legii, ar putea constitui și o stavilă eficientă contra politicilor românofobe, promovate uneori deschis, alteori subtil, de regimuri din alte state, care, de-a lungul mai multor decenii, s-au făcut vinovate de crima de etnocid împotriva românilor.

Aderarea României la Uniunea Europeană va deschide, în mod evident, o nouă perspectivă și pentru românii de peste hotare (...) întrezărim indicii clare că întregul spațiu românesc, ca unul de perfectă sinteză și de eliminare a oricăror antiteze, își va recăpăta rosturile istorice inițiale. Puterea de înnoire a neamului românesc stă astăzi în priceperea noastră de a acționa european, în spiritul epocii drepturilor omului, cu grija pentru fiecare român de acum și de mâine, cu răspundere față de misiunea unică pe care Dumnezeu ne-a rezervat-o în simfonia lumii.

deputat Vlad CUBREACOV,
membru al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei
Comisia pentru Cultură, Știință și Învățământ,
președinte al Asociației „Răsăritul Românesc” din Chișinău⁶

Pe 17 aprilie 2006, cei 11 membri ai Consiliului Suprem de Apărare a Țării (CSAT) au aprobat în unanimitate noua Strategie de securitate națională a României. În opinia Președintelui Băsescu, documentul este unul „...modern, care reflectă aspirațiile de astăzi ale României și care acoperă atât obligațiile noastre în raport cu alianțele și structurile din care facem parte, în mod deosebit NATO și UE, dar care, în același timp, *„fixează foarte clar rolul pe care România și-l asumă în regiune, plecând de la premisele fundamentale ale interesului național și ale structurilor și alianțelor din care face parte”*.

Prin această opțiune strategică, România intră într-o „altă etapă, de reprezentare a propriilor interese naționale”, în care „nu mai așteaptă soluții, ci este în situația de a oferi propriile soluții pentru regiunea din care face parte”. Într-un

⁶ Sursa: cotidianul „Ziua”, 12 iunie 2006.

capitol separat, Strategia conține referiri consistente atât la interesele României în regiunea Mării Negre, dar și la interesele de securitate din Balcanii de Vest.

De menționat că pentru prima dată, o Strategie de securitate națională menționează că „...vor fi abordate și preocupările legitime ale societății românești privind îmbunătățirea statutului juridic, a condițiilor de viață și a tratamentului de care se bucură comunitățile românilor din alte state, conform cu normele internaționale, cu standardele europene și angajamentele asumate prin acorduri bilaterale” (pagina 19).

În privința relațiilor cu Basarabia, Strategia menționează că „Pe temeiul relațiilor speciale dintre România și Republica Moldova și în consens cu responsabilitățile firești ce decurg din comunitatea de istorie, limbă și cultură, cu principiul „o singură națiune – două state” și cu spiritul politicii europene de vecinătate, vom acorda o atenție deosebită cooperării cu Republica Moldova.

România are datoria politică și morală de a sprijini acest stat în parcurgerea procesului de modernizare, democratizare și integrare europeană, de a face tot ce este posibil pentru a susține – din punct de vedere politic, economic și diplomatic – principiul suveranității și integrității sale teritoriale, precum și pentru a spori contribuția noastră la extinderea spațiului de securitate și prosperitate. În acest scop, vom continua să monitorizăm cu atenție evoluția conflictului separatist din raioanele estice ale Republicii Moldova, să contribuim activ la identificarea unor soluții viabile – bazate pe democratizarea și demilitarizarea regiunii, pe retragerea trupelor și armamentelor staționate ilegal – și să sprijinim implicarea decisivă, în procesul de pace, a Uniunii Europene și Statelor Unite”.

Documentul poate fi accesat pe site-ul www.presidency.ro

Proiectele realizate în ultimii ani de Guvernul României, cu implicarea și participarea reprezentanților diasporei românești, au condus la cristalizarea ideii, potrivit căreia aceasta este din ce în ce mai conștientă de constrângerile și necesitățile care marchează etapele integrării României în structurile euro-atlantice. Diaspora românească dispune de un instrument mai puțin accesibil societății civile românești, acela de a avea la dispoziție resursele necesare pentru a acționa unitar și susținut în direcția susținerii intereselor României în mediile internaționale. Acesta este motivul care ne îndreptățește să credem în oportunitatea reunirii românilor din diaspora în cadrul unui organism consultativ. Inițiativa legislativă a Ministerului Informațiilor Publice (MIP) și MAE, aflată în prezent în faza de proiect de HG, vizează crearea unui Consiliu Consultativ al Românilor de Pretutindeni. Statutul acestui organism, precum și o descriere a principalelor activități derulate de Statul Român împreună cu acesta vor fi publicate în momentul aprobării proiectului de HG. MIP, prin Departamentul pentru Românii de Pretutindeni, în colaborare cu direcția de resort din MAE urmăresc în prezent alcătuirea unei baze de date cu

toate personalitățile românești din diaspora, urmând ca după aceea să stabilească întâlnirile de constituire și de elaborare a strategiei comune de acțiune⁷.

Aceste critici ale deputatului de peste Prut, pe marginea proiectului MAE, au fost prezentate, pe larg, în cadrul articolului *MAE desfășurat de românii din jurul granițelor*, publicat în ediția din 12 iunie 2006 a cotidianului „Ziua”. Atunci, ex-ministrul de Externe, Mihai Răzvan Ungureanu, nu a apreciat demersul, pe motiv că obiecțiile ar fi trebuit să îi parvină înainte de a fi preluate de presă. Însă acestea ajunseseră deja la MAE, fără ca ex-ministrul să știe; punctele de vedere în cauză au trecut însă neobservate la MAE, ex-ministrul Ungureanu preferând să sublinieze, pe 18 iulie 2006, faptul că Legea privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni este prima de acest fel supusă dezbaterii publice, după revoluție. Inițiativa nu se află la prima încercare, sprijinul acordat românilor de pretutindeni constituind o preocupare mai veche a scenei politice post-decembriste⁸.

Având în vedere presiunile exercitate asupra românilor de peste hotare, din comunitățile istorice, în vederea asimilării lor etnice, ar trebui să existe două politici ale statului român⁹: acordarea cetățeniei române, la cerere, celor care fac dovada că fac parte din ramurile românismului (aromâni, megleno-români, istoromâni, vlahi timoceni, bucovineni, basarabeni), cu atragerea spre țară a celor din sud și încurajarea de a promova reforme sociale și culturale cu scopul integrării europene, pentru cei din răsărit. În același timp, pragmatic, trebuie încurajate proiectele comune, în principal economice și culturale, având în vedere larga răspândire teritorială a românismului, de la Bug la munții Pind.

Pe 11 aprilie 2007, președintele României a retrimis în Parlament cererea de reexaminare a Legii privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, solicitând clarificarea instituțiilor ce se ocupă de aceștia. „Structura existentă a organismelor și organizațiilor guvernamentale care se ocupă de «românii de pretutindeni» este, în momentul actual, stufoasă și neclară, în ceea ce privește atribuțiile pe care aceste organisme le au în domeniul relațiilor cu românii de pretutindeni”, se afirma într-un comunicat al Administrației Prezidențiale. Atribuțiile acestor instituții nu sunt limpezi, de aici rezultând o relație neclară cu diaspora. În motivația respingerii acestei legi se arată că, în prezent, există un Departament pentru Relațiile cu Românii de Pretutindeni în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, un oficiu guvernamental (Oficiul pentru gestionarea relațiilor cu Republica Moldova – în cadrul Cancelariei Primului Ministru), cinci direcții de specialitate (Direcția pentru Românii din Vecinătate și Balcani; Direcția pentru Originarii din România, Direcția Cooperare cu Republica Moldova – în cadrul MAE; Direcția Protecția Drepturilor Cetățenilor Români care Lucrează în Străinătate – în cadrul

⁷ Apud Vasile Dâncu, ex-ministru al informațiilor publice, extras dintr-un interviu acordat lui Gheorghe Săsărman, „Observatorul” Munchen, anul XV, 2002, nr. 3 (57), iulie–septembrie.

⁸ Sursa: „Romanian Global News” – Proiect MAE-PSD pentru diaspora, 19 iulie 2006.

⁹ Apud Emil Țîrcomnicu, *Importanța comunităților istorice de români din afara granițelor pentru România*, „Romanian Global News”, 2 aprilie 2006.

Ministerului Muncii, Solidarității și Familiei; Direcția Româniilor din afara țării – în cadrul Institutului Cultural Român), un compartiment de specialitate în cadrul Ministerului Educației și Cercetării (MEC) și un birou pentru cetățenie în cadrul Ministerului Justiției. De asemenea, în coordonarea MAE se află și Centrul „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru românii de pretutindeni, iar în coordonarea MEC se află Institutul Limbii Române. Traian Băsescu a apreciat că „o soluție viabilă pentru funcționarea operațională a acestor structuri ar putea fi comasarea lor sau organizarea acestora într-o singură instituție guvernamentală, obținând astfel, simplificarea sau eliminarea birocrăției și existența unei instituții care poate funcționa optim, la standarde calitative ridicate”¹⁰. Preluarea Centrului „Eudoxiu Hurmuzachi” de către Cancelaria Primului Ministru nu este oportună, pentru că acest centru a fost creat în coordonarea MAE, fiind în permanentă legătură cu Departamentul Românilor de Pretutindeni. „Aducerea Centrului «Eudoxiu Hurmuzachi» pentru Românii de Pretutindeni, în coordonarea Ministerului Educației și Cercetării, ar însemna reluarea activității educaționale în sprijinul românilor din afară, cercetarea în domeniul protejării vorbitorilor de limba română și sprijinirea școlilor românești din afară. Totodată, scopul acestui centru nu va mai fi privit de alte autorități altfel decât, prin prisma rolului său, de susținător al învățământului în limba română și în afara granițelor geografice ale României”, se mai arată în solicitarea trimisă Legislativului de către domnul Traian Băsescu.

În ceea ce privește instituirea Consiliului Românilor de Pretutindeni, șeful statului consideră că acesta ar putea avea stabilite atribuții care să privească funcționarea și dezvoltarea sprijinului acordat românilor de pretutindeni: „Crearea acestui organism doar pentru organizarea Congresului anual al Românilor ar putea deveni o atribuție în cadrul unei instituții deja existente, care are alocate fonduri de la bugetul de stat. Crearea acestei instituții ar putea fi organizată din reprezentanți ai românilor din diaspora și ar putea să fie, de asemenea, un for intern al celor care trăiesc și muncesc în afara frontierelor de stat ale României, apărându-le drepturile și interesele”.

În cererea de reexaminare a Legii se mai arată că actul normativ nu definește clar anumite noțiuni în baza cărora se acordă unele drepturi, precum „asociațiile de români” și nici criteriile în baza cărora un solicitant poate beneficia de sprijinul oferit de statul român. În acest context, explicarea sintagmei „români de pretutindeni” ar trebui dezvoltată, explicând mai clar ce categorii de conaționali pot fi incluși sub această denumire: „astfel, s-ar exclude o serie de proceduri de autentificare, diminuând căile birocratice de recunoaștere a unui drept al persoanelor care sunt rumâni, vlahi, valahi, macedoromâni, aromâni, meglenoromâni, istroromâni, moldoveni sau acele persoane de origine română care fiind cetățeni români, foști cetățeni români, descendenți ai acestora sau vorbitori ai

¹⁰ *Apud* George Damian, *Băsescu ia sub aripă românii de pretutindeni*, în „Ziua”, 2007, 12 aprilie.

unuia din dialectele limbii române, ca limbă maternă, trăiesc actualmente, din diferite motive, în afara frontierelor de stat ale României”.

3. O SCRISOARE A LUI IULIU MANIU¹¹

„Zeci de ani v-am văzut plecând, rând pe rând, spre Țara Făgăduinței. V-am petrecut din Ardealul nostru robii pe atunci, cu gândul duios către cel care ia drumul lumilor pline de soare și de căldură.

Zeci de ani v-am privit peste întindere de continent și mări, luptând, muncind și reușind, așa cum privește, din aceeași bătrână casă strămoșească, părintele, spre fiii care și-au găsit așezări noi, mai largi și mai îmbelșugate.

Ați mers și ați ajuns în țara deasupra căreia strălucește cea mai mare comoară a oamenilor și a neamurilor, cea de care Neamul Românesc a avut atât de puțină parte până acum, Libertatea. În lumina ei ați putut să vă rodiți truda voastră, să vă dezvoltăți nobilele însușiri trase din obârșia voastră, să progresați în cultura, în conștiința omenească, în prețuirea semenilor voștri.

De acolo, din lumea spre ale cărei strălucite așezări sociale și morale se îndreaptă năzuințele noastre, aduceți-vă neconținut aminte de țara voastră de origine și de neamul vostru. Aduceți-vă aminte de trecutul lui căznit în robii, în lupte neîncetate pentru existență, în primejdii fără de sfârșit și în sărăcie. Aduceți-vă aminte de frumusețile leagănului vostru, de munții măreți, de pădurile vesele, de întinderile mănoase, de satele modeste, străjuite de bisericile vechi, în care s-au rugat și trecuții strămoși ai voștri, cerând mântuire pentru Neamul Românesc. Aduceți-vă neconținut aminte că aici trăiesc frați și nepoți ai voștri, care încă duc grea luptă pentru ca deasupra țării să se risipească cu totul nourii îndărătnici și să coboare binecuvântarea dreptății și a libertății.

Aceste gânduri vă vor ține aproape de tulpina din care ați odrăslit și vă vor îndemna ca, în acele mari și luminoase depărtări, să luptați alături de cei rămași acasă. Dar, tot atât de fără încetare, ridicați-vă gândul și încălziți-vă inima spre Patria voastră nouă. Nicio recunoștință a voastră nu va fi prea mare pentru a răsplăti generozitatea ei. Nicio jertfă a voastră nu va fi prea grea, dacă o veți aduce pentru sprijinirea înaltelor ei ținte.

Tot patriotismul, toate acțiunile voastre cetățenești, toată dragostea voastră trebuie să fie stăpânite de gândul că, prin imensa jertfă a Statelor Unite ale Americii, a fost dezrobii de două ori Ardealul nostru și, mai ales, că în lupta noastră pentru libertate și democrație, pe care trebuie să o mai ducem cu toții, nu vom putea birui, fără de sfatul și ajutorul acelei mari și nobile țări, care e simbolul libertății și al democrației adevărate.

București, 8 ianuarie 1946”

¹¹ Originalul se află depus în arhivele Hoover Institute, Stanford University.

4. APEL DE SOLIDARITATE AL BASARABENILOR, BUCOVINENILOR, HERȚENILOR ȘI TRANSNISTRENILOR¹²

„Noi, basarabarii, bucovinenii, herțenii și transnistrenii, suntem exponenții celei mai mari tragedii a națiunii române. Suntem victimele dezastrului care a lovit România în blestematul iunie 1940, când URSS ne-a ocupat cele unsprezece județe: Bălți, Soroca, Orhei, Tighina, Lăpușna, Cahul, Ismail, Cetatea Alba, Hotin, Cernăuți, Storojineț și ținutul Herța. Fiind partea cea mai amenințată de exterminarea bolșevică, noi, oamenii de cultură, de știință, medicii, profesorii, inginerii, clericii, ofițerii, funcționarii și proprietarii, ne-am refugiat, din teritoriile răpite, în alte județe din interiorul țării. Așa am devenit refugiați. Astfel am constituit un segment de populație al României, care a suferit cel mai mult din cauza războiului, a prigoanei comuniste, a opresiunii regimului totalitar.

România, tratată între 1945–1964 de către URSS ca o țară ocupată și ținută sub un regim totalitar de sorginte sovietică, n-a putut să ne apere de persecuții și teroare. Trenuri întregi cu refugiați, ajunse dincoace de Prut, au fost trimise înapoi. Începând din toamna anului 1944, peste 60 000 dintre refugiați au fost ridicați cu forța de către autoritățile sovietice de ocupație. Cei mai mulți dintre ei au fost duși direct în Siberia și Asia Centrală. Peste o sută de refugiați, refuzând deportarea în URSS, s-au sinucis. Majoritatea însă am reușit să ne ascundem în cele mai diverse moduri, inclusiv prin schimbarea identității. Noi, basarabarii, nordbucovinenii, herțenii, transnistrenii, care am scăpat de deportarea în URSS, nu am avut parte de o viață normală. Starea de „refugiat” a devenit în ochii puterii un stigmat dezonorant. Am fost urmăriți, supuși unor tracasări permanente, tratați drept cetățeni de categorie inferioară, suspectați. Până în 1965 noi eram „dușmani” sau „potențiali dușmani”, „fugari din țara socialismului înfloritor”, ca după aceea să fim acuzați de „simpatii pro-sovietice”. Dar și mai grav era faptul că atitudinea represivă, restricțiile și marginalizarea se răsfrângeau și asupra celor care, în perioada exodului, nu erau decât copii. Pe buletinul nostru de identitate scria „născut în URSS” și acest blestem a însemnat un calvar pe viață. Și totuși, în lunga perioadă de persecuții din partea regimului totalitar comunist, noi am rămas patrioți români și am fost fii loiali ai țării-mamă România, de care este legată speranța noastră în restabilirea dreptății. Evenimentele din decembrie 1989 au însemnat pentru noi, înainte de toate, revigorarea speranței de reîntregire națională și de revenire a României la statutul de dinaintea anului 1940, așa cum s-a întâmplat cu Germania și cu republicile baltice. Am investit mari speranțe în partidele politice apărute după 1990, convinși că ele vor promova și vor apăra interesul național. NE-AM ÎNȘELAT! Niciunul dintre partidele care s-au perindat la putere în ultimii zece ani nu numai că nu a făcut nimic pentru reîntregirea neamului și a teritoriului

¹² Sursa: „Romanian Global News”, 18 octombrie 2005.

național, ci, culmea absurdului, acestea au acționat chiar împotriva idealului reîntregirii. Prin semnarea unor tratate cu fosta URSS, cu Ucraina și Republica Moldova, cauza reîntregirii a fost trădată, iar drepturile noastre patrimoniale au fost tratate cu un total dispreț. În timp ce diverse categorii de cetățeni au obținut tot felul de despăgubiri și reparații, mai mult sau mai puțin justificate (vezi foștii deținuți politici, revoluționarii, minoritățile naționale, proprietarii de terenuri, de păduri, de imobile, strămutații din Cadrilater etc.), noi, basarabienii, nordbucovinenii, herțenii, transnistrenii, nu am obținut absolut nimic. În timp ce, pe plan internațional, sunt revendicate și acordate reparații pentru persecuțiile suferite de reprezentanții etnicilor evrei, țigani, germani, italieni, în timp ce Estonia, Letonia, Lituania cer Rusiei – succesoarea URSS – despăgubiri de sute de miliarde de dolari pentru pagubele provocate în perioada ocupației, de revendicările și drepturile noastre nici nu se amintește măcar. Astăzi, când se vorbește mereu despre restituirea averilor foștilor proprietari, despre proprietățile refugiaților, rămase în teritoriile răpite, nu se rostește nici un cuvânt. Toate protestele și avertismentele Asociației Culturale Pro Basarabia și Bucovina, Societății Culturale „Ținutul Herța”, Consiliului Național al Reîntregirii, Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), Asociației Române a Victimelor Stalinismului (ARVIS), Solidarității Universitare, Vetrei Românești și ale altor organizații neguvernamentale, împotriva unor tratate inechitabile și neavenite, au sunat în van. Toate proiectele de legi privind despăgubiri și reparații pentru proprietățile și bunurile rămase în teritoriile ocupate, privind împrumutarea refugiaților și descendenților acestora cu terenuri, privind reparațiile pentru represiunile îndurate din partea ocupantului sovietic și altele zac în Parlament de ani de zile, trecând din legislatură în legislatură, fără a fi puse pe ordinea de zi. Analizând cauzele acestei stări de lucruri, trebuie să recunoaștem că o mare parte din vină o purtăm chiar noi, basarabienii, nordbucovinenii, herțenii, transnistrenii. Am greșit fundamental atunci când am acordat încrederea noastră partidelor tradiționale. Deceniul care s-a scurs ne arată că politicienii români (cu foarte mici excepții) nu sunt receptivi la problemele românilor înstrăinați, nu sunt pătrunși de ideea reîntregirii și importanța ei pentru interesele strategice ale României viitoare, nu simt și nu împărtășesc durerea noastră. Pentru a fi în stare să ne rezolvăm problemele, trebuie să avem reprezentanții noștri în Parlament. Deținuții politici și-au obținut drepturile și au impus Legea dosarelor, pentru că în Senat a existat un Constantin Ticu Dumitrescu; proprietarii de terenuri și păduri au fost reprezentați de deputatul Vasile Lupu, ungurii au UDMR, țiganii și celelalte minorități au și ele reprezentanții lor. Noi suntem absenți. Deși numărăm circa un milion (împreună cu descendenții refugiaților și „repatriații” de după 1990) și am

putea constitui o forță economică și politică redutabilă, ne comportăm de parcă nici n-am exista. Ghinionul nostru constă în faptul că nu suntem uniți într-un singur partid și că nu avem grupul nostru parlamentar. Opțiunile noastre politice sunt dispersate în tot evantaiul, atât de pestriț, al formațiunilor politice. Noi suntem și la țărâniști, și la liberali, și la PDSR, și la PD, și oriunde, numai la noi și cu ai noștri nu suntem. Experiența celor zece ani ne arată că avem marea datorie să ne solidarizăm. A fi solidari, pentru noi, basarabenii, nordbucovinenii, herțenii, transnistrenii înseamnă: să ne declarăm și să ne apărăm statutul nostru de refugiați politici, deoarece am fugit din fața regimului sovietic pentru care am fost indezirabili; azi nu suntem acceptați nici de actuala putere de la Chișinău și, cu atât mai puțin, de cea de la Kiev; să luptăm pentru drepturile noastre legitime și pentru reîntregirea națională; să contracărăm cursul politic antinațional de la Chișinău și București; să luptăm împotriva deznaționalizării brutale și silențioase, la care este supusă și astăzi populația românească din teritoriile naționale ocupate de sovietici și aflate acum în componența Ucrainei și chiar a Republicii Moldova; să acordăm întotdeauna, în mod conștient și solidar, voturile noastre candidaților noștri, atât pentru Parlamentul de la București, cât și pentru cele de la Chișinău și Kiev; să luptăm pentru obținerea unui cadru juridic ce ar permite punerea în practică integral a hotărârilor adoptate la Primul Congres Mondial al Refugiaților și Descendenților acestora din teritoriile ocupate de imperiul sovietic (Iași, 30 iunie – 2 iulie 1995) sub deviza: *Ne cheamă pământul strămoșesc!*; să contribuim în mod pragmatic la fortificarea premiselor Reîntregirii Naționale și Integrării Europene a românilor”.

Comitetul de inițiativă al solidarității basarabenilor,
nordbucovinenilor, herțenilor și transnistrenilor
Vasile Țepordei (jud. Cahul)
Dumitru Teaci (jud. Hotin)
Sergiu Roșca (jud. Soroca)
Alexandru Soltoianu (jud. Orhei)
Ioan Malcovici (jud. Lăpușna)
Mircea Hrib (jud. Tighina)
Petre Dumitrescu (jud. Tighina)
Alianța Națională: 313.46.44; 313.53.75

5. OPINII DESPRE ROMÂNII DE PRETUTINDENI

„Vatra românească din tropice demult și-a pierdut căldura, dar există speranța de a putea reaprinde acest foc. Sub cenușă încă există cărbuni roșii, care doar așteaptă o reînviere.

Sper, cred și lupt pentru o nouă realitate, în ceea ce privește nu numai unirea românilor de pe aceste meleaguri, dar și schimbul cultural și comercial între aceste două țări”.

din Brazilia pentru „Romanian Global News”, Vlad Radu Poenaru

„Fiecare dintre noi putem contribui, în felul nostru, la bunăstarea neamului din care facem parte. Unii acționăm instituționalizat, alții pe cont propriu, iar mare parte dintre noi, prin intermediul organizațiilor neguvernamentale. Noi considerăm că cea mai eficientă cale de a ne atinge scopul propus este aceea a parteneriatului, lansat atât către comunitatea românilor din așa-zisa diaspora, cât și către comunitățile din jurul țării, către biserica, dar și către autoritățile locale din România, urmărind o dublă finalitate: pe de o parte, crearea unui pol de interes vis-à-vis de comunitățile românești de peste hotare, iar pe de altă parte găsirea unor soluții concrete de sprijinire a comunităților românești, atât din țară, cât și din afară, care se confruntă cu o situație materială mai delicată. Există, deja, numeroase asociații românești de pretutindeni, care s-au activat deja și operează cu acest program”.

Vasile Dâncu, ex-ministru al informațiilor publice

„Fără a face abstracție de existența unor cercuri interesate în alimentarea unei optici denaturate asupra realităților românești, se poate spune că imaginea țării în lume va putea fi ameliorată numai dacă situația din țară se va îmbunătăți constant și substanțial. Și totuși, știută fiind predilecția presei pentru senzational, pentru scandaluri, cred că nu ne putem resemna să constatăm că faima – tristă – a României se rezumă la Dracula, execuția soților Ceaușescu, copiii bucureșteni ai străzii și bandele clandestine care terorizează vestul continentului... Mulți dintre cei care au vizitat, în ultimul deceniu, țara, mânați desigur de dor, de dorința de a-și vizita rudele și prietenii, au revenit de acolo cu impresii amestecate și, nu o dată, de-a dreptul scandalizați. Este vorba, pe de o parte, de confruntarea, în plan privat, cu binecunoscutul reproș de a nu fi consumat la timpul convenit destul (sau chiar deloc) salam cu soia, dar și atitudinea nu tocmai prietenoasă a unor funcționari publici, sau de un anume sentiment de insecuritate – pe stradă, în tramvai, pe tren – care, din nefericire, nu întotdeauna se limitează la o simplă închipuire. Asemenea pățanii, care nu sunt de natură să sporească atractivitatea reînnoirii vizitei, s-ar cuveni să stea mai mult în atenția autorităților, a mediilor de informare. Cred că schimbarea atitudinii față de fiii pribegiți ai țării n-ar trebui să se limiteze la nivelul contactelor oficiale, ci să capete o reflectare pe măsură, la nivelul opiniei publice și a societății civile”.

Gheorghe Săsărman, „Observatorul”, Munchen

„Noi, diasporanii, suntem un dialect etnic al celor din țară, forjat la alte pretenții de civilizație... Abia pe parcursul mai multor ani am învățat să învăț exilul... În civilizație, libertatea se învață, pentru a o ști folosi... Fiindcă plecarea este un proces continuu, înseamnă că aceleași motive se perpetuează; poate într-o

formă atenuată sau chiar schimbată, dar fondul a rămas același. Nostalgia după altceva, mai bine și mai bun, este irepresibilă... Este în exil, în continuare, cine se simte și se sokoate a fi în exil, deci o parte a diasporei, diaspora cuprinzând – o știm de la greci – pe toți de o seminție, dar trăitori în afara zidurilor cetății, diseminarea conaționalilor, carevasăzică. Plecarea din țară, de care aminteai mai înainte, este o dovadă clară a persistenței motivărilor politice și a consecințelor economice ale acestora... Ca român trăitor în Germania, fac parte din diaspora românească, iar ca român opozant la regimul din țară mă consider a fi în exil. Fiecare are dreptul să-și asume noțiunile cum socotește că ar fi mai potrivit și să se definească în funcție de aceste asumări”.

Titu Popescu, scriitor, extrase dintr-un interviu acordat lui Gabriel Stănescu, în „Observatorul”, München, anul XV, 2002, nr. 3 (57), iulie–septembrie

„Noi, românii din Vest, care trăim, muncim și plătim taxe aici de-o vreme, suntem insuficient de mulți și suficient de neputincioși ca să putem (singuri) schimba imaginea României sau a românilor”.

Irina Raluca Geangali-Little

6. DICȚIONARUL ROMÂNILOR DE PRETUTINDENI

Noi, autorii acestui dicționar, suntem convinși de valoarea fără margini, uneori insuficient recunoscută sau răsplătită, a celor peste 11 milioane de români, pe care vremurile i-au făcut să se stabilească în afara granițelor țării, de-a lungul timpului.

Am gândit acest dicționar ca pe o lucrare reprezentativă a spiritualității românești din diaspora (din afara granițelor țării).

Includerea în dicționar nu costă nimic și poate fi realizată chiar de cei în cauză (dacă mai sunt în viață) sau de rudele lor (dacă respectivii au trecut în neființă), după modelul anexat, „modelul Palade”.

Cele trei volume ale *Dicționarului românilor de pretutindeni* sunt:

- Vol. I – *Personalități academice* cuprinde toți acei români din diaspora, care au fost și sunt membri ai Academiei Române, la care se adaugă preoți și înalți prelați, ca reprezentanți peste hotare ai spiritualității românești, precum și personalitățile românești de talie academică (incontestabile) aflate în străinătate;
- Vol. al II-lea – *Personalități de excepție* – cuprinde toți acei români din diaspora care s-au impus prin ceva – remarcabil – în domeniul (domeniile) lor de activitate și au scris lucrări științifice, au realizat lucrări artistice, conduc o afacere de succes, sunt membri ai unor instituții, institute, organisme și/sau organizații internaționale sau naționale importante, personalități care sunt cunoscute sau prezentate pentru „ceva”-ul respectiv,

care au primit premii, diplome, medalii sau alte recunoașteri internaționale pentru activitatea și/sau lucrările lor.

- Vol. al III-lea – *Personalități* – cuprinde pe acei români obișnuiți care urmează a fi mai cunoscuți prin faptele lor pozitive sau își manifestă disponibilitatea sau dorința de a face parte din acest volum, urmând să treacă de-a lungul timpului, într-unul din primele două volume.

Dacă vom avea sprijinul dv, pentru a selecta maxime și cugetări, texte alese și reprezentative pentru gândirea personalităților din toate cele trei volume sau fotografii, în format electronic, ale unor opere ale acestora – lucrări artistice, plastice etc. – intenționăm să intercalăm, între cele două secțiuni, aceste simboluri perene ale spiritualității românești din diaspora.

Vă așteptăm cu disponibilitatea dv. de a deveni mai cunoscuți, acceptând să faceți parte dintr-unul din volumele dicționarului, autorul ideii DICȚIONARULUI ROMÂNILOR DE PRETUTINDENI, prof. univ. dr. Emilian M. Dobrescu (tel. 0040 744 633 483; e-mail: dobrescu@acad.ro).

Fișă-model pentru fiecare din cele trei volume ale Dicționarului

PALADE, GEORGE EMIL (n. 19 noiembrie 1912, Iași), biolog și medic de origine română, S.U.A.

Membru de onoare din străinătate al Academiei Române (31 martie 1975).

Absolvent al Liceului „Al. Hasdeu” din Buzău (1930). Între 1930 și 1936 a urmat cursurile Facultății de Medicină din București, unde, în 1940, și-a susținut teza de doctorat *Tubul urinifer al delfinului. Studiu de morfologie și fiziologie comparată*. În 1943 a devenit, prin concurs, conferențiar la Catedra de Anatomie a Facultății de Medicină din București, după ce a parcurs etapele de preparator, asistent și șef de lucrări. În 1946 a plecat în S.U.A. ca „visiting professor” la Institutul „Rockefeller” pentru cercetări medicale din New York; în 1952 a obținut cetățenia americană. În 1961 a devenit șef al Departamentului de Biologie Celulară al Institutului „Rockefeller” din New York, iar din 1972, profesor de biologie celulară la Yale University din New Haven (Connecticut), unde conduce Departamentul de Biologie Celulară. În 1952 a creat „fixatorul Palade” (tetraoxid de osmiu 1% în tampon de veronal sodic), pentru microscopia electronică. Între 1952 și 1953 a descris structura ultrafină a mitocondriei și topografia unor enzime ale catenei de oxidoreducere celulară, pentru ca, în 1953, să descopere ribozomii, organite implicate în sinteza proteinelor, numite în literatura de specialitate „granule Palade”. O altă formațiune subcelulară, care a atras atenția sa și a colaboratorilor săi, a fost reticulul endoplasmic, relațiile sale cu aparatul lui Golgi și cu ribozomii. Împreună cu K. Porter, a definit, în 1954, reticulul endoplasmic, ca un sistem de canale, vezicule, cisterne, prezente în orice celulă vegetală sau animală. A reușit să explice originea acestui reticul. S-a preocupat și de câteva structuri particulare, cum ar fi: conformația stigmei flagelatelor, modificările intervenite în ultrastructura anumitor celule care funcționează în organism și îndeplinesc funcții precis conturate, celulele secretorii ale pancreasului. O atenție aparte a acordat structurii moleculare și supramoleculare a membranelor intracelulare, în special formațiunilor membranare care alcătuiesc tilacoidele granale și intergranale ale cloroplastelor. Pe plan medical, investigațiile sale s-au îndreptat asupra structurii și funcțiunilor de transport ale pereților

sangvini. Este autorul a numeroase lucrări, studii, comunicări, rapoarte, memorii, publicate în reviste de prestigiu din întreaga lume: *A Study of Fixation for Electron Microscopy* (1952); *The Fine Structure of Mitochondria* (1952); *A Small Particulate Component of Cytoplasm* (1953); *Microsomes and Ribonucleoprotein Particles* (1958); *Structure and Function at the Cellular Level* (1966); *Structural Modulations of Plasmalemmal Vesicles* (1968, în colab.); *Intracellular Aspects of the Process of Protein Synthesis* (1975); *Hepatic Golgi Fractions Resolved into Membrane and content Subfractions* (1982, în colab.); *Biogenesis of the Polymeric IgA Receptor in Rat Hepatocytes* (1985, în colab.); *Protein Traffic between distinct Plasma Membrane Domains: Isolation and Characterization of Vesicular Carriers Involved in Transcytosis* (1991, în colab.); *Isolation and Partial Characterization of the Luminal Plasmalemma of Microvascular Endothelium from rat Lungs* (1992, în colab.); *Membrane and Secretory Proteins are Transported from the Golgi Complex to the Sinusoidal Plasmalemma of Hepatocytes by Distinct Vesicular Carriers* (1994, în colab.); *Protein Kinesis: the Dynamics of Protein Trafficking and Stability* (1995); *Plasmalemma Vesicles Function as Transcytotic Carriers for Small Proteins in the Continuous Endothelium* (1997, în colab.); *Neovasculature Induced by Vascular Endothelial Growth Factor is Fenestrated* (1997, în colab.) ș.a. A revenit în mai multe rânduri în România (începând din 1965), sprijinind direct cercetarea în domeniul biologiei celulare. Unanim recunoscut drept unul dintre creatorii biologiei celulare moderne, în 1999, la Universitatea din Diego, s-a desfășurat un simpozion științific în onoarea sa, la care au participat oameni de știință din întreaga lume; cu această ocazie s-a decis ca Universitatea din California să constituie „The George E. Palade Fellowship Fund”. Membru al Academiei de Arte și Științe din New York, al Academiei Americane de Științe; a fost distins cu Premiul „Passano” (1964), cu Premiul „Albert Lasker” (1966) și cu Premiul „Louisa Gross Horwitz” (1970); laureat, împreună cu prof. Albert Claude, de la Universitatea Liberă din Bruxelles, și cu prof. Christian de Duve, de la Universitatea „Rockefeller” din New York, al Premiului „Nobel” pentru medicină (1974), pentru „descoperirile lor privind organizarea structurală și funcțională a celulei”, cei trei laureați revoluționând, prin lucrările lor, domeniul biologiei celulare, „mai ales al componentelor citoplasmei, a căror cunoaștere s-a schimbat complet sub impulsul pe care ei l-au dat în ultimii treizeci de ani”.

BIBLIOGRAFIE*

1. *Who's Who in America*, 1966–1967, 2000.
2. *Who's Who in the World*, 1993–1994.
3. *International Who's Who*, 1997–1998.
4. *Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii*. Dicționar, București, 1982.
5. Fornade Dan, *Românii din America. 500 personalități din S.U.A. și Canada*, Montreal, 2000.
6. Iftimovici Radu, *George Emil Palade, primul român laureat al Premiului Nobel*, București, 1993.
7. *Nemuritorii. Academicieni români* (coord. Ioan Ivanici, Paraschiv Marcu), București, 1995.
8. Ursea Nicolae, *Enciclopedie medicală românească sec. XX*, București, 2001.

* Bibliografia se referă numai la fișa model de la p. 471.

LA CONFLUENȚA INTERNETULUI CU ȘCOALA.
STUDIU DE CAZ PE UTILIZAREA INTERNETULUI
DE CĂTRE LICEENII DIN BUCUREȘTI

ANCA VELICU*

ABSTRACT

AT THE MEETING POINT OF THE INTERNET AND SCHOOL.
CASE STUDY FOR THE USE OF THE INTERNET
BY HIGH SCHOOL STUDENTS IN BUCHAREST

Starting from the idea that there is a gap between the possibilities of information offered by the new information and communication technologies, and especially the internet, and the concrete use thereof for information purposes, and especially for school-related information, we have analyzed the meeting point of the internet and school from the point of view of the complementarity or overlapping of the two, of the transformations they undergo but also of the transformations each of the two information institutions determines. The concrete field for the study of these potentially public and philosophical (gnoseology, epistemology, etc.) issues was the use of the internet by the high school students in Bucharest.

Key words: internet, use, teenagers, school, information.

Problema abordată în acest articol este una practică, și anume „întâlnirea” dintre două instituții de formare și informare: una deja clasică, școala, al cărei rol în educare a fost bine statornicit de-a lungul secolelor, iar cealaltă, o instituție nouă, care a apărut în cadrul noilor tehnologii de informare și comunicare (NTIC), în speță internetul. Când vorbesc despre întâlnirea dintre cele două, nu am încă în minte o abordare de tipul efectelor/influențelor acestui mediu asupra activităților școlare sau a efectelor școlii asupra folosirii internetului, ci mă plasez în perspectiva deschisă de studiile asupra utilizărilor media, urmărind, la modul concret, cum are loc utilizarea internetului de către elevi în activitatea lor școlară, vorbind despre satisfacțiile pe care această utilizare le aduce și așteptările pe care le suscită. Cu alte cuvinte, mă plasez exact în paradigma acelor studii care „descriu,

* Address correspondence to Cristina Dâmboeanu: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: anca_velicu@gmail.com

analizează și explică utilizarea efectivă a TIC, adică a ceea ce fac realmente oamenii cu aceste obiecte și dispozitive tehnice de informare și comunicare”¹. O ipoteză de pornire ar putea fi aceea că, odată cu pătrunderea internetului în viața școlară a tinerilor, copii sau adolescenți, cele două instituții se modifică, dacă nu în funcționarea lor *de facto*, măcar în percepția acestora, în rândul tinerilor, niciuna dintre ele nerămânând la fel în urma întâlnirii.

Despre această zonă de suprapunere dintre internet și școală s-a scris mult în ultimul timp, subiectul fiind abordat din diverse unghiuri. Unele dintre discuțiile purtate în Franța și Canada² pe această temă, pornesc, spre exemplu, de la problema industrializării procesului de formare (din învățământ, mai ales cel liceal și superior, dar și din cadrul procesului de formare continuă), punând sub lupă folosirea NTIC în procesul de formare, ca element de industrializare (prin standardizarea suporturilor de curs în învățământul deschis la distanță, de exemplu, ca opus învățământului clasic, care beneficia de „personalizarea” adusă de profesorul-mediator). De asemenea, se mai pune în discuție și adecvarea formării, care are loc în cadrul școlii, la societatea impregnată de NTIC, căreia copiii, viitoarele „produse” ale industriilor formării, trebuie să îi facă față³.

În spațiul românesc, astfel de discuții nu au apărut în mod sistematic, ele fiind încă sporadice. Acest lucru se datorează și diferențelor de sistem formativ (diferențe în ceea ce privește structura învățământului), dar și unei relative întârzieri (față de Franța, cel puțin) în ceea ce privește digitalizarea învățământului în școli. Pe de altă parte însă, în ciuda acestor diferențe în abordările „specializate” ale interacțiunii dintre cele două instituții, în abordările „eseistice” ale fenomenului, există similarități. Astfel, atât în Franța, cât și în România, cu un anumit decalaj în timp, există voci foarte puternice, care deplâng decăderea învățământului⁴, unul dintre motivele invocate fiind și cel al scăderii prestigiului școlii în această societate digitalizată în care trăim.

Dintre luările de poziție⁵ opuse, care deci, într-o manieră nu mai puțin eseistică, iau în considerare provocările – în sens bun – pe care internetul i le aduce

¹ Philippe Breton și Serge Proulx, *L'explosion de la communication à l'aube du XXIe siècle*, Paris, Editions La Découverte, 2002, p. 25.

² În Pierre Moeglin (coord.), *Industria educației și noile media*, Iași, Polirom, 2003, sunt prezente mai multe astfel de abordări ale problemei, cum ar fi: dezvoltarea producției de multimedia educativă, problema autoformării, văzută ca „self-service” și implicațiile acesteia, problema industrializare vs mediere în formare etc.

³ Problema centrală a cărții coordonate de Moeglin este formulată de acesta în modul următor: „scopul cărții de față este de a aprecia gradul de conformitate (...) a formării față de industrie în genere” (p. 13); în alt loc, autorul precizează că gradul de conformitate este mai ales față de „neoindustrie”, adică acea industrie tehnologizată și informatizată, care cere competențe specifice.

⁴ În Franța, Michel de Certeau vorbea încă din anii '70 de această devalorizare a învățământului, în timp ce la noi, mai ales după anii '90, au apărut (sau doar atunci s-au făcut auzite) astfel de voci.

⁵ Este vorba însă, așa cum am spus, despre o „luare de poziție”, pornind de la posibilitățile și valorile pe care le pune în joc internetul și nu este vorba despre o analiză a utilizării concrete a acestuia în scop formativ, urmată de o evaluare a interacțiunii dintre cele două instituții.

școlii, merită amintită poziția profesorului Mircea Miclea⁶, care, în contextul dezvoltării internetului, neagă perenitatea instituției numite „școală” considerând că „așa cum a inventat-o într-un moment dat al istoriei, societatea nu va pregeta să o desființeze”. Pornind de la posibilitățile pe care le oferă internetul – democratizarea accesului la informație, rapiditatea (sinonimă uneori cu instantaneitatea) ajungerii la informație, multiplicarea fără dificultate a surselor (același curs, arată profesorul Miclea, îl găsești pe internet într-o multime de variante), variația suportului informațional (de la clasicul text pe suport de hârtie, la conținuturi multimedia, actualizabile în timp real și, de cele mai multe ori, interactive) etc. – se afirmă necesitatea înțelegerii transformărilor pe care le suportă școala. „După apariția Internetului și a mediilor digitale, școala se confruntă cu cele mai mari oportunități, dar și cu cele mai mari amenințări din istoria ei ca instituție socială. (...) Școala a pierdut definitiv monopolul asupra învățării și, din păcate, și prestigiul social aferent. (...) Ea nu mai este un tabu pe care trebuie să-l venerăm necondiționat”⁷. În același timp, aceasta nu este definitiv condamnată, însă este necesară o regândire a rolului ei în formarea tinerilor și de o regândire a statutului ei social. „Ea este (cel puțin deocamdată) locul cel mai bun de antrenament al deprinderilor intelectuale. Școala, nu Internetul, te învață că datele trebuie prelucrate ca să ajungi la informație, iar informația trebuie analizată, evaluată și sintetizată, ca să ajungi la cunoaștere. Datele încă nu sunt informație, informația încă nu este cunoaștere, iar cunoașterea, fără credința în câteva valori, nu te face mai înțelept”⁸. Acest tip de discurs, deși cu mare putere de pătrundere, păcătuiește prin aceea că reflectă un *determinism tehnologic*, care ia ca dat existența, în cazul nostru, a internetului, pentru a îi afla „influența”, „impactul”, „efectul” asupra societății în ansamblu sau asupra unei părți a ei (școala), pornind de la virtualitățile respectivei tehnologii și nu de la acțiunea ei concretă⁹.

Un alt tip de discurs, care apare, mai ales, în spațiul public, legat de suprapunerea dintre școală și internet, este cel al decidenților și al guvernanților, cei care își fac un titlu de glorie din o cât mai rapidă și mai extinsă digitalizare a școlilor, acest lucru fiind privit ca scop în sine¹⁰, fără să își pună problema utilizării *de facto* a acestei infrastructuri de către elevi, a capacității profesorilor de a lucra cu această infrastructură sau chiar a regândirii programei școlare pentru a fi

⁶ http://www.cotidianul.ro/scoala_la_judecata_generatiei_digitale-46458.html, ultima accesare 10.06.2008.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Acest exercițiu este facilitat prin faptul că inovația tehnică despre care se vorbește este implementată doar de câțiva ani și, în consecință, nu poate fi judecată decât pentru virtualitățile sale și nu pentru acțiunile ei efective...”, Ph. Breton și S. Proulx, 2002, p. 253.

¹⁰ Bineînțeles că putem relua discuțiile despre eficacitatea formelor fără fond, dar lăsăm altora această sarcină.

conformă¹¹ cu această nouă realitate a „*environment-ului* mediatic”, cu sintagma Soniei Livingstone, digitalizat, aş adăuga eu, în care trăiesc tinerii de astăzi¹².

Dincolo însă de toate aceste abordări posibile ale problemei, pe noi ne interesează utilizarea NTIC de către elevi, independent de o „politică” în acest sens, independent de problema pregătirii ulterioare pentru piaţa muncii sau de posibilităţile nelimitate, pe care le-ar oferi internetul prin folosirea lui în scop educaţional-formativ.

DISCURSURI GENERATE DE „NOILE MEDII”; JUSTIFICAREA TEMEI DE CERCETARE

Aproape toate mediile de informare au suscitāt, cel puţin la începuturile lor, două tipuri de discursuri¹³, pe cât de opuse, pe atât de vehement susţinute/denunţate de către partizanii, respectiv opozanţii lor. Este vorba, din partea susţinătorilor acestor – fiecare la vremea lor – noi media, despre un discurs laudativ la adresa potenţialului lor de informare şi educare, în opoziţie cu un discurs de „denunţare” a influenţei nefaste pe care aceste noi media le-ar putea avea asupra utilizatorilor, în special a celor tineri şi asupra copiilor, prin conţinutul promovat (violenţă, sexualitate şi erotism) – care poate duce la dezechilibre în dezvoltarea normală a acestei categorii de utilizatori, precum şi la degradarea unor valori sociale –, dar şi prin simpla lor utilizare, prin consum, dat fiind că aceste media sunt considerate (şi studiile au arătat că în mod justificat) a fi cronofage.

Internetul, mai mult decât celelalte medii, a dus această dispută la extrem, furnizându-le, atât susţinătorilor, cât şi „detractorilor”, argumentele necesare. Astfel, accesul nelimitat la informaţie poate fi un lucru bun, dacă se are în vedere democratizarea cunoaşterii. Ph. Breton descrie acest mod de a privi internetul astfel: „... punctul lor de vedere tinde să devină „ideologia dominantă” în acest domeniu, adică singura privire posibilă şi legitimă asupra acestei probleme, în aşa fel încât nu ne imaginăm câteodată că ar putea să existe şi o alta”¹⁴. Dar tot internetul poate fi un lucru rău, dacă ar fi să ne referim la lipsa oricărei instanţe,

¹¹ Un exemplu elocvent, în ceea ce priveşte această desincronizare între realitate şi programa şcolară, ar fi următorul: deşi, încă de la grădiniţă, apoi în ciclu primar, sau măcar în cel gimnazial, elevul poate lua contact cu calculatorul/ordinatorul (mai ales în condiţiile în care Ministerul Educaţiei şi Cercetării declară încheiat programul de dotare al şcolilor cu laboratoare de informatică), lecţiile de informatică din clasa a noua încep cu... descrierea şi prezentarea calculatorului.

¹² Mircea Mică foloseşte, în articolul său, sintagma „digitali nativi”, pentru a-i desemna pe aceşti tineri.

¹³ Ph. Breton vorbeşte despre trei tipuri de discurs, incluzându-i şi pe moderaţi, a căror voce nu este însă prea puternică: „Distingem, *grosso modo*, trei poziţii: mai întâi, militanţii lui „tout-internet”, prozeliti, uneori fără să o ştie, ai unui nou cult, apoi tehnofobii, ostili oricărei tehnologii, şi, în fine, cei care gândesc că o utilizare raţională a tehnologiilor poate, în anumite condiţii, să fie un factor de progres”, în *Le culte de l'Internet. Une menace pour le lien social?*, Paris, Éditions la Découverte, 2000, p. 13.

¹⁴ *Ibidem*.

care să reglementeze difuzarea informației în spațiul virtual (*site-uri* pornografice, xenofobe, violente sau care promovează violența sau incită la ură rasială, coexistă cu *site-uri* culturale și/sau educative). De asemenea, internetul este negat adeseori pur și simplu în baza unei atitudini tehnofobe și în lipsa oricărei analize a, măcar, potențialului acestuia, dacă nu chiar asupra a ceea ce înseamnă el, de fapt. Cei care au o astfel de poziție sunt „...mai numeroși decât par. Ei opun, pe considerente filosofice, din ignoranță, sau pur și simplu din iritare, un fel de rezistență pasivă, subterană dar eficace, la difuzarea noilor tehnologii de informare”¹⁵. Mai mult, trecând peste problema conținutului (stabilind că există *site-uri* cu potențial educativ/formativ, alături de altele cu potențial nociv), se pune problema utilizării *de facto* a acestor *site-uri*. Sunt primele realmente accesate de către tineri, cei care, de cele mai multe ori, sunt vizați? Sau, așa cum susțin opozanții acestor media, avem de-a face cu un utilizator iremediabil pasiv, leneș sau lenevit, care percepe acest nou mediu doar ca pe mijloc de divertisment, plasându-l automat într-un registru al *loisir*-ului, opus celui școlar/educativ?

Pornind de la acest cadru de discuții, am încercat să prindem în cercetarea noastră dimensiunea concretă a utilizării internetului în registrul școlar. Astfel, pe lângă problema utilizării internetului pentru obținerea informației școlare, ne-a interesat în ce măsură școala oferă o deschidere spre noile tehnologii de informare și comunicare (prin cursuri dedicate inițierii în acest domeniu, prin cursuri de utilizare a calculatorului sau prin deschiderea profesorilor de alte materii către informația preluată din mediul virtual, către predarea cu suport multimedia etc.). Am încercat ca, prin *design*-ul cercetării, să acoperim problema relației internetului cu școala pe două mari paliere: pe de o parte, am vizat latura factuală (încercând o descripție cât mai extinsă a *pattern*-urilor concrete de utilizare) și, pe de altă parte, am vizat autopercepția asupra utilizării (adică modul în care tinerii percep influența utilizării internetului în relațiile sociale, în utilizarea altor media, în situația școlară etc.)

În această lucrare vom prezenta – în cele două registre descrise mai sus, al utilizării efective și al autopercepției – utilizarea internetului de către liceeni din București. Câteva dintre întrebările de la care am pornit sunt următoarele: este internetul un mediu cronofag? Dacă da, ia el din timpul alocat școlii sau din timpul alocat altor media? Sau, de ce nu, din timpul pentru alte activități, nemediatice, foarte importante în dezvoltarea acestor tineri (sportul, întâlnirea cu prietenii etc.)? Este internetul utilizat pentru informație școlară? Este complementar școlii sau se substituie acesteia? Schimbă internetul obișnuințele de consum mediatic, dezvoltând un utilizator activ? Schimbă el modul de raportare al elevilor la informații/cunoștințe? Dar al profesorilor? Pe scurt, este el perceput ca având o influență mai degrabă pozitivă sau mai degrabă una negativă asupra situației școlare? Acestea sunt câteva dintre întrebările la care încercăm să dăm un răspuns,

¹⁵ *Ibidem*.

pentru a înțelege mai bine atât cele două instituții și funcționarea lor, cât și pe tinerii din ziua de astăzi.

PLANURI DE ANALIZĂ A INTERNETULUI: ÎNTRE UTILIZĂRI ȘI „CREDINȚE”

Studierea internetului, în general, și a problemei noastre, în special, poate porni de la două paradigme de cercetare. Pe de o parte, din perspectiva studiilor media, putem „gândi” internetul prin prisma modelului „*uses and gratifications*”. În acest sens, internetul răspunde anumitor nevoi, principiul de bază fiind acela al „examinării cauzelor recurgerii la (respectivale – n. ns., A.V.) media”¹⁶. Acest model explicativ, căruia i se pot găsi rădăcinile în cercetările despre radio ale lui Lazarsfeld din anii '40, dar care s-a dezvoltat apoi „în contextul afirmării televiziunii ca media predominantă în ansamblul câmpului mediatic”¹⁷, are meritul de a considera utilizatorul drept un subiect activ, împins de anumite motivații spre un anumit mediu. Astfel, internetul, care impune din partea utilizatorului o formă de „activism” și de „voluntarism” (poate chiar mai accentuate decât cele impuse de televiziune, măcar prin aceea că fluxul de informație din rețea nu vine spre tine fără ca tu să îl activezi prin celebrul „dublu click”), poate fi studiat în cadrul acestui model al paradigmei funcționaliste, model „ancorat într-o ideologie liberală și individualistă și centrat pe experiența și intențiile utilizatorilor”¹⁸. Subiectul nostru de studiu ne apare cu atât mai pertinent și abordabil din această perspectivă, cu cât este vorba despre un anumit tip de utilizare a respectivului mediu (în speță, utilizarea internetului în scopul pregătirii școlare), tip posibil (dar nu neapărat necesar) printre alte tipuri (cum ar fi utilizarea în scopul divertismentului, pentru informații utilitare sau pentru comunicare etc.).

A doua paradigmă, din care putem aborda subiectul, este aceea a „cultului informației”. Ph. Breton, în *Le culte de l'internet*, vorbește despre „vechiul discurs”, inițiat de Norbert Wiener, prin care se propune „o viziune a lumii mai amplă, care face din informație (...) nodul dur al unei reprezentări globale a realului”¹⁹. Pe acest fond al viziunii „informaționale”, spune Breton, se pot înțelege internetul și societatea în cadrul căreia acesta se dezvoltă. Această paradigmă informațională, despre care același autor afirmă că „include realul în relațional și relaționalul în informațional”²⁰, își găsește concretizarea perfectă în internet. Derivat din cultul informației, cultul internetului „se sprijină pe un anumit număr de credințe (...) într-un factor unic. Punctul de plecare și centrul de iradiere a

¹⁶ Charon, 1991, *apud* Drăgan, 2007b, p. 211.

¹⁷ Drăgan, 2007b, p. 209.

¹⁸ Belisle *et al.*, 1999, p. 337.

¹⁹ Breton, 2000, p. 35.

²⁰ *Ibidem*, p. 37.

acestei credințe este viziunea unei lumi, a cărei singură realitate, singur adevăr, ar fi informația”²¹. Acest cult este înțeles de către Breton pe următoarele dimensiuni: 1. idealul transparenței; 2. idealul deschiderii; 3. libera circulație a informației și refuzul legii; 4. comunicarea directă cu corolarul refuzului medierii; 5. apologia spiritului²² (Breton, 2000). Dintre acestea, comunicarea directă și refuzul medierii au cel mai mare impact asupra învățământului (conceput în manieră tradițională). Astfel, „cei mai radicali nu ezită, în domeniul educației, să apere ideea, după care, pentru că toată cunoașterea este potențial *on line* și disponibilă pe internet, învățământul clasic ar trebui rapid să dispară” (Breton, 2000, p. 64). Schimbarea profundă, pe care ar aduce-o această profecție, dincolo de trecerea de la tradiționalul *face-à-face* cu profesorul, prin *cote-à-cote*, cu ceilalți elevi, în fața calculatoarelor, la *seul-à-seul* cu ecranul (anulându-se, astfel, și locul concret în care are loc întâlnirea cu ceilalți „învățăcei”, după anularea rolului profesorului-mediator), este aceea a unei noi reprezentări a științei: „astfel condiționată și formată în sânul unei unice dimensiuni informaționale, apropierea de un ideal enciclopedic, unde unitățile separate sunt combinabile și recompozabile la infinit” (Breton, 2000, p. 65).

Între preconizatul „cult al internetului” și înțelegerea utilizărilor *de facto* ale acestuia, prin înțelegerea motivațiilor, ne plasăm cercetarea, aplicată pe adolescenții bucureșteni.

METODOLOGIA CERCETĂRII

Cercetarea a fost realizată în cadrul proiectului „Studiul impactului social și cultural al internetului asupra adolescenților din România” și a presupus două etape de culegere a datelor. În prima etapă s-a realizat un studiu exploratoriu, de natură calitativă, pentru a se vedea care sunt exact dimensiunile/vectorii, pe care trebuie să fie cercetată utilizarea internetului de către adolescenții din spațiul geografic și sociocultural ales de noi, în speță de adolescenții liceeni bucureșteni. Acest studiu a fost necesar din două motive: pe de o parte, deoarece fiecare limitare a cercetării la o anumită zonă induce o anumită specificitate a obiectului de studiu, care, la rândul ei, poate să accentueze relevanța anumitor întrebări de cercetare și să erodeze însemnătatea altora. Spre exemplu, deși tentația adolescenților de a copia lucrările de pe internet este universal valabilă, modul în care are loc această preluare *mot-à-mot* a lucrărilor postate în spațiul virtual de către elevii români creează un fenomen specific acestui spațiu, care merită aprofundat, poate mai mult decât, să zicem, comerțul electronic, preocupare care nu este foarte dezvoltată în rândul adolescenților de la noi. Pe de altă parte, în urma analizei secundare a unor date ale

²¹ *Ibidem*, p. 48.

²² „Această nouă reprezentare a omului trece deci printr-o descentrare, în raport cu reprezentările și practicile uzuale. Ea valorizează trei trăsături esențiale: comparabilitatea omului cu mașina, interactivitatea și privilegiul acordat spiritului în detrimentul corpului...” (Breton, 2000, p. 68).

altor cercetări despre utilizarea media (și media clasice, televiziune, radio, și a vechilor media, cartea, ziarele, dar și a noilor media, internetul, calculatorului, *dvd-player*-ul etc.), avem în față un tablou al utilizărilor, fără însă să reușim o explicație a anumitor comportamente. În această situație, interviurile în profunzime, adică partea calitativă a cercetării, ne-a oferit câteva noi piste de cercetare (scăderea consumului de televiziune al adolescenților nu trebuie astfel pus doar în corelație cu consumul de internet, ci și cu manifestarea unei dorințe de a-și „alege” divertismentul pe care îl consumă, cu alte cuvinte, trebuie pus în legătură cu o personalizare a „*play-list*”-ului de cântece sau de filme).

Au fost realizate, în această etapă, interviuri semidirecționate²³, pe un eșantion de 30 de liceeni din București, eșantion diversificat în funcție de vârstă/an de studiu (7 elevi în clasa a IX-a; 8 elevi în clasa a X-a; 7 elevi în clasa a XI-a; 8 elevi în clasa a XII-a), sex (au fost selectați 16 fete și 14 băieți), și tipul de liceu/clasă (7 elevi la un liceu cu profil real; 8 la profil uman; 4 la profil informatic; 4 la profil tehnic; 4 la profil artistic și 3 la profil sportiv).

Pe baza rezultatelor analizei interviurilor și în prelungirea obiectivelor pe care ni le-am stabilit în proiectul de cercetare, într-o a doua etapă a fost efectuată o anchetă sociologică de tip cantitativ, pe un eșantion de 1 008 liceeni, reprezentativ la nivelul Bucureștiului. Eșantionul a fost tristratificat (după forma de învățământ – liceu forma de zi și cu frecvență redusă și școală de arte și meserii –, după anii de studiu/clasă – a IX-a, a X-a, a XI-a, a XII-a și a XIII-a – și, în sfârșit, după profilul claselor – uman, real, informatic, tehnic, economic, artistic, sportiv și teologic. Alocarea elevilor în eșantion pe baza acestor criterii a fost corespunzătoare populației de referință (adică adolescenților liceeni din București) și s-a stabilit conform cu datele obținute de la Inspectoratul Școlar al Municipiului București. Ulterior stabilirii acestei structuri a eșantionului, selecția propriu-zisă s-a efectuat aleatoriu, respectându-se un pas statistic. Chestionarul, care urmărea să generalizeze datele obținute în urma interviurilor, dar și să obțină noi date despre *pattern*-urile de utilizare cele mai frecvente și despre cum anume variază acestea în funcție de caracteristicile sociodemografice ale populației studiate, a fost administrat elevilor din 60 de forme de învățământ și a fost autoaplicat, la clasă, sub supravegherea operatorilor de teren.

²³ A fost utilizat un ghid de interviu, discuțiile au fost înregistrate, apoi transcrise și analizate; prim element de selecție a subiecților era statutul de licean sau echivalent (au fost intervievați și elevi aparținând așa-numitelor „școli de arte și meserii”, formă de învățământ paralelă liceului, de trei ani, în urma căreia elevului i se certifică competențe într-o anumită meserie, putând ulterior să-și continue și finalizeze studiile liceale, prin absolvirea claselor a XII-a și a XIII-a și susținerea bacalaureatului), precum și statutul de utilizator de internet („utilizatorul de internet” a fost definit ca persoană care folosește internetul, de acasă, de la școală/loc de muncă sau din alte spații, folosește internetul în scopul divertismentului, informării sau comunicării cu alte persoane, fie că acestea sunt sau nu cunoscute).

REZULTATELE CERCETĂRII

Timpul alocat internetului, corelat cu timpul alocat școlii. Influența școlii asupra utilizării internetului se poate observa încă de la una dintre cele mai obiective dimensiuni ale cercetării, anume în ceea ce privește durata utilizării internetului. Astfel, utilizarea internetului sub raportul duratei depinde direct de programul școlar. Fie că diferența apare de la o zi la alta, de la un moment la altul al anului școlar, sau chiar la nivelul diferiților ani școlari, cert este faptul că acest timp școlar nu este unul uniform, diferențele resimțindu-se și la nivelul utilizării internetului.

Caseta nr. 1

Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): „este o diferență între zile. De exemplu, când am mai mult de învățat la școală, dau lucrări, am teme mai multe, stau mai puțin pe internet”.

Virgil (clasa a XII-a, profil uman): „... când am lecții la școală sau acum, când sunt în ultimul an, (mi se) pun restricții (de timp – n. ns., A.V.)”.

„Iar restricții temporale, în ceea ce privește timpul de acces, ți s-au pus? Alina (clasa a X-a, profil sportiv): Când am fost în clasa a VIII-a, da. *Cât?* O oră și jumătate, două, maximum. Seara, după ce învățam, repetam, pentru a mai ieși din stres, mai intram puțin pe messenger.

Apropierea unui examen de sfârșit de ciclu școlar sau a evaluărilor de sfârșit de semestru funcționează cel mai frecvent ca motiv de diminuare a timpului de utilizare a internetului, fie la insistențele părinților, fie din proprie inițiativă.

Aici ar fi însă de semnalat două lucruri: în primul rând, trebuie spus că, atunci când sunt întrebați direct pentru ce utilizează cel mai frecvent internetul, majoritatea adolescenților intervievați dau un prim răspuns conformist. Acest prim răspuns – care vine în întâmpinarea așteptărilor pe care un adult (intervievatorul) poate să le aibă, în ceea ce privește utilizarea internetului de către un elev, și care este posibil să aibă legătură și să fie conform și cu discursul practicat în cadrul familiei²⁴, în mass-media, eventual chiar în școală, legat de această nouă tehnologie – este: „pentru școală/informație școlară”. La o detaliere însă, constatăm o diversificare a răspunsurilor, informația școlară rămânând pe ultimul loc.

Caseta nr. 2

„Pentru ce utilizezi cel mai frecvent internetul? Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): Pentru informații, pentru școală, referate. *Cât stai pe mesageria instant, cât folosești pentru download, cât pentru informare pentru școală și cât pentru navigare pur și simplu, pagină de pagină?* Cam 70% mesagerie ...”

²⁴ Avansăm această ipoteză, ținând cont de faptul că unii părinți, cu un nivel de cultură scăzut, care de multe ori se asociază cu venituri modeste, părinți care nu sunt, la rândul lor, utilizatori de internet, fac niște eforturi financiare pentru conectarea gospodăriei la internet, eforturi susținute de percepția internetului ca mijloc de acces la informația necesară formării și dezvoltării copilului (pregătirea pentru o viitoare meserie „curată”).

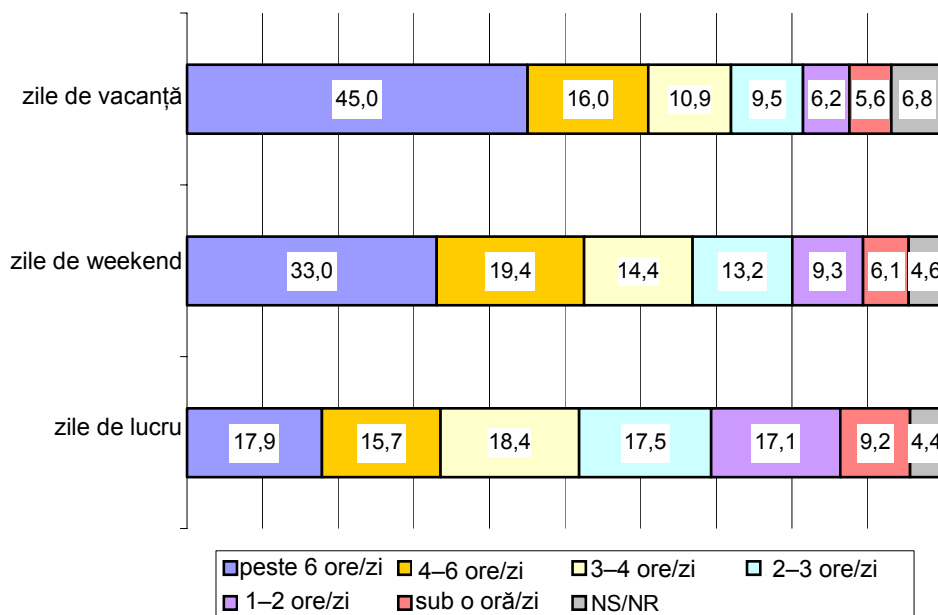
Spuneam deci că este de remarcă acest „conformism” inițial, în măsura în care poate fi pus în legătură cu observația de mai sus *à propos* de lipsa de linearitate a timpului alocat școlii, corelat cu timpul alocat internetului. Astfel, dacă ar fi să considerăm că este adevărat faptul că în primul rând sunt căutate informații școlare, atunci, în aceste perioade „fierbinți” din punctul de vedere al școlii, utilizarea internetului ar trebui să se întetască și nu să se diminueze. Or, recurent, adolescenții la care s-a observat un interes ridicat pentru școală, declară că, în acele perioade, durata de utilizare a internetului scade.

Rezultatele anchetei au confirmat această tendință, remarcată în partea calitativă a cercetării, de dependență a timpului alocat internetului de timpul alocat școlii (confirmând ipoteza „timpului neomogen”).

Așa cum se observă și din graficul de mai jos, atunci când au timp (în speță, în vacanță, sau în week-end), aproape jumătate dintre adolescenții utilizatori de internet îi dedică șase sau mai mult de șase ore zilnic. Este foarte vizibilă creșterea celor care, de la zilele de lucru, la cele de week-end și apoi la cele de vacanță, au o utilizare intensivă a internetului (cu șase sau peste șase ore zilnic). În timpul zilelor de lucru, ponderea utilizatorilor pe fiecare interval testat de noi era aproximativ egală (în jur de 17%), cei mai mulți situându-se totuși pe intervalul 3–4 ore (adică un consum mare de internet).

Figura nr. 1

Durata de utilizare a internetului în anumite perioade (procente)

Întorcându-ne la înțelegerea acestei incoerențe între utilizările și satisfacțiile internetului declarate de adolescenți și consumul concret de internet, o altă explicație a acesteia (pe lângă ideea de răspuns preconcept – fie conform cu așteptările, fie preluat ca atare din diverse alte tipuri de discurs) este aceea că, odată ieșiți de logica intervievator-intervievat, în limbajul comun, ideea de folosire a internetului intră în logica *loisir*-ului, a timpului liber, a timpului „pierdut” în diferite activități curente. Deci, explicația faptului că, deși unui adult i se va răspunde că utilizează internetul pentru școală, dar, în același timp, atunci când ar trebui să îl utilizeze mai mult, nu o fac sau nu o contorizează ca atare, este și aceea că eventuală utilizare pentru școală nu este catalogată de către adolescent ca „timp de net” ci ca „timp pentru școală”. Și deci, nu este considerat și „contabilizat” la timpul de utilizare al internetului, timp rezervat exclusiv hobby-urilor proprii (sport, fotografie, muzică, jocuri și, în primul rând, de departe, comunicării – interpersonale sau de grup – prin mijlocirea calculatorului).

Reevaluarea conceptului de informație. O idee inedită, care a rezultat din această cercetare, este aceea că identificarea conceptului de „informație”, cu conceptul derivat de „informație școlară” este unul foarte propriu pentru adolescenții intervievați. Astfel, există o deformare a percepției/concepției unora dintre copii despre ce înseamnă informația. În DEX, informația este definită ca fiind: 1. „comunicare, veste, știre, care pune pe cineva la curent cu o situație; 2. lămurire asupra unei persoane sau asupra unui lucru; 3. fiecare dintre elementele noi, în raport cu cunoștințele prealabile...”. În toate cele trei definiții, specific informației este că aduce un element de noutate, care este revelator, care determină o modificare a situației anterioare (fie că este doar situația epistemică în care se află persoana cunoscătoare sau este vorba despre modificări ale acțiunii acesteia). În concepția adolescenților intervievați de către noi, „informația școlară” presupune un obiect (referatul), pe care îl „transportă” din spațiul virtual (internetul) în spațiul real (școala), fără însă ca ei să își însușească ceva din conținutul informațional al acestui obiect (uneori interacțiunea dintre elev și referat este minimă, elevul nefiind nici măcar „căutătorul” respectivului referat, eventuala citire a acestui produs având loc, de cele mai multe ori, în cadrul lecției, dacă este pus să îl prezinte).

Caseta nr. 3

„Informații pentru școală, cauți pe internet? Alina (clasa a X-a, profil sportiv): Da, referate, în primul rând, foarte multe, mai ales la sfârșitul semestrului, când n-am destulă energie să ies din casă, pentru că fac sport și profesorii cer repede un referat sau ceva, dau un telefon și-mi trimite mama sau o colegă de clasă, care este în București și are internet, și o rog frumos să-mi scoată. *Ce-nseamnă când descarci un referat și-l iei de pe net? Îl iei în formatul în care-l găsești?* Da. În formatul în care-l găsesc, îl scoate la imprimantă. Deci nu să scoată ceva sau să ia doar o parte... Nu. Intră la referatul de care am nevoie și, cum îl găsește, așa [îl trimite] (...) Nu, deci ne spun (profesorii – n. ns., A.V.): aduceți un referat sau ceva, îl scrieți voi sau îl luați de pe net. Sau sunt alți profesori care spun: vreau să văd scrisul vostru de mână și atunci îl iau de pe net și-l transcriu.

Alteori, profesorul trimite direct la *site*-urile cu referate, încurajând furtul intelectual. Ceea ce este însă de mirare este faptul că, la unii dintre adolescenți, nu există nici cel mai mic semn că acest tip de practică este ilicit. Este adevărat că nu este situația tuturor subiecților. Deși aproape toți descarcă uneori referate gata făcute și le prezintă la școală în nume propriu, elevii la care s-a remarcat un interes crescut pentru școală susțin că fac aceasta doar la materiile care nu îi interesează.

Caseta nr. 3

Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): „De exemplu, la orele de muzică, de fiecare dată, ne trebuie referate și le caut pe internet. (...) Depinde și de materie. Dacă este o materie care mă interesează mai mult, iau informații din mai multe referate, mai multe pagini, mai multe documente, în care se vorbește despre ce mă interesează pe mine. Le iau informativ de acolo. Iar dacă e o materie precum muzică, desen și așa mai departe, iau un referat.”

Astfel, credem că, în general la materiile considerate „marginale”, „neinteresante”, a prelua informații de pe internet echivalează cu a descărca referate, care, ulterior, vor fi preluate ca atare. Această viziune depinde însă și de interesul pe care adolescentul îl manifestă pentru școală.

Dincolo de faptul că anumite materii par mai „permeabile” decât altele la informația venită direct *via* internet, fără vreo intervenție a elevului, o altă idee pe această temă, sugerată de rezultatele cercetării, ar fi aceea că, în societatea dominată de cultul informației, societate în care trăim, informația a devenit o valoare în sine, pierzându-și astfel capacitatea de a acționa. „Informația agent” – un concept prin care s-ar putea defini informația în evul cărților, când aceasta era căutată, înțeleasă, asumată și, astfel, schimbă ceva în căutător, devenind un agent al schimbării, este înlocuită, din ce în ce, de „informația tangentă” sau „informația tangențială”, cea care este găsită fără efort prea mare și care atinge căutătorul doar într-un punct foarte bine definit, un punct geometric, aproape imposibil de identificat, pentru ca apoi să se despartă de această suprafață de contact, interacțiunea fiind minimă.

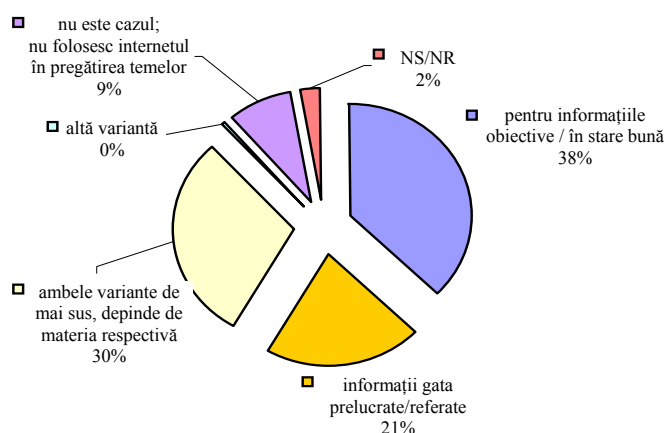
Ancheta ne-a relevat faptul că, statistic, 38% dintre liceenii investigați declară că preiau de pe internet, pentru școală, informații în stare brută, informații obiective, pe care ulterior le prelucreză ei, pe când 21% declară că preiau informații gata prelucrate, în sensul referatelor.

O treime dintre elevi declară însă că folosesc ambele modalități de a utiliza internetul pentru informație școlară, depinzând de materia la care îl folosesc. Procentul celor care declară, la această întrebare, că nu folosesc internetul în pregătirea temelor este de 9%, un procent semnificativ mai mic decât al celor care declaraseră, la o întrebare anterioară, că nu folosesc internetul pentru pregătirea școlară (la acea întrebare, răspunsurile au fost 78% – „da, folosesc internetul”; 22% – „nu, nu folosesc internetul”). Din nou, are loc o discrepanță în răspunsuri,

discrepanță ce poate fi interpretată ca o consecință a înțelegerii diferite a ideii de „folosire a internetului pentru școală” (în sensul că, atunci când sunt preluate direct referate de pe internet, este posibil ca adolescenții să nu perceapă că folosesc internetul pentru școală, ci, mai degrabă, să perceapă acest mediu ca pe un instrument, un mijlocitor între ei și alți elevi, de la care ar „copia” tema).

Figura nr. 1

Cum are loc folosirea internetului la pregătirea școlară

Folosirea enciclopediilor. O altă idee interesantă, care s-a degajat din discuțiile cu adolescenții, în corelație cu problema referatelor, este cea a folosirii informației brute vs a informației prelucrate. Spre exemplu, punctual, ne-a interesat folosirea enciclopediilor. În ciuda faptului că internetul poate fi considerat/văzut ca o mare bază de date, ca o mare enciclopedie, exercițiul utilizării concrete a enciclopediilor aflate *on line* este relativ scăzut. Informația școlară preluată din spațiul virtual este una gata ambalată, de puține ori mergându-se la surse, la informația brută, care să fie apoi prelucrată.

Casetă nr. 4

„Folosești wikipedia? Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): Da. Iau și informații de pe wikipedia, dar nu neapărat. O definiție, de exemplu, sau un termen...”

În schimb, în momentul în care apare un interes specific pentru un anumit domeniu (astronomie, sport, fotografie, poezie), căutarea informațiilor este mai profundă, mergându-se, de foarte multe ori, la sursă. În aceste momente, apare la unii dintre intervievați o evaluare relativ corectă a capacității de informare a

internetului; apare o exigență față de acuratețea informației căutate. Problema autoevaluării corecte a capacității de găsim a unei informații în mediu virtual este una recurentă în studiile despre internet. Mergând mai departe, am spune că un anumit *pattern* de utilizare a internetului poate duce la o scădere a exigențelor în căutarea informației, elemente conexe și neesențiale găsite despre un anume subiect putând trece drept „informația căutată”. Putem, în cercetarea noastră, să includem utilizatorii în două mari clase: utilizatorii „ușor de mulțumit” – cei care declară că găsesc întotdeauna ceea ce caută, în cel mai scurt timp, dar care se mulțumesc cu informații conexe, cu o simplă referire din zona de proximitate a informației căutate – și „utilizatorii exigenți” – cei care recunosc limitele internetului ca bază de date organizată pe criterii statistice și nu calitative, cei care caută informația de calitate, informația esențială.

Caseta nr. 5

„Ce părere ai despre posibilitățile de informare de pe internet? Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): Eu cred că sunt eficiente, deși nu perfecte. Unde ar fi problema? Păi, în primul rând, ... faptul că nu găsești toate informațiile. De exemplu, când cauți un anumit subiect care te interesează, este posibil să găsești o pagină, în cadrul unei pagini, dar nu exact ceea ce te interesează pe tine. (...) Pe mine mă deranjează în momentul în care dau o denumire și o găsesc în foarte multe articole, care nu au legătură cu denumirea. De exemplu, este o știre despre astronomie, dar nu este un *site* unde pot găsi eu anumite informații. Pur și simplu, îți povestește ceva, o știre scurtă de câteva rânduri, nu-s toate informațiile de care ai nevoie și asta mă încurcă.”

Timpul alocat temelor. Împărțirea timpului între lecții și internet. La anumiți elevi, există un timp alocat numai temelor, la materiile care îi interesează sau care le apar lor ca fiind importante, timp în care internetul este oprit. Această alocare exclusivă este însă una percepută ca excepțională, în condițiile în care internetul, la fel ca mai vechile medii (televiziunea, radioul sau muzica stocată pe alte suporturi (casete, *cd-uri* audio, *mp3*)) a început să aibă o utilizare de plan secund în timpul altor activități de prim plan.

Caseta nr. 5

„Îți faci și temele când ești pe internet? Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): Depinde. În general, nu. Când fac temele la materiile care mă interesează, mă concentrez. De exemplu, la matematică, la fizică, nu stau și pe internet, mă concentrez. Închid calculatorul și intru la mine în cameră, nu mai stau în sufragerie. Dar, de exemplu, când fac programare, pentru informatică, fac programe, deschid DC++-ul, mă apuc și le tipăresc, le dau *running* și, în același timp, fac și temele. Fiind legat de internet, nu pot să mă abțin. (...) Restul temelor sunt la calculator. Acuma depinde și de temă, dacă sunt teme care mă interesează, fizică, matematică și la care trebuie să mă concentrez mai mult, sigur nu sunt la calculator. Dar, dacă am de copiat o lecție, de făcut un rezumat din carte la o lecție, la istorie, de exemplu, stau și la calculator în timpul respectiv, fiindcă atunci când copiez din carte, nu gândesc prea mult.”

În general, percepția copiilor este aceea că reușesc să își gestioneze singuri timpul, împărțindu-l în timp pentru teme și timp pentru internet, ori practicând exclusivismul (un timp alocat numai temelor/un timp alocat numai internetului), caz mai rar, ori alternând cele două mari activități (în fapt, sunt mai multe activități, deoarece utilizarea internetului presupune, de cele mai multe ori, concomitent, descărcare de muzică/filme, ascultarea muzicii (fie pe un radio *on line*, fie muzica proprie stocată în calculator), *chat*-uri cu prietenii ș.a.). Apare, bineînțeles, și varianta în care temele sunt cele care „fură” (foarte puțin, de altfel, fiind tratate mai degrabă superficial) din timpul alocat internetului.

Alte probleme, pe care le ridică relația școală-internet și pe care nu le vom detalia aici, sunt cele ale școlii ca prim contact cu internetul, ca formator în programare și ale folosirii internetului, precum și problema dezvoltării tehnologiilor comunicării și posibilul impact asupra școlii. În ceea ce privește această din urmă idee, amintim doar un răspuns, pe care îl considerăm interesant, prin imaginația de care dă dovadă (în general, răspunsurile fiind mai degrabă lipsite de imaginație). Ideea susținută este aceea că o dezvoltare a internetului poate duce la sporirea accesului la școală al copiilor din regiunile izolate. Nu aceasta a fost însă ideea originală, ci descrierea modului concret în care ar putea să funcționeze această „școală virtuală”, descriere care dă dovadă de o concepție interactivă a cunoașterii.

Caseta nr. 6

Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): „(școala – n. ns., A.V.) să ajungă un spațiu virtual, în care să poți călători. Cred că o să evolueze într-o asemenea direcție. (...) Ca în jocurile virtuale, care există, din câte am auzit, și pe piață. Pur și simplu, te conectezi la un aparat și intri în spațiu. Chiar și cursurile, cred, vor ajunge să fie așa și mi s-ar părea utile, de exemplu, pentru cei care nu locuiesc în oraș sau stau departe de școală, să fie lecții virtuale, să fie o clasă virtuală, te conectezi la calculator și ajungi în sala de curs. (...) De exemplu, nu mai accesezi, nu mai scrii la tastatură, ci pur și simplu intri într-un spațiu virtual, unde ai foarte multe căsuțe și spui, vorbești cu calculatorul: „găsește-mi ceva” și el să-ți deschidă un fel de cameră unde găsești tot felul de spații pe care le poți citi ...”

Se poate recunoaște influența literaturii SF (pe care repondenta mărturisește că o citește), a filmelor și a jocurilor video, în formularea acestui răspuns, dar acest fapt nu diminuează deloc meritul repondentei, care integrează școala în această cultură media, fapt îmbucurător, în măsura în care, în majoritatea interviurilor, se constată o distanțare a celor două instituții.

Autopercepția influenței internetului asupra școlii. În ceea ce privește factorul timp, influența percepută a internetului asupra activității școlare este una mai degrabă negativă. Subiecții noștri deplâng de cele mai multe ori acest timp alocat internetului, catalogându-l mai degrabă ca fiind un timp „pierdut”, din perspectiva timpului acordat școlii.

Caseta nr. 7

„Crezi că activitatea ta școlară este influențată de utilizarea internetului? Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): Cred că da. Cum? Pozitiv/negativ și ce tip de utilizare? ... Bănuiesc că da ... pentru că stau uneori pe internet, când aș putea să-mi fac temele, chiar dacă temele respective nu-s foarte importante, dar poate n-am garanția că le-aș face, dacă n-aș sta pe internet, dacă temele respective nu mă interesează. Ai sau nu ai garanția? Nu am garanția.”

Tot ca influență negativă este percepută și facilitatea în accesul la informații, pe care o oferă internetul, avându-se aici în vedere, așa cum am arătat mai sus, accesul la referate gata făcute. Această facilitate poate naște o „lene intelectuală” și o superficialitate a cunoștințelor.

Caseta nr. 8

Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): „Iar prin faptul că am de luat anumite referate pentru școală. Dacă n-ar fi existat internet aș fi căutat în cărți și aș fi aflat mai multe. Da, poate fi o trăsătură negativă. (...) În cazul altor persoane, este posibil să le dezvolte o lene intelectuală și doar să copieze anumite chestii fără să mai stea să le gândească.”

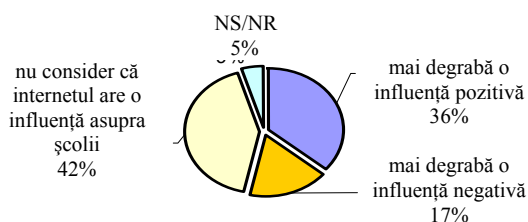
Ca influență pozitivă, este văzut același acces la informații, care poate duce, din contră, în unele cazuri, la o „sete de cunoaștere”.

Caseta nr. 9

Alexandra (clasa a XI-a, profil informatică): „Da, și pozitivă pentru că e un lucru pozitiv să găsește anumite informații mai ușor, chiar dacă nu-s luate din cărți. De exemplu, eu caut doar o dată și se găsește mai ușor pe net. (...) Nu, de multe ori, internetul chiar instruește, anumite articole, anumite site-uri, care explică fel de fel de fenomene, mă fac să-mi doresc mai mult, să aflu mai multe.”

Figura nr. 2

Influența internetului asupra școlii

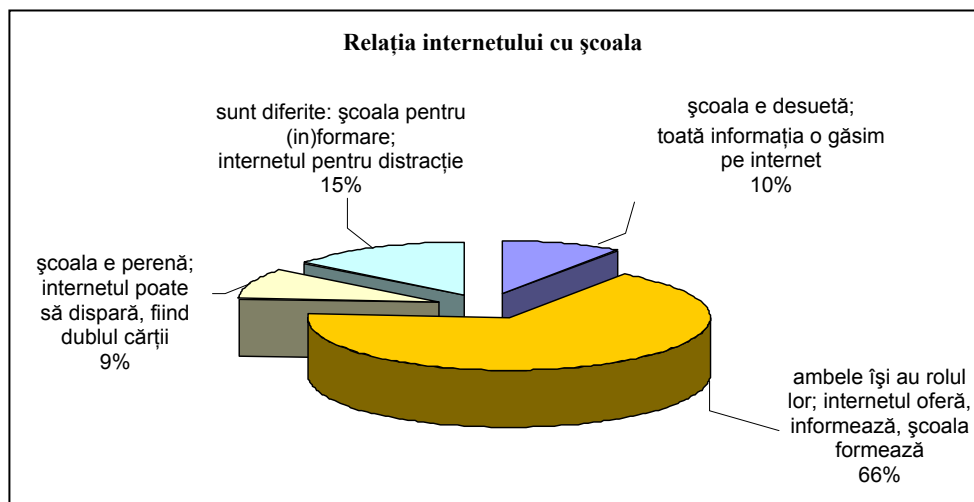
Ancheta de teren a relevat faptul că cei mai mulți dintre liceeni nu consideră că internetul are o influență asupra școlii (42%). Cei care consideră că există una, văd mai degrabă o influență pozitivă (36% din totalul respondenților), doar 17% dintre liceenii intervievați considerând că influența internetului asupra școlii este mai degrabă negativă.

Așa cum spuneam mai sus, este interesant cum, din discurs, se poate observa faptul că internetul, ca sursă de cunoaștere școlară, nu are un statut asemănător cărții (care își păstrează legitimitatea în fața afluenței de noi medii), fiind considerată o sursă mai puțin „științifică”, mai puțin adecvată folosirii în instrucția școlară.

RELAȚIA DINTRE INTERNET ȘI ȘCOALĂ. CONCLUZII

Ca o concluzie la acest studiu, am vrut să aflăm chiar de la ei, de la elevi, care este relația dintre internet și școală. Este cazul să ne gândim că, odată cu generalizarea și dezvoltarea internetului, școala, cu întreaga ei tradiție milenară – conform căreia învățarea și educarea se fac prin intermediul profesorului, deci un mediator uman între învățătură și copil, mediator cu o anumită autoritate – va dispărea și locul ei va fi luat de această nouă *encyclopaedia universalis* care este internetul? Sau, inversând perspectiva și interesându-ne, de această dată, de viitorul internetului și nu de cel al școlii, cum putem vedea viitorul acestui mediu în același timp de divertisment, de comunicare și de informare? Care dintre aceste direcții va prevala în dezvoltarea lui ulterioară?

Figura nr. 3

Majoritatea (66%) dintre liceenii studiați stabilesc o relație de complementaritate între școală și internet, între formativ și informativ. Astfel, ei declară că ambele își au rolul specific, școala unul preponderent formativ, internetul unul preponderent informativ, ceea ce face ca întrebarea: „care dintre ele va dispărea în viitor?”, să fie desuetă: cele două instituții nu doar că nu se anulează una pe alta, dar se completează și se pot chiar potența reciproc (cu cât școala formează mai bine abilitățile de căutare, dorința de a ști și de a corela lucrurile între ele, cu cât, cu alte cuvinte, școala deschide gustul de a ști²⁵, cu atât internetul poate oferi mai multe informații).

Totuși, există 15% repondenți aflați la polul opus, ei considerând că cele două instituții sunt esențial diferite și deci nu încap o comparație între ele. Pentru aceștia, internetul este exclusiv un mijloc de divertisment, rolul său informațional fiind, cel mult, în domeniul informațiilor utilitare, practice. Și pentru această grupă de elevi, cele două instituții vor putea să coabiteze în continuare, în condițiile în care relația dintre ele este una practic nulă.

În schimb, 20% dintre elevi au o atitudine partinică, fie pro școală, fie pro internet. Aproape jumătate dintre cei 20% consideră că internetul nu face decât să dubleze, într-un mediu electronic, informația, care, mai înainte, era de găsit pe suport tradițional (pe hârtie). Cealaltă jumătate, reprezentată de 10% dintre repondenți, partizani înflăcărați ai internetului, consideră că internetul nu doar că dublează școala dar aduce cu el și acel salt calitativ, care face din instituția școlii o instituție desuetă, care poate deci dispărea.

Concluzia ar fi aceea că statutul internetului este încă ambiguu, chiar și în ochii tinerilor, acerbi consumatori: el este informare (uneori școlară), dar și divertisment, el este o tehnică, dar și un instrument, este folosit pentru pregătirea școlară, dar, atunci când sunt cele mai „fierbinți” momente școlare, internetul este folosit cel mai puțin. Din păcate, nu putem să nu remarcăm faptul că acest ansamblu complex nu le este integrat elevilor într-un tot unitar de către un îndrumător, de către un profesor, în speță, accentuându-se astfel chiar această ambivalență. În lipsa unei „bune întâlniri” a școlii și a internetului, ambele instituții riscă să deformeze.

Pe de altă parte, o altă problemă, pe care cercetarea ne-a relevat-o, dincolo de aceste aspecte instituționale, este aceea că apariția și dezvoltarea internetului ridică noi probleme de cercetare, în domeniul gnoseologiei și al epistemologiei. Așa cum am văzut, întrebările fundamentale ale filosofiei revin în actualitate, odată cu această irumpere a comportamentului tehnologic. Ce e adevărul? Ce e cunoașterea? Ce e informarea? Sunt întrebări asupra cărora trebuie să revenim, în condițiile în care ne luăm internetul ca partener de drum în ale cunoașterii.

²⁵ Bineînțeles, vorbim de rolul ideal al școlii; suntem de acord că, uneori, școala, din păcate, închide dorința de a ști a celor mici, prin oferirea unor informații într-o manieră dogmatică, în care nu se admite îndoiala și, uneori, nici chiar întrebarea: „dar de ce este așa?”. Dacă este să îl urmărim pe Popper, răspunsurile pe care le oferă școala acum, cu titlul de știință, reprezintă doar informații, a căror certitudine de adevăr constă în aceea că încă nu au fost infirmate.

BIBLIOGRAFIE

1. BELISLE, CLAIRE, BIANCHI, JEAN, JOURDAN, ROBERT, *Pratiques médiatiques. 50 mots-clés*, Paris, CNRS Editions, 1999.
2. BRETON, PHILIPPE, *Le culte de l'Internet. Une menace pour le lien social?*, Paris, Éditions la Découverte, 2000.
3. CASTELLS, MANUEL, *La galaxie Internet*, Fayard, 2002.
4. DRĂGAN, IOAN, *Comunicarea. Paradigme și teorii*, vol. 1, București, Editura Rao, 2007b.
5. DRĂGAN, IOAN, *Comunicarea. Paradigme și teorii*, vol. 2, București, Editura Rao, 2007b.
6. JOUET, JOSIAN et PASQUIER, DOMINIQUE, *Les jeunes et la culture de l'écran*, „Réseaux”, 1999, nr. 92–93, Hermès Science Publications.
7. LAJOIE, JACQUES et GUICHARD, ÉRIC (sous la dir. de), *Odyssée Internet. Enjeux sociaux*, Québec, Presses de l'Université du Québec, 2002.
8. LARDELLIER, PASCAL, *Le pouce et la souris. Enquête sur la culture numérique des ados*, Fayard, 2006.
9. NEL, NOEL (sous la dir. de), *Les enjeux du virtuel*, Paris, L'Harmattan, 2001.
10. TISSERON, SERGE, MISSONIER, SYLVAIN et STORA, MICHAEL, *L'enfant au risque du virtuel*, Paris, Dunod, 2006.
11. WOLTON, DOMINIQUE, *Internet et après ? Une théorie critique des nouveaux médias*, Flammarion, 2000.

UNIVERSITĂȚILE ROMÂNEȘTI
PE CALEA ANTREPRENORIALITĂȚII UNIVERSITARE

CRISTINA LEOVARIDIS*, ANDREEA NICOLĂESCU

ABSTRACT

ROMANIAN UNIVERSITIES
ON THE PATH OF ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP

The study aims at identifying in Romanian universities certain elements indicating the presence of entrepreneurial universities or preparing the foundation thereof. An analysis of the program-related documents on the websites of these universities was conducted (university charts, strategic plans, operational plans, regulations and scientific research strategies, etc.), in order to mark the stage reached by various Romanian universities in their institutional reconstruction process. The signs of institutional innovation identified include: laboratories and research centers, technological transfer centers, consultancy centers, centers created to work within universities, partnerships with private companies and public institutions, cooperation based on common projects, the involvement of students in research, financing from economic operators, participation in international research networks, the involvement in the local development of the area where the university is located, etc.

Key words: institutional innovation, university, research networks, partnerships, consultancy centers, local development.

Demersul pe care îl întreprindem în articolul de față pornește de la întrebarea privitoare la măsura în care preocupările și strategiile de reconstrucție instituțională, care au loc la nivelul Uniunii Europene, relativ la învățământul superior, își găsesc locul și în universitățile din țara noastră. Studiul are un caracter de diagnoză, urmărind o comparație între stadiul în care se află țara noastră și stadiul în care se află UE, iar nu un caracter instructiv-educativ.

Am realizat o analiză a unor documente programatice de viziune strategică (carte universitare, planuri strategice, planuri operaționale, regulamente și strategii privind cercetarea științifică etc.), pentru a marca etapa în care au ajuns diferite universități românești în procesul lor de reconstrucție instituțională. În mod

* Address correspondence to Cristina Leovaridis: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: leovaridis@yahoo.com

concret, studiul se bazează pe materiale scrise ale universităților și găsite pe paginile de pe Internet ale acestora. Facem mențiunea că demersul nostru nu este unul exhaustiv, dată fiind posibilitatea să existe și alte materiale, documente, pe care nu le-am luat în discuție, și că, pe lângă universitățile analizate, mai există și alte universități, pe care nu le-am studiat, criteriul de alegere a acestora fiind relevanța diferitelor documente pe care le-am putut găsi pentru problema aflată în cercetarea noastră.

Pe parcursul cercetării, a apărut și întrebarea legată de măsura în care facultatea pregătește studenții pentru ca aceștia să inițieze afaceri pe cont propriu, pentru economia de piață, pentru cooperări, pentru a desfășura activități inovative, de cercetare-dezvoltare. De aceea, am analizat planul de învățământ al unora dintre facultăți, folosind drept criterii fie profilul facultății (mai apropiat de comportamentul economic de piață), fie titulatura cursurilor (care presupunea abordarea în cadrul acestora a unor tematici prezentând o legătură directă cu demersul pe care ni l-am propus).

Printre semnele inovării instituționale, pe care le-am identificat, se numără: existența de laboratoare și centre de cercetare; centre de transfer tehnologic; centre de consultanță; institute create pe lângă universități; parteneriate cu firme private; parteneriate cu instituții publice; cooperări pe bază de proiecte comune; implicarea studenților în cercetare; sponsorizări (finanțări) din exterior (de exemplu, de la agenți economici, fundații etc.); participarea la rețele de cercetare internaționale; implicarea în dezvoltarea locală a zonei în care se află universitatea etc. În continuare, vom oferi o serie de exemple de astfel de semne ale inovării instituționale, pe care le-am regăsit în universitățile românești.

Laboratoare de cercetare. Laboratoarele oferă posibilitatea realizării inovării în urma activității de cercetare și experimentare științifică, în spații utilizate cu aparatură specializată, prioritar de către cadrele didactice și studenții din universitatea respectivă.

În majoritatea universităților analizate, activitatea de cercetare se desfășoară prioritar în cadrul catedrelor și departamentelor sau în unități proprii de cercetare științifică (de exemplu, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați¹, Universitatea „Transilvania” din Brașov², Universitatea de Științe Agronomice și Medicină Veterinară din București³, Universitatea din Oradea⁴, Universitatea „Babeș-Bolyai”

¹ Carta Universității „Dunărea de Jos” din Galați, art. 20, alin. 1, <http://www.rectorat.ugal.ro>.

² Carta Universității „Transilvania” din Brașov, art. 23, alin. 1, <http://www.unitbv.ro/Portals/0/Carta%20si%20Regulamente/CARTA.pdf>; Planul Strategic pentru 2004–2008, Obiectivul Strategic 5, <http://www.unitbv.ro/Portals/0/Carta%20si%20Regulamente/Planul%20strategic%202004%20-%202008.pdf>

³ Carta Universității de Științe Agronomice și Medicină Veterinară din București, art. 3.2., <http://www.usab.ro/ro/cartaUniv.html>

⁴ Carta Universității din Oradea, art. 35, <http://info.uoradea.ro/topic/184.html>.

din Cluj⁵, Universitatea „Ovidius” din Constanța⁶, Universitatea din București⁷, ASE București⁸, Universitatea „Politehnica” din București⁹).

Institute ale universităților. Pentru dezvoltarea cercetării din cadrul universităților, în unele dintre acestea iau ființă institute sau centre de cercetare proprii, care favorizează transferul cunoașterii dinspre latura teoretică spre cea aplicativă și susțin inovarea.

La Universitatea „Hyperion” din București, pentru dezvoltarea activităților de cercetare științifică, în anul 1994, la nivelul Fundației Universitare Hyperion, a fost creat Institutul de Cercetare-Dezvoltare Hyperion, care cuprinde mai multe departamente, în corespondență cu profilurile facultăților Universității „Hyperion” din București, cu care interacționează strâns¹⁰.

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad a înființat Institutul de Studii și Cercetări „Vasile Goldiș”, la care se adaugă și Centrul de Studii Iudaice.

Centre de cercetare. Deși multe dintre universitățile analizate au organizat centre de cercetare proprii (Universitatea de „Petroli-Gaze” din Ploiești¹¹, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București¹², Universitatea Ecologică din București¹³, Universitatea din Oradea¹⁴, ASE București¹⁵, Universitatea „Politehnica” din București¹⁶, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”¹⁷), un exemplu relevant ni se pare cel al Universității „Dunărea de Jos” Galați¹⁸, unde există Centrul European de Excelență în Probleme de Mediu. Acesta a luat ființă în 1999, ca Departament Inter-Mediu sprijinit financiar de către guvernul olandez. În 2001, în urma unei competiții riguroase organizate de UE, a fost clasificat ca „European Center of Excellence for the Environment” (ECEE), având ca parteneri universități străine, administrația locală și regională (primărie, prefectură, consiliu județean), administrația centrală

⁵ *Strategia cercetării în perioada 2005–2010*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj, p. 15, <http://cercetare.ubbcluj.ro/index.php?pagina=strategia&sidecol=coldr>.

⁶ *Carta Universitatea „Ovidius” din Constanța*, art. 11 și 12, <http://www.univ-ovidius.ro/despre-uoc/carta-uoc.php>.

⁷ *Carta Universității din București*, art. 12 și 38, http://www.unibuc.ro/ro/carta_universitara.

⁸ *Regulamentul privind organizarea, funcționarea și finanțarea cercetării științifice*, art. 3, alin. 1 și 2; art. 14, alin. 1, <http://www.dce.ase.ro/regulament.php>.

⁹ *Carta Universității „Politehnica” din București*, art. 42 și 44, <http://www.pub.ro/romana/carta/index.html>.

¹⁰ <http://www2.hyperion.ro/module/contact/>

¹¹ http://www.upg-ploiesti.ro/cercetare/cent_cerc.htm

¹² <http://www.iaim.ro/cercetare/>

¹³ www.ueb.ro

¹⁴ *Planul operațional anual al Universității din Oradea pe anul 2007*, p. 5, <http://info.uoradea.ro/topic/177.html>.

¹⁵ <http://www.dce.ase.ro/centre.php>

¹⁶ <http://www.pub.ro/>.

¹⁷ *Planul de cercetare științifică al Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” pe anul 2007*, p. 1–2, http://www.ucdc.ro/Img/dep_cercetare/Plan_de_cercetare_2006-2007.pdf.

¹⁸ *Misiunea asumată a Universității „Dunărea de Jos”*, www.ugal.ro

(Ministerul Apelor și Protecției Mediului, Ministerul pentru Integrare Europeană, MEC), companii de consultanță, companii românești de stat sau private.

Centre de transfer tehnologic. În cadrul unora dintre universități, centrele/institutele de cercetare devin chiar centre de transfer tehnologic, unele funcționând în regim de autofinanțare și vizând îmbunătățirea valorificării cercetării prin inovare, cu impact la nivelul agenților economici și transferul cunoștințelor în practica economică.

Pentru Universitatea „Politehnica” din Timișoara, unul dintre obiectivele de maximă importanță este crearea și asigurarea funcționării Centrului de Transfer Tehnologic. Acest obiectiv este o unitate a instituției mai complexe, denumită Centru de Documentare, Transfer Tehnologic și Educație Continuă¹⁹.

Și în cadrul Universității „Politehnica” din București (UPB) există un centru de consultanță, transfer tehnologic, producție și prestări de servicii, conceput ca „o structură, prin care Universitatea oferă servicii plătite unor terți. El poate funcționa numai în regim de autofinanțare, cu respectarea obligațiilor față de UPB”²⁰.

Centre de consultanță. În cadrul unor universități au fost înființate centre de consultanță, care oferă activități de consultanță, proiectare, expertiză, evaluare etc., în domeniile de competență ale facultăților pe lângă care au fost înființate, difuzând rezultatele cercetării științifice spre aplicare în practică. Beneficiarii acestor servicii oferite de către cadrele didactice ale universității (experți în domeniu) sunt în special agenții economici locali.

În Planul Operațional al Universității de Științe Agronomice și Medicină Veterinară București²¹ se afirmă că, în cadrul Facultății de Agricultură, „implicarea facultății în activitatea de consultanță agricolă va lua amploare, prin dezvoltarea în continuare a actualului Oficiu Zonal Universitar pentru Consultanță Agricolă”.

Și în cadrul altor universități se menționează posibilitatea centrelor de cercetare de a oferi servicii de consultanță. Dintre acestea amintim: Universitatea „Petrol-Gaze” din Ploiești²², Universitatea din Oradea²³, Universitatea din București²⁴.

Incubatoare de afaceri, parcuri tehnologice. Un alt factor favorizant al transferului tehnologic și al inovării îl constituie activitatea în cadrul parcurilor tehnologice și al incubatoarelor de afaceri. Universitățile se implică și ele în acest proces, prin acordarea de asistență științifică de profil agenților economici. Aceasta presupune și cooperarea universității cu institute de cercetări, întreprinderi din zonă etc.

¹⁹ *Strategia pentru cercetarea științifică pe perioada 2007–2013*, art. 3.8, <http://www.upt.ro/cercetare/strategie.php>

²⁰ *Carta*, art. 45, <http://www.pub.ro/romana/carta/index.html>.

²¹ <http://www.usab.ro/ro/plan2006.html>

²² *Regulamentul cercetării din Universitate*, art. 3, alin. 2, www.upg-ploiesti.ro/cercetare/dep_cercetare/home.html

²³ *Carta*, art. 32.

²⁴ *Carta*, art. 34.

În Planul strategic 2003–2007²⁵ al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava se amintește că „s-au pus bazele creării Parcului Tehnologic S. A. Suceava, societate comercială, în perimetrul căreia se vor desfășura activități investiționale, implicând și tehnologie avansată, de producție industrială și de servicii conexe”. Activitatea în acest parc contribuie la dezvoltarea cercetării științifice prin asistența științifică calificată, prin implicarea personalului didactic în procesul de transfer tehnologic, prin acordarea de consultanță în domeniul economic, tehnologic, de mediu etc.

La Universitatea „Politehnica” din Timișoara funcționează Incubatorul de Afaceri IT și Centrul de Transfer Tehnologic, care au fost realizate de către UPT, în parteneriat cu Consiliul Local, Consiliul Județean și firma de consultanță GTZ din Germania²⁶.

Și alte universități își propun crearea de parcuri tehnologice, în colaborare cu institute de cercetare, întreprinderi și autorități locale: crearea unui Parc Tehnologic Universitar IT în Craiova, la inițiativa Universității din Craiova²⁷; constituirea unui parc științific și tehnologic de către Universitatea „Ovidius” din Constanța, în parteneriat cu Șantierul Naval Constanța, Rompetrol, S. C. Oil Terminal S.A., Petromar, Centrala Atomo-Electrică Cernavodă, Administrația Port Constanța etc.²⁸.

POLI DE CERCETARE ȘI DE ÎNVĂȚĂMÂNT (PCI)

Legat tot de ideea transferului de cunoaștere și a celui tehnologic, apare necesitatea de a sprijini crearea unor poli de cercetare și de învățământ, care să grupeze universități, instituții de cercetare și întreprinderi.

Aceasta se regăsește în Strategia cercetării în Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, pentru perioada 2007–2010, document în care această universitate își propune, printre obiectivele activității de cercetare științifică, și sprijinirea creării unui asemenea pol de cercetare și de învățământ pentru Regiunea 7 Centru.

Obiectivul strategic declarat și în cadrul Strategiei cercetării în Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj (UBB), pentru perioada 2005–2010, este acela de a-și dezvolta cercetarea astfel încât UBB să se situeze până în anul 2010 între primele 500 de universități din lume, stabilite conform „clasificării Shanghai”. Universitatea vede ca soluție crearea unor poli de cercetare și de învățământ, care să grupeze universități, instituții de cercetare și întreprinderi dintr-o arie geografică dată.

Parteneriate cu firme private. Parteneriatele universităților (cu anumite firme private, instituții publice, institute de cercetare, alte universități etc.) oferă

²⁵ Planul strategic 2003–2007, p. 20, http://www.usv.ro/pagini/acte_oficiale/ro/index.php?menu_st=2.

²⁶ Strategia pentru cercetarea științifică pe perioada 2007–2013, art. 3.9, <http://www.upt.ro/cercetare/strategie.php>

²⁷ Planul operațional 2006, p. 5, http://cis01.central.ucv.ro/manag_ac_ad/files/plan_operational_2006.pdf.

²⁸ Prevederile planului operațional pentru anul 2007, p. 3, <http://www.univ-ovidius.ro/despre-uoc/plan-operational-2007.php>.

posibilitatea unor colaborări între universitate și aceste instituții/unități specializate și utilizate în mod prioritar pentru activități de experimentare științifică.

Universitatea „Politehnica” din Timișoara își propune consolidarea și dezvoltarea relațiilor cu parteneri deja tradiționali (firme private multinaționale), precum și stabilirea unor noi legături, menite să asigure implicarea tot mai puternică a universității în comunitatea locală și regională. La aceeași universitate, în *Strategia pentru cercetarea științifică pe perioada 2007–2013*²⁹, sunt menționate o serie de obiective, dintre care amintim stimularea activităților CDI în colaborare cu agenții economici (în special cei inovativi din domenii de înaltă tehnologie) și în folosul acestora, mai ales prin dezvoltarea Incubatorului Software existent; participarea, în continuare, la asociația TehImpuls, care reunește principalele universități și institute de cercetare din regiune, precum și Agenția de Dezvoltare Regională Vest.

În documentele strategice ale celor mai multe universități studiate, se regăsește interesul pentru colaborarea cu agenți economici privați, mai ales pentru obținerea de surse de finanțare extrabugetare, dar și pentru un schimb de servicii în beneficiul ambelor părți: în cadrul Universității de Științe Agronomice și Medicină Veterinară București, Facultatea de Agricultură, se urmărește diversificarea bazei de instruire practică pentru studenții facultății, prin încheierea de convenții de colaborare cu unități cu profil agricol și agroalimentar performante³⁰; la Universitatea „Petrol-Gaze” din Ploiești, se are în vedere organizarea de colective de cercetare multi- și interdisciplinare, pentru rezolvarea unor probleme complexe, care necesită contribuția unor specialiști din domenii diferite (învățământ, cercetare, proiectare și producție)³¹; la Universitatea „Ovidius” din Constanța, parteneriatele cu agenții economici și instituțiile de învățământ, artă și cultură au ca scop principal asigurarea pregătirii continue a specialiștilor din aceste instituții³².

Parteneriate cu instituții publice. Realizarea de parteneriate cu instituțiile publice (institute de cercetare naționale sau ale Academiei Române, universități, autorități publice locale etc.) reprezintă un obiectiv pus în practică de către o serie de universități (Universitatea „Spiru Haret” din București³³, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași³⁴, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad).

Cooperări pe bază de proiecte comune. Cele mai multe parteneriate ale universităților se realizează în cadrul unor rețele și consorții de cooperare, pe bază de proiecte și programe comune. Activitatea în cadrul unor asemenea structuri

²⁹ *Planul Operațional*, <http://www.upt.ro/cercetare/strategie.php>

³⁰ <http://www.usab.ro/ro/plan2006.html>

³¹ *Carta*, art. 4, alin. 4, www.upg-ploiesti.ro

³² *Prevederile planului operațional pentru 2004–2008*, p. 9, <http://www.univ-ovidius.ro/despre-uoc/plan-operational-2004-2008.php>.

³³ *Strategia de optimizare a activității de cercetare și dezvoltare experimentală în Universitatea Spiru Haret*, p. 3, <http://www.spiruharet.ro/CERCETARE/strategia.pdf>.

³⁴ Extras din *Planul strategic*, p. 4, <http://www.uaic.ro/uaic/bin/download/University/Documente/planstrategic.pdf>.

presupune agregarea diferitelor competențe ale membrilor, ceea ce facilitează cercetarea-dezvoltarea-inovarea, universităților revenindu-le rolul de implicare preponderentă în cercetarea fundamentală.

În mod concret, cooperările dintre universitățile românești și universități străine constau în participarea la proiecte/programe internaționale de tip Socrates, Erasmus, Leonardo da Vinci, Tempus, Copernicus, Phare (Universitatea „Petroil-Gaze” din Ploiești³⁵, Universitatea din Craiova³⁶, Universitatea „Politehnica” din București³⁷, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad).

La nivel de misiune și de obiective, regăsim ideea cooperării pe bază de proiecte comune cu instituții publice la mult mai multe universități (Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu³⁸, Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu³⁹ etc.).

Participarea la rețele internaționale de cercetare. Dintre cooperările și parteneriatele sub formă de rețele și consorții de cooperare, pe bază de proiecte și programe comune, cele internaționale oferă oportunitatea colaborării cu parteneri din afara granițelor țării, care sunt lideri în acel sector de activitate, toți partenerii beneficiind de cunoștințele împărtășite în comun în rețea, produsul final înmagazinând procese de dezvoltare-cercetare-inovare la nivel de vârf.

În *Strategia cercetării științifice în Universitatea «Lucian Blaga» din Sibiu pentru perioada 2007–2013*⁴⁰, un obiectiv îl reprezintă și integrarea în rețele naționale și internaționale, vizând promovarea excelenței în cercetare, prin susținerea centrelor de excelență cu recunoaștere internațională și crearea de poli de excelență.

Preocuparea SNSPA, cuprinsă în *Cartă*, referitoare la dezvoltarea relațiilor internaționale și implicarea în rețele internaționale de profil, s-a materializat în multiple moduri, mai ales prin cooperarea academică, în cadrul programelor Socrates⁴¹. Aceeași importanță majoră este acordată cooperărilor internaționale și de către Universitatea „Transilvania” din Brașov, care, în *Planul Strategic*⁴² pentru perioada 2004–2008, își propune ca obiectivul strategic 2 (Integrarea Universității Transilvania în Spațiul European al Învățământului Superior) să fie realizat și prin: sprijinirea cadrelor didactice și a studenților, în dezvoltarea de programe europene de educație (Socrates, Leonardo da Vinci etc.); dezvoltarea de parteneriate cu universități și centre de cercetare europene, pentru activități comune de cercetare

³⁵ *Planul Strategic 2007–2013*, p. 33, http://www.upg-ploiesti.ro/plan_strat.html

³⁶ *Planul operațional pe 2006*, p. 2.

³⁷ <http://www.ing.pub.ro/>.

³⁸ *Carta*, art. 19, alin. 1, www.ulbsibiu.ro

³⁹ *Regulamentul privind organizarea, funcționarea și finanțarea cercetării științifice*, art. 1.3, http://www.utgjiu.ro/docs/regulament_cercetare_UCB.pdf

⁴⁰ <http://cercetare.ulbsibiu.ro/>

⁴¹ <http://www.snsa.ro/RO/Cercetare/index.htm#>

⁴² <http://www.unitbv.ro/Portals/0/Carta%20si%20Regulamente/Planul%20strategic%202004%20-%202008.pdf>

(FP6, Eureka, NATO); integrarea centrelor și a colectivelor de cercetare în rețele europene de cercetare științifică.

Și Universitatea „Politehnica” din Timișoara, în *Strategia pentru cercetarea științifică pe perioada 2007–2013*⁴³, își propune ca obiectiv strategic „creșterea capacității de integrare în spațiul european al cercetării (ERA)”, prin: sporirea calității și participarea în rețele internaționale de profil, în special în Programele CD Cadru ale Uniunii Europene, dar și în programele și proiectele de CD europene din industriile de vîrf (cercetare în domeniile spațial, nuclear, al securității etc.).

REȚELE DE ANTREPRENORIAL ACADEMIC/REȚELE DE EXCELENȚĂ

În redactarea *Strategiei cercetării în Universitatea „Babeș-Bolyai” pentru perioada 2005–2010*, s-au avut în vedere și documentele de politică a cercetării elaborate de Comisia Europeană, centrate pe realizarea Ariei Europene a Cercetării (European Research Area), ceea ce presupune implicarea universităților în rețele de excelență pe plan internațional. În acest context, la nivel universitar, se întrevăd ca soluții întărirea capacității de management financiar și dezvoltarea unei rețele de antreprenoriat academic, prin care universitățile să fie în poziția de a atrage resurse complementare pentru finanțarea cercetării, prin colaborarea directă cu mediul socio-economic (inițiativele EUA, British Council etc). Se apreciază că, deși, în România, parteneriatul universitate-mediul economic nu dispune de o legislație care să consolideze participarea financiară a firmelor sau a sponsorilor la susținerea dezvoltării cercetării, universitățile se pot baza pe atragerea reprezentanților comunității în structurile de consultanță ale universității și pe oferirea de servicii spre comunitate.

Pentru a contribui la obținerea excelenței, la nivel european se încearcă identificarea și susținerea centrelor de excelență la nivelul diferitelor state – centre construite pe priorități specifice de cercetare –, precum și a rețelilor de excelență care includ centre diferite din țări diferite. Acest mecanism presupune, din partea universităților, identificarea ariilor de excelență și centrarea priorităților de cercetare pe dezvoltarea acestora.

Implicarea studenților în cercetare. Formarea resursei umane înalt pregătite pentru desfășurarea de activități în cercetare-dezvoltare-inovare presupune implicarea studenților în cercetarea realizată în universitate, prin atragerea acestora în cadrul diverselor laboratoare de cercetare, institute etc. și prin includerea lor în echipe de cercetare pentru finalizarea granturilor sau a altor contracte, în scopul cointerесării lor.

În toate universitățile ale căror documente le-am analizat, accentul este pus nu numai pe cercetarea întreprinsă de cadre didactice și cercetători, ci și pe încurajarea cercetării efectuate de studenți, „prin cointerесarea lor materială și

⁴³ <http://www.upt.ro/cercetare/strategie.php>

spirituală”⁴⁴ – de exemplu prin acordarea de burse de cercetare –, în cadrul laboratoarelor de cercetare ale universității sau în laboratoarele de cercetare ale partenerilor din cercetare sau industrie: Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați⁴⁵, Universitatea „Transilvania” din Brașov⁴⁶, Universitatea „Hyperion” din București⁴⁷, SNSPA⁴⁸, Universitatea de Științe Agronomice și Medicină Veterinară din București⁴⁹, Universitatea „Politehnica” din Timișoara⁵⁰, Universitatea „Petroil-Gaze” din Ploiești⁵¹, Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu⁵², Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava⁵³, Universitatea „Petru Maior”⁵⁴, Universitatea „Politehnica” din București⁵⁵, ASE București⁵⁶.

Cursuri cuprinse în planul de învățământ, utile studenților pentru înființarea unei afaceri proprii și pentru stimularea interesului lor pentru cercetare-inovare

Pregătirea și stimularea interesului studenților pentru cercetare și inovare, dar și pentru antreprenoriat (inițierea propriei afaceri), are loc și prin participarea studenților la cursuri pe teme de cercetare-dezvoltare-inovare, managementul afacerilor etc. În acest context, este justificat demersul nostru de a afla în ce măsură astfel de cursuri sunt incluse în planurile de învățământ ale universităților românești.

La Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Inginerie, am identificat, în cadrul planului de învățământ, o serie de discipline, care stimulează interesul studenților pentru cercetare-inovare (la profilul Inginerie tehnologică și managerială, cursurile: Bazele cercetării experimentale, Creativitate și invenție – anul III; la profilul Știința sistemelor și calculatoarelor, cursul Creativitate și design – anul V), dar și pentru înființarea unei afaceri proprii (la profilul Inginerie economică, cursurile: Afaceri mici și mijlocii, Riscul în afaceri etc. – anul V).

În cadrul Universității „Transilvania” din Brașov, Facultatea de Științe Economice, profilul Management, în planul de învățământ al anului IV sunt

⁴⁴ Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, *Regulamentul Activității de Cercetare Științifică*, art. 1.2, <http://cercetare.ulbsibiu.ro/>

⁴⁵ *Carta*, art. 20 alin 5, <http://www.rectorat.ugal.ro/>

⁴⁶ *Carta*, art. 79, alin. 2, <http://www.unitbv.ro/Portals/0/Carta%20si%20Regulamente/CARTA.pdf>

⁴⁷ <http://www2.hyperion.ro/module/contact/>

⁴⁸ *Carta*, art. 136, <http://www.snsa.ro/RO/Cercetare/index.htm>

⁴⁹ *Carta*, art. 3.5, <http://www.usab.ro/ro/cartaUniv.html>

⁵⁰ *Strategia pentru cercetarea științifică pe perioada 2007–2013*, art. 3.5, <http://www.upt.ro/cercetare/strategie.php>

⁵¹ *Regulamentul cercetării din Universitate*, art. 8, alin. 1, www.upg-ploiesti.ro/cercetare/dep-cercetare/home.html

⁵² *Regulament privind organizarea, funcționarea și finanțarea cercetării științifice*, p. 2, http://www.utgjiu.ro/docs/regulament_cercetare_UCB.pdf

⁵³ *Plan strategic 2003–2007*, p. 4, 8.

⁵⁴ *Strategia cercetării pentru perioada 2007–2010*, p. 6.

⁵⁵ *Carta*, art. 88, art. 100.

⁵⁶ *Regulamentul privind organizarea, funcționarea și finanțarea cercetării științifice*, art.12.

menționate cursuri care pot stimula viitorii absolvenți să deschidă afaceri pe cont propriu (Planuri de afaceri și proiecte, Managementul afacerilor, Comportamentul consumatorului etc.) sau să devină interesați de cercetare-inovare (Managementul cercetării-dezvoltării). În aceeași universitate, Obiectivul Strategic 4 (Adaptarea ofertei educaționale la dinamica pieței muncii) din *Planul Strategic 2004–2008*⁵⁷ se urmărește a fi realizat și prin adaptarea conținutului disciplinelor pentru a stimula creativitatea, inovația și spiritul antreprenorial al studenților.

Facultatea de Inginerie Electrică și Tehnologia Informației din cadrul Universității din Oradea oferă studenților săi din anii de studiu terminali posibilitatea să se pregătească în domeniul cercetării-inovării și chiar în cel antreprenorial. Trebuie remarcat și faptul că asemenea cursuri apar în planurile de învățământ⁵⁸ la toate profilurile și specializările oferite de această facultate. De exemplu, în planul de învățământ merită remarcat cursul de Inventică – anul IV, în domeniul Inginerie electrică și telecomunicații, cu cele două specializări (Electronică aplicată și Rețele și software de telecomunicații), dar și cel de la specializarea Inginerie medicală, din domeniul Științe ingineresti aplicate. În cadrul domeniului Inginerie și management, cu specializarea Inginerie economică în domeniul electric, electronic și energetic, pentru cei din anul III există cursul de Politici și strategii pentru afaceri, iar pentru cei din anul IV – cursurile de Managementul inovației și tehnologiei și Managementul cercetării.

Și în cadrul Universității „Vasile Goldiș” din Arad, la Facultatea de Științe Economice, am identificat o serie de cursuri necesare studenților pentru demararea unei afaceri proprii: Cultura antreprenorială, Managementul proiectelor în afaceri (anul III, specializarea Administrarea afacerilor), Economia cercetării și dezvoltării produselor (anul II, Marketing).

Sponsorizări (finanțări) din exterior (de exemplu, de la agenți economici, fundații etc.)

Identificarea și atragerea de sponsorizări de către universități are ca primă funcție completarea veniturilor universităților cu fonduri extrabugetare (cu cointeresarea materială a cercetătorilor din universități) și ca a doua funcție, intrarea universității în relație cu beneficiari, de exemplu din industrie, capabili să finanțeze și să pună în aplicare rezultatele cercetării (universitatea devenind un veritabil partener de afaceri, trăsătură specifică universității antreprenoriale).

Universitatea „Politehnica” din Timișoara⁵⁹ își propune orientarea cercetătorilor cu precădere spre teme pentru care sunt șanse să se găsească finanțatori. Considerând că o universitate tehnică trebuie să-și măsoare capacitatea de cercetare prin gradul în care aceasta se aplică în economie, un accent tot mai mare va fi pus pe cercetarea aplicativă, prin contracte directe cu beneficiari din industrie, capabili să finanțeze și să pună în aplicare rezultatele cercetării.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ <http://electroinf.uoradea.ro/facultate/domspecro.html>.

⁵⁹ *Strategia pentru cercetarea științifică pe perioada 2007–2013*, art. 3.1, 3.2, <http://www.upt.ro/cercetare/strategie.php>

La Universitatea „Petrol-Gaze” din Ploiești⁶⁰, „finanțarea cercetării se face preponderent din contracte de cercetare cu organisme guvernamentale și societăți comerciale”, iar printre sursele de finanțare amintite în *Planul strategic 2003–2007* al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava există și „o serie de surse externe, în special, Agenția de Dezvoltare Nord-Est, apoi contracte cu diferiți agenți economici”.

Este interesant de amintit faptul că, în articolul 13 al *Cartei Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din București*, se regăsește unul dintre elementele definitorii ale unei universități de tip corporativ, și anume includerea în cadrul unora dintre organismele de decizie a unor persoane din afara Universității. Se precizează că, în cadrul Senatului Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” există și sponsori din țară și străinătate și reprezentanți ai instituțiilor cu care colaborează Universitatea.

Aceeași idee, a necesității atragerii de fonduri extrabugetare pentru cercetare, este inclusă și în documentele strategice ale Universității „Politehnica” din București⁶¹, ale Universității din Oradea⁶², ale Universității „Lucian Blaga” din Sibiu⁶³ etc.

IMPLICAREA ÎN DEZVOLTAREA LOCALĂ A ZONEI ÎN CARE SE AFLĂ UNIVERSITATEA

O altă trăsătură specifică universității antreprenoriale (corporatiste) o constituie și implicarea acesteia în dezvoltarea locală a zonei în care se află; mai mult, este vorba chiar de asumarea unei responsabilități sociale de tip corporatist (pe probleme de coeziune socială, de sănătate, mediu, infrastructură etc.).

Dintre elementele identificate de noi, care contribuie la crearea imaginii Universității de Vest „Vasile Goldiș” ca universitate antreprenorială, de afaceri, dar și comunitară, amintim⁶⁴: dezvoltarea patrimoniului cultural local (reamenajarea pe baze științifice a Bibliotecii de la Castelul Macea și a Grădinii Botanice Macea); dezvoltarea capitalului uman local prin Programul de formare continuă a managerilor școlari și a personalului didactic din învățământul preuniversitar, denumit „Școala activă”.

⁶⁰ *Planul Strategic 2007–2013*, p. 27, http://www.upg-ploiesti.ro/plan_strat.html

⁶¹ În *Carta Universității „Politehnica” din București*, la sursele de venituri nebugetare sunt amintite, pe lângă taxele legal constituite de la persoane juridice și fizice, donații, sponsorizări, programe finanțate extern, și veniturile obținute de la agenții economici pentru activități de cercetare, proiectare și producție, consultanță, cursuri postuniversitare și de conversie profesională, instruire, expertize etc. (art. 23).

⁶² În *Planul strategic de dezvoltare a Universității din Oradea 2004–2007*, această universitate își propune „găsirea de beneficiari pentru implementarea în practică a rezultatelor cercetărilor cu caracter aplicativ” (p. 11). vezi și <http://info.uoradea.ro/topic/177.html>.

⁶³ *Regulamentul Activității de Cercetare Științifică*, ULBS, art. 1.2, <http://cercetare.ulbsibiu.ro/>

⁶⁴ *Ibidem*, p. 17–19.

În *Strategia cercetării științifice în Universitatea Lucian Blaga din Sibiu pentru perioada 2007–2013*, un obiectiv strategic îl constituie „creșterea calității sociale prin dezvoltarea de soluții, inclusiv tehnologice, care să genereze beneficii directe la nivelul societății. Din această categorie fac parte soluțiile la probleme locale, regionale și naționale, legate de coeziunea și dinamica socială, creșterea eficienței politicilor, precum și probleme legate de sănătate, mediu, infrastructură, amenajarea teritoriului și valorificarea resurselor naționale”⁶⁵.

Și în *Misiunea*⁶⁶ Universității „Dunărea de Jos” din Galați, se propune, ca obiectiv strategic pe termen lung și mediu, „întărirea legăturilor cu mediul socio-economic local și european”, obiectiv care va fi atins și prin „extinderea și crearea de noi profiluri de specializări, menite să acopere o gamă cât mai largă de servicii, oferind absolvenților multiple posibilități de angajare. Dezvoltarea Facultății de Nave se realizează în baza unei vechi tradiții de specializare unică în țară și strâns legată de dezvoltarea orașului Galați ca port dunărean”. Și prin Centrul de formare continuă și transfer tehnologic se derulează noi programe, destinate perfecționării specialiștilor din mediul socio-economic și industrial al orașului.

În cadrul Obiectivului Strategic 6 (Dezvoltarea universității ca pol de excelență în relația cu mediul economic, social și implicarea în viața comunității) din *Planul Strategic 2004–2008*⁶⁷ al Universității „Transilvania” din Brașov, regăsim orientarea către: colaborarea cu parcurile industriale din zona Brașov pentru dezvoltarea de proiecte comune; crearea de centre de analiză, consultanță, evaluare și audit, care să ofere servicii mediului economic și social la nivel regional și național; colaborări cu agenții și autoritățile locale și regionale (Agenția Regională de Dezvoltare, Consiliul Județean, Fundația pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii, etc.), încheierea unor parteneriate și convenții de colaborare.

CONCLUZII

Scopul demersului nostru a fost acela de a pune în evidență procesul de creare a unui nou sistem, în ceea ce privește învățământul universitar românesc, din perspectiva universității ca instituție centrală a structurii instituționale specifice societății cunoașterii.

Prin această analiză de conținut a documentelor oficiale ale diferitelor universități (carte universitare, strategii, planuri de învățământ etc.), nu ne-am propus să evaluăm instituțiile care le-au emis (aceasta ar implica, oricum, și studii la fața locului, ceea ce noi nu am realizat), ci obiectivul nostru a constat în a surprinde aspecte și etape din procesul de schimbare a comportamentelor instituționale ale universităților confruntate cu două tipuri de factori: pe de o parte,

⁶⁵ *Strategia cercetării științifice*, p. 10–11, <http://cercetare.ulbsibiu.ro/>

⁶⁶ <http://www.rectorat.ugal.ro/>

⁶⁷ <http://www.unitbv.ro/Portals/0/Carta%20si%20Regulamente/Planul%20strategic%202004%20-%202008.pdf>

noile concepții și practici ale UE, care se cer treptat asimilate și la noi; pe de altă parte, preocupările noastre proprii de găsire a unor soluții accesibile și viabile, de transformare a universităților, din instituții proiectate pe difuzarea cunoașterii, în instituții multifuncționale.

Din punct de vedere teoretic, abordarea pornește de la premisa că procesul inovativ urmează calea menționată de Thomas Kuhn, aceea a creativității prin procese de „surpriză”⁶⁸; inovarea apare nu din răspunsuri existente, ci din lucruri noi, neexplorate, „anomalii”, pe care le definește ca evenimente sau serii de evenimente, care nu corespund modului obișnuit de ordonare a fenomenelor.

Comparativ cu procesul desfășurat în UE, în care a existat o primă etapă de formulări parțiale de probleme și răspunsuri, până s-a elaborat o teorie mai încheată în jurul conceptului central de „universitate antreprenorială (corporativă)”, procesul din țara noastră – așa cum transpare acesta din materialele care ne-au stat la dispoziție, preluate de pe *site*-urile universităților românești – se află în această primă etapă, în care apar caracteristici parțiale și schimbări cu caracter particular, cum ar fi: parteneriate cu agenți economici sau cu instituții publice locale, colaborări cu parteneri din străinătate, prin rețele și consorții, crearea, în structura universitară, a unor instituții cu caracter productiv direct (centre de transfer tehnologic, de consultanță, centre de cercetare, institute, laboratoare) etc.

Studiul nostru a urmărit identificarea, în universitățile românești, a unor elemente, care să indice prezența sau cel puțin să anunțe constituirea unor universități antreprenoriale. În urma analizei efectuate asupra documentelor aflate pe *site*-urile acestor universități, am remarcat o serie de experiențe, din care rezultă unele elemente caracteristice universităților de acest tip, unele procese de creare a unui nou sistem, dar care s-au dezvoltat prin acțiuni spontane, pe baza inițiativelor unor universități (de exemplu, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad – ea definindu-se ca fiind, în prezent, „o universitate comunitară, antreprenorială”, Academia de Studii Economice București – care își propune să devină o astfel de universitate până în anul 2014), și nu în urma unor strategii centralizate, la nivel național.

Este necesară atragerea spre universitățile românești a unor factori, care să finanțeze activitatea didactică, să ofere studenților locuri de muncă (sau burse acordate, încă din timpul facultății, de agenți economici, urmate de contracte de angajare pe câțiva ani, după încheierea studiilor). Procesul ar putea fi grăbit și orientat prin practica, benefică, de intrare în rețele internaționale de cooperare, prin care universitățile pot primi documentare de ultimă oră și instrumente avansate de cercetare, dar pot crea și o nouă piață pentru produsele lor.

⁶⁸ O altă mare teorie cu privire la inovare și formulare de noi probleme aparține lui Karl Popper, care adoptă modelul deductiv al generării problemelor noi din răspunsuri și probleme anterior formulate.

ÎNTOARCEREA LA RURAL ÎN SOCIOLOGIA CONTEMPORANĂ

TEORII ȘI CONTROVERSE

IOANA PETRE*

ABSTRACT

RETURN TO THE RURAL ENVIRONMENT IN CONTEMPORARY SOCIOLOGY

THEORIES AND CONTROVERSIES

The study is a synthetic presentation of the main theoretical trends in contemporary sociology with respect to the rural environment and rurality, starting with the *conceptual mapping* of the main representations of rurality, structured on three main *types of discourse*: sociological, social and political. The first part is dedicated to arguments justifying from a scientific and practical perspective the need of returning to the preoccupation for the evolution of rural communities in contemporary society. As such, against the background of the unprecedented degradation of the quality of life in the urban environment (dominant in a large part of the world), nature and life in the rural environment become increasingly important values. Valuing or revaluing the rural environment (the return to the village and the values thereof) occurs both in real life and in reflexive thought, inclusively in sociology. The second part of the work places in contrast two main trends of contemporary rural sociology, starting especially from the European intellectual tradition, the French one in particular. This is the controversy between *H. Mendras* and *M. Jollivet*, two great personalities of the French and international rural sociology, which mainly developed around two works of rural sociology published in 1971 and 1976: the theory of peasantry, created by Mendras, formed around the conceptual trilogy: “*sauvage*”, “*paysans*” and “*agriculteurs*” is seen by Jollivet as a simplistic evolutionist sketch.

Key words: rurality, “sauvages” and “paysannes”, participative model of development and interventionist model, legitimacy and authority.

Pe fondul unei tot mai evidente și extinse crize prezente la nivel mondial, care atinge toate sectoarele vieții, sistemul de valori al popoarelor cunoaște el

* Address correspondence to Ioana Petre: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România, e-mail: ioanapetre20072004@yahoo.com

însuși mutații, ca reacție la această situație generalizată. Introducând în ecuație și degradarea fără precedent a calității vieții în spațiul urban (dominant într-o mare parte a lumii), vom vedea că, în acest context, natura și viața în spațiul natural rural devin valori tot mai importante. Din ce în ce mai des, ele motivează și determină comportamentele rezidențiale, de consum sau de loisir ale oamenilor.

Întoarcerea în rural (retromigrație) și la rural, la valorile specifice acestuia, apar, astfel, ca tendințe ce transcend granițele naționale și continentale.

Valorizarea sau revalorizarea ruralului nu puteau trece neobservate pentru segmentul reflexiv al societății, alcătuit cu precădere din oamenii de știință. Aceștia, prin „obiceiul” lor de a decela, din noianul evenimential, cele mai semnificative macroprocesse sociale, politice, economice, culturale etc., redescoperă ruralul în felul lor specific: în câmpul creației științifice și al dezbatelor de idei, în primul rând în cel al sociologiei și al antropologiei rurale. Eforturile teoretice din domeniul sociologiei rurale se înmulțesc substanțial la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, aria de preocupări și controverse fiind din ce în ce mai largă.

EVOLUȚIA RURALITĂȚII ȘI A DISCURSURILOR DESPRE RURALITATE

Pentru țările europene occidentale, dar și pentru alte zone dezvoltate economic (SUA, Canada, etc.), repunerea în spațiul public a *chestiunii rurale* a devenit mai insistentă în ultimii 15–20 de ani, deși dezbaterile au început de mai bine de trei decenii. Ceea ce a resuscitat atașamentul pentru tematica rurală, atât în științele sociale, cât și în discursul politic și mediatic, au fost mutațiile fundamentale din lumea rurală însăși, dincolo de estomparea treptată a anumitor diferențe dintre modurile de viață urban și rural, de care aminteam la începutul acestui studiu, asistăm la nașterea altor diferențieri, fapt care induce nevoia unor **schimbări și în paradigmele interpretative** ale dinamicii rurale. În acest sens, în funcție de viziunea asupra ruralului și ruralității, în ultimii 15–20 de ani s-au structurat *două tipuri fundamentale opuse de punere a chestiunii rurale*,

- **fie în termenii unui declin inevitabil,**
- **fie în cei ai unei renașteri surprinzătoare.**

În viziunea lui Bruno Jean, interogarea științifică ar putea fi formulată astfel: *în condițiile unei modernități avansate, mai poate fi ruralitatea un fapt tangibil și semnificativ?* Marea provocare pentru demersul sociologic actual este de a formula și propune o caracterizare adecvată a ruralității contemporane și a schimbărilor în care aceasta a fost antrenată (Jean, 2002).

Una dintre consecințele pozitive ale semnalelor de alarmă despre o posibilă dispariție a ruralului a fost conștientizarea în masă a chestiunii rurale – pentru toate segmentele importante ale opiniei publice, de la științele sociale la politică. Consecința directă a acestei conștientizări a constituit-o formularea, în foarte multe țări, a unor **politici rurale naționale** bine articulate, lucru solicitat de sociologi de foarte multă vreme.

Astăzi, la debutul secolului XXI, după formidabila dezvoltare a orașelor și după urbanizarea modurilor de viață din secolul XX, iată că ruralitatea promite a fi din nou în centrul atenției, în principal prin ceea ce, nu demult, părea a fi o trăsătură secundară a sa: mediul înconjurător. Ruralitatea, ca mediu care trebuie protejat și pus în valoare, se înscrie astfel, din nou, într-o problematică de largă preocupare.

Înainte de a prezenta schimbările la care a fost supusă lumea rurală pentru a ajunge la forma actuală, o incursiune succintă în **istoria ruralității** pare obligatorie. Ea ne arată că vechea ruralitate era prezentată fie ca omogenă cultural și economic, fie structurată în categorii ușor reperabile. În ultimele cinci decenii însă, spațiile rurale au fost teatrul unor profunde transformări în lumea dezvoltată: concentrarea exploatațiilor agricole (care au devenit ferme comerciale) și extinderea spațiilor necultivate, profesionalizarea și mecanizarea muncii agricole, dar și a celei forestiere, etc.

Toate aceste schimbări s-au derulat concomitent cu o explozie demografică („baby boom”) și cu o creștere generală a economiei industriale și urbane. Francezii au denumit această perioadă „les trente glorieuses” datând-o în intervalul 1945–1975. Oportunitățile oferite de viața și economia urbană au fost valorificate substanțial de populația acestor țări, inclusiv de populația rurală. În acest din urmă caz, categoria care a beneficiat cel mai mult a fost tineretul, prin intermediul fluxului migratoriu rural-urban și al mobilității pendulatorii (navetism). În această evoluție regăsim multe din tendințele cunoscute și de societatea românească a ultimelor cinci decenii. Nu toate caracteristicile au însă aceeași intensitate în România, bulversată puternic și de schimbarea de regim politic de la începutul anilor '90. De pildă, în România nu poate fi regăsită evoluția spre terțializare a economiei, care, în țările dezvoltate, a modificat sensibil structura spațială a economiilor rurale, „compoziția și repartitia echipamentelor comerciale și a serviciilor publice, ca să nu mai vorbim despre infrastructura necesară pentru această terțializare. Are loc o concentrare spațială a funcțiilor terțiare, care permite diferențierea spațiului rural între satele mici, aflate în declin sever, și satele mari, prospere și înfloritoare”. Are loc ceea ce sociologii au numit un *proces de „eroziune diferențială” a populației rurale* (Jean, 2000).

În condițiile modernității avansate de astăzi, ruralitatea nu a dispărut deci, ci a îmbrăcat „haine noi”, continuând să ființeze atât în Europa dezvoltată, cât și în cea mai puțin dezvoltată, prin cel puțin două dintre cele mai solide criterii care o definesc: *criteriul geografic și cel sociologic*. Criteriul geografic se referă la un mod specific de raportare la spațiu, indus de slaba densitate a populației, iar criteriul sociologic se referă la un mod specific de sociabilitate, indus de slăbirea demografică. Procesele implicate în această ecuație sunt mobilitatea, în cazul primului criteriu, și intercunoașterea, în cazul celui de al doilea.

Numărându-se printre susținătorii continuității ruralității în condiții de modernitate, Bruno Jean relevă că, deși o parte din teritoriile rurale dintr-o societate se poate afla în soluție, concomitent, o alta poate să crească, să se dezvolte (Jean, 2002, p. 2). În fapt, ruralitatea de astăzi prezintă numeroase fațete,

sensul evoluției fiind acela al *creșterii diferențierii din chiar interiorul ruralității* și al estompării disparităților clasice dintre rural și urban. Această situație este specifică îndeosebi țărilor dezvoltate, în care diferențierea dintre sat și oraș pare tot mai puțin pertinentă pentru înțelegerea ruralului și a ruralității. Nu este și cazul situației din țările mai puțin dezvoltate, ca România.

O provocare importantă pentru științele sociale care au ca obiect de studiu ruralul este, în opinia autorului citat mai înainte, *construirea unei noi tipologii a teritoriilor rurale*, capabilă să țină seama de procesele istorice de diversificare socio-spațială a ruralității (Jean, 1997). El propune, cu titlu ipotetic, următoarea tipologizare a ruralității: agro-industrială, forestieră, turistică, periurbană, rezidențială, etc. Din păcate, lipsesc încă studiile sintetice de anvergură, care să recompună actualele spații rurale. Pornind de la experiența canadiană, Bruno Jean semnalează existența următoarelor categorii: spații rurale aflate în plină destrucțurare, spații agricole prospere dar subpopulate, spații forestiere stagnante, spații agroforestiere din ce în ce mai turistice, spații rurale în creștere, centrate pe comerț și servicii. Concluzia care se impune este că astăzi, cel puțin în țările dezvoltate, nu se mai poate vorbi de un rural sau de o ruralitate, ci de o **multitudine de ruralități**, de centre, în jurul cărora gravitează mai multe localități rurale.

Un exemplu de tip specific de ruralitate este *noul periurban*, care se naște în jurul marilor metropole ale lumii, având funcție preponderent rezidențială. Se apreciază că, din multe puncte de vedere, acest nou tip de ruralitate este mai apropiat de urban decât de ruralul clasic.

Dinamica ruralității din țările dezvoltate sau mai puțin dezvoltate a determinat și *schimbarea discursului despre această ruralitate*.

Tot Bruno Jean propune o **cartografiere conceptuală** a principalelor reprezentări cu privire la ruralitate, cartografiere care se structurează pe trei mari *tipuri de discurs* despre ruralitate (Graficul nr. 1):

- discursul sociologic,
- discursul social și
- discursul politic.

Discursul sociologic despre ruralitate nu este și nu a evoluat omogen. El s-a format în mod diferit, în funcție de tradiția intelectuală de la care se revendică. Este vorba, în primul rând, de existența unei duble tradiții: cea europeană și cea nord-americană.

Abordarea americană a ruralității a avut în centru, din start, conceptul de „folk society”, impus de Robert Redfield (Redfield, 1967). Odată cu evoluția spre modernitate, aceste „folk societies” fie dispar, fie se transformă în societăți sau comunități urbane. Aici regăsim *marea paradigmă sociologică a evoluționismului*, după care ruralitatea, asociată trecutului, tradiției, este nevoită să dispară, sub asaltul modernității.

În tradiția intelectuală europeană (vom reveni asupra acestei variante a discursului sociologic rural), nu se regăsește, cu aceeași intensitate, interpretarea

evoluționistă a ruralității, al cărei destin implacabil ar fi dispariția. Chiar dacă această tendință nu dispare cu desăvârșire din discursul european, ceea ce domină în acesta sunt conceptele de „țaran” și „țăranesc” („paysannerie”), reunite în noțiunea de „societate țărănească”. Acest tip de societate sau comunitate este considerat complex și organizat după reguli care se opun modernității și, cu atât mai mult, modernității avansate. Din acest conflict dispare tipul de societate sau comunitate țărănească tradițională, locul **țaranului** fiind luat de **agricultor**, categorie socială formată după alte reguli, respectiv după logica raporturilor de piață din societățile moderne.

Acest tip de discurs asupra ruralității este încă prezent în spațiul sociologiei rurale, respectiv în cel dedicat studiului transformărilor unui singur sector socio-economic rural, **agricultura**.

Revenind asupra diferențelor de discurs dintre sociologia rurală europeană și cea nord-americană, trebuie subliniat că ele reflectă, de fapt, *diferențele dintre realitățile americane și cele europene*. Pe teritoriul american nici nu se putea naște o clasă a țăranilor și nici o societate țărănească. Noțiunea de „folk society” pare mult mai adecvată pentru a descrie realitatea rurală tradițională americană. Practic, întreg teritoriul nord-american s-a structurat și a evoluat ca o uriașă întreprindere de modernizare și urbanizare, circumstanță în care **ruralitatea** nu putea fi tratată altfel decât ca un **anacronism**.

Dacă școala franceză de sociologie rurală și, în general, cea europeană se revendică de la Jean Lefebvre și apoi de la Mendras și Jollivet, în schimb, cea nord-americană s-a structurat în jurul a două foruri științifice reprezentative pentru SUA: Rural Sociology Society și revista „Rural Sociology”. Domeniul circumscris ruralității americane este cel al „**arealului nonmetropolitan**” („nonmetropolitan area”) sau, altfel spus, al spațiilor situate în afara marilor orașe americane. S-ar putea spune că, în cazul american, avem de a face cu o reprezentare socială asupra ruralului ca o clasă spațial dominantă.

Graficul nr. 1:

Evoluția discursurilor sociologice, sociale și politice despre ruralitate

Discursul sociologic		Discursul social	Discursul politic
nord-american	european		
În modernitatea născândă ruralitatea = „folk societies”	ruralitate = comunități țărănești	Ruralitatea este o realitate depășită sau întârziată	Modernizarea = amenajarea teritoriului
În modernitatea avansată, ruralitatea = regiuni nonmetropolitane	ruralitatea = mediu înconjurător	Ruralitatea = peisaj natural și mediu	Prezervarea sau dezvoltarea durabilă

Sursa: Bruno Jean, *Les territoires ruraux dans la modernité avancée et la recomposition des systèmes ruraux*, în „Estudos Sociedade e Agricultura”, 2002, aprilie, p. 5–27.

Abordarea ruralității, în viziunea nord-americană, pare a fi mai puțin aplicată spre demersul teoretic, fiind mai degrabă o sociologie descriptivă a problemelor sociale ale populației care trăiește în mediul non-metropolitan. În schimb, discursul sociologic european modern glisează progresiv spre un rural ca mediu înconjurător (Jollivet, Mathieu, 1989). Această glisare face ca noua orientare europeană să se apropie de discursul sociologic american contemporan tocmai printr-o temă comună – ecologia. „Cadru de viață devine un fel de variabilă decisivă, discriminantă, iar locuitorii satelor devin sau ar putea deveni actori sociali importanți în protecția mediului” (Jollivet, 1989). În plus, cum o asemenea sarcină nu putea fi lăsată doar în seama ruraliștilor, ea devine domeniu de interes pentru întreaga societate.

Dincolo de diversitatea națională a discursurilor sociologice asupra ruralității contemporane, se poate extrage o **trăsătură comună**: pe măsură ce societatea se modernizează, țăranul și comunitatea țărănească tradițională dispar, subzistând, în același timp, un altfel de ruralitate, definită mai ales de **dimensiunea spațială sau ecologică**. Are loc, astfel, o **reconsiderare a rolului naturii, a mediului înconjurător, în teoria sociologică** (Kalaora, 1998).

Prin intermediul acestei noi arii a studiilor de sociologie rurală se acordă o nouă șansă atât ruralului cât și cercetării rurale: șansa vine, în primul rând, din atenția acordată și din partea politicianilor și a societății civile.

Noua provocare pentru științele sociale, inclusiv pentru sociologie, este aceea de a **replasa natura într-o teorie asupra societății**, sarcină deloc ușoară, care cere o solidă reconstrucție a conceptului de ruralitate, în noile condiții ale modernității avansate.

Discursul social contemporan, cu privire la conținutul specific al ruralității și la rolul său în societatea actuală, tinde să fie dominat de o **revalorizare a modului de viață rural**, îndeosebi de către populația urbană supusă stresului și poluării. Acestuia lumea rurală îi apare ca aparținând autenticului, întoarcerii la origini, la tradiție, la natură. O importantă consecință socială a acestei revalorizări a ruralității în reprezentarea publică este nașterea unui nou tip de periurban, cu funcție rezidențială prevalentă. Astfel, chestiunea mediului tinde să ocupe un loc din ce în ce mai important în dezbaterile, atitudinile și comportamentele sociale referitoare la valențele spațiului rural.

Discursul politic, la rândul său, nu este diferit, în esență, de cel științific sau social, diferențiindu-se doar prin aceea că încearcă să construiască un model care să concilieze limbajul savant cu cel popular. Pe de altă parte, nu putem să nu remarcăm că inflația de discursuri politice cu privire la chestiunea rurală ascunde, de foarte multe ori, inactivitatea din planul implementării exhaustive a politicilor rurale și al alocării unor resurse materiale și financiare, capabile să asigure obiectivarea procesului de dezvoltare rurală.

Paradigmele interpretative ale ruralității au evoluat și ele de la cele ale integrării mediului rural, la cele ale recompunerii sau reconstrucției acestuia.

Astfel, în epoca de început a modernității, dincolo de diferitele reprezentări asupra ruralului, a existat un consens destul de confortabil cu privire la modelul interpretativ al dinamicilor rurale (Jean, 1991): transformările lumii rurale sunt explicate printr-un singur fenomen, o singură cauză, un singur factor – **integrarea economiilor și comunităților rurale în economia și societatea modernă**. Prin integrare însă, comunitățile rurale își pierd specificul și destinul propriu, marginalizându-se. În această direcție, școala franceză de sociologie și economie rurală și-a construit o paradigmă interpretativă coerentă, apelând la metodologia economiei politice marxiste (Jollivet, 1992), în timp ce școala americană de sociologie rurală a adoptat modelul explicativ, de inspirație economică liberală. Dincolo însă de aceste diferențieri, ceea ce unește cele două școli este faptul că paradigma interpretativă se fixează pe un singur factor dominant – integrarea ruralului în societatea înglobantă. Această abordare poate lăsa în afară **chestiunea statutului** ruralității, în condițiile modernității avansate. De aici și nevoia construcției unui nou model interpretativ, valabil pentru noile condiții. Doi dintre cei mai reprezentativi inițiatori ai acestui nou model de paradigmă interpretativă a ruralității sunt Bernard Kazser și Jean Renard (Jean, Chevalier, Klein, Sztokman, 1991). Aceștia consideră că noțiunea de „recompunere socio-teritorială” a ruralității ar putea contribui și la depășirea controverselor iscate pe marginea persistenței ruralității în condițiile modernității avansate. Astfel, ruralul se schimbă, recompunându-și propriile moduri de existență și de reglementare, iar adevărata provocare teoretică este **înțelegerea noilor atribute ale ruralității**, într-o modernitate avansată, „contrar paradigmei deterministe a integrării, care făcea din rurali niște actori pasivi. Acest nou tip de abordare are avantajul „posibilist” de a conferi populațiilor rurale capacitatea de acțiune și de intervenție în procesele complexe de recompunere socio-teritorială (Jean, p. 18).

În timp ce ruraliștii francezi găsesc în noțiunea de „recompunere” un cadru conceptual util pentru înțelegerea dinamicii rurale contemporane, ruraliștii canadieni, în special cei de limbă engleză, folosesc conceptul de „**restructurare rurală**”, pentru a interpreta această dinamică. Diferențele dintre cele două concepte par a fi mai mult de formă decât de conținut.

O altă pistă metodologică propune noțiunea de „sistem rural”, capabilă să sistematizeze și să „capteze” personalitatea modurilor de explorare a ruralității, contemporane. Este cazul *Grupului de lucru pentru sistemele rurale durabile* din cadrul UGI, animat de Christopher Bryant (Jean, 2002, p. 9).

O altă ipoteză, inspirată din teoria structurării sociale, ar putea fi formulată astfel: dacă ruralitatea continuă să existe în modernitate, atunci ea trebuie să fie considerată ca un fapt social structurant. Într-un teritoriu recunoscut ca rural, se poate încerca descoperirea – printr-o intensă muncă de deciptare a regulilor și resurselor, inclusiv a celor implicite, reguli de care se servesc actorii sociali rurali pentru a-și structura propria lume și pentru a-i conferi acesteia o referință identitară solidă. Și, întrucât ruralitatea este, așa cum s-a arătat, multiplă, fiecare tip de

ruralitate ar trebui să își producă propriul sistem de reguli, relativ diferit de celelalte ruralități. Exemplificăm prin câteva tipuri de ruralități: ruralitatea agricolă, forestieră, și ruralitatea recreativ-turistică, fiecare beneficiind de un altfel de discurs.

1. În cazul **ruralității agricole**, discursul rural se axează, de regulă, pe dimensiunea socială a ruralității, pe calitatea vieții, pe vitalitatea comunităților rurale sau pe eficiența strategiilor de dezvoltare locală.

2. În cazul **ruralității forestiere**, discursul este axat pe o anumită viziune asupra ruralității ca rezervor de resurse primare, exploatat pentru a crea bogăție și locuri de muncă. Este un discurs mai degrabă utilitarist, cu accent pe dimensiunea economică a ruralității.

3. În cazul **ruralității recreativ-turistice**, discursul este axat pe dimensiunea peisagistică a ruralității. Aici se întâlnesc elemente ale unei viziuni mai degrabă urban-estetice asupra ruralului. Este un discurs hedonist, care valorizează prioritar dimensiunea culturală a ruralității.

SPECIFICUL ȘI LEGITIMITATEA ACTUALĂ A SOCIOLOGIEI RURALE

Cei mai mulți comentatori consideră că sociologia rurală ar trebui tratată ca o *parte specializată a sociologiei*, având sarcina de a da inteligibilitate diferitelor aspecte ale lumii rurale. În acest scop, ea trebuie să *descopere și să conceptualizeze liniile de legătură* dintre diversele aspecte ale lumii sociale rurale și să pună în evidență *logica ansamblului (articularea)*, precum și situarea fenomenelor sociale și a formelor instituționale în contextul general (*contextualizarea*). În plus, după cum susține A. A. Abdelmalek, analiza sociologică trebuie să aibă în vedere deopotrivă istoricitatea și comparativitatea, amplasând în timp și relativizând acele fenomene. Finalitatea demersului său constă în *interpretarea printr-o grilă teoretică adaptată (reflexivitatea)* și în degajarea *tendențelor generale și a particularităților raporturilor dintre universal și specific* (Abdelmalek, 2000).

În cele ce urmează vor fi prezentate sistematizat **caracteristicile mai importante ale vocației actuale a sociologiei rurale**, în cadrul gândirii sociologice moderne. Începem prin a afirma că însăși persistența până în zilele noastre a comunităților rurale și a vieții sătești, în toată complexitatea sa, în pofida semnalelor de alarmă care le anunțau dispariția încă din anii '70, reclamă *necesitatea asigurării continuității și în planul reflexiei științifice*, prin sociologie, dar și prin celelalte științe socio-umane, care au ca obiect de studiu un aspect sau altul din viața și existența satului (economia, geografia, etnologia, științele politice etc.)

În ce *constă vocația actuală a sociologiei rurale*, ce exigențe se impun demersului său în condițiile unui rural, care, deși persistă, este radical transformat față de ruralul tradițional autonom sau semiautonom, sunt întrebări pe care și le pune astăzi întreaga breaslă sociologică a „ruraliștilor”, confruntată perpetuu și aproape obsesiv cu spectrul dispariției.

Dezbaterile de idei, în legătură cu cerințele care stau astăzi în fața sociologiei rurale, se circumscriu pe trei repere de evaluare (interdependente):

- raporturile sociologiei rurale cu sociologia generală,
- raporturile acesteia cu celelalte științe sociale ale ruralității,
- raportarea sociologiei rurale și a sociologului rural la societate (care sunt sarcinile acestora pentru societate).

În legătură cu **raporturile sociologiei rurale cu sociologia**, se pare că, în ultima vreme, vocile contradictorii au slăbit în intensitate, instalându-se aproape un consens: sociologia rurală nu este o știință în sine, autonomă, ea integrându-se pur și simplu în evoluțiile tematice, metodologice și teoretice ale sociologiei generale și putând fi culturalistă, marxistă, structuralistă, weberiană, durkheimiană, funcționalistă etc. Astfel, în funcție de o preferință sau alta (teoretică sau metodologică), sociologia rurală introduce dimensiunea socială în interpretarea lumii rurale. Unul dintre fondatorii săi, H. Mendras, scria încă din 1958: „Mediul rural este un câmp de investigație pentru toate științele sociale și studiul său nu ar putea constitui o disciplină autonomă” (Mendras, 1958, p. 316).

Demersul sociologic în rural se caracterizează prin transversalitate, în sensul că, atunci când studiază diverse aspecte ale vieții rurale, „ruralistul” trebuie să se comporte ca un *generalist*, interesându-se de religie, de politică, de familie etc. Nici coloratura sa teoretică nu este originală, iar obiectul său de studiu este, mai degrabă, „un câmp de aplicație”, acest câmp fiind chiar comunitatea rurală, de aici rezultând cerința interdisciplinarității. Din această perspectivă, sociologul rural are o dublă sarcină, pe de o parte să studieze (singur sau în colaborare cu alte discipline) diversele aspecte ale vieții rurale și, pe de altă parte, să interpreteze sociologic datele furnizate de cercetătorii din alte discipline (Mendras, 1958).

Dacă această cerință metodologică era mai ușor de îndeplinit în condițiile unei comunități țărănești tradiționale, care conservă o anumită autonomie față de societatea globală, astăzi ea este mult mai dificil de realizat, comunitățile rurale devenind tot mai deschise și mai dependente de societatea globală (națională), ba chiar, în noile circumstanțe, de Uniunea Europeană sau de societatea globală. În pofida acestei deschideri a societății rurale actuale față de societatea globală, continuă să fie necesară menținerea unei coerențe interne (inclusiv în plan ideatic) a lumii rurale. *Sociologul ruralist are această dublă și dificilă sarcină, pe de o parte să reconstruiască științific lumea rurală, într-o manieră și după o logică internă, iar pe de altă, să integreze acest ansamblu într-o logică globală, într-o coerență externă, care aparține, de această dată, societății „înglobante”.*

Unul dintre sociologii ruraliști importanți, care a aprofundat problematica vocației actuale a sociologiei rurale, este Marcel Jollivet. El formulează **cinci teme majore de interogare pentru sociologia rurală**, cele mai multe întrepătrunse și interdependente și cu ponderi variabile în perioade diferite de timp (Jollivet, 1999).

1. În ordine cronologică, o *primă interogare* a sociologilor ruraliști, cu privire la rolul și vocația lor, se leagă de *opoziția sat-oraș*. Deși problema este veche,

astăzi ea se pune în cu totul alți termeni, datorită expansiunii exagerate a urbanului și a degradării calității vieții în spațiul urban, îndeosebi în ultimele decenii. Raportul dintre rural și urban rămâne și el un teritoriu al controverselor în sociologia contemporană. Astfel, deși chiar comunitățile rurale din societățile dezvoltate și-au urbanizat în mare măsură modul de viață, *ruralul continuă totuși să apară ca diferit față de urban*, inclusiv în reprezentările sociale, fiind considerat ca purtător de alte valențe pozitive, conferite de traiul în spațiul natural, fără agenți poluatori agresivi. El este caracterizat de Abdelmalek ca „un spațiu care mai degrabă prezervă decât transformă, este mai degrabă vizitat decât locuit și aparține mai degrabă domeniului sentimental decât domeniului muncii” (Abdelmalek, 2000, p. 20). Fiind vorba despre o reprezentare socială cu privire la ruralul contemporan din țările dezvoltate, portretul de mai sus nu seamănă cu ruralul din foarte multe țări și continente, inclusiv cu ruralul românesc. Este adevărat că și în spațiul României rurale se pot întâlni astfel de oaze de rural, cum este aceea descrisă de Abdelmalek, dar acestea rămân oaze și nu caracteristici generalizate ale mediului rural din România actuală, nici măcar din tot arealul rural al țărilor dezvoltate.

2. *A doua temă de interogare* pentru vocația actuală a sociologiei rurale, propusă de Jollivet, este cea a *transformărilor din agricultură*, din exploatarea agricolă, din munca agricultorului, dar și a raporturilor dintre familie și exploatarea agricolă. Necesitatea unei politici agrare coerente din partea guvernanților este mai mult decât actuală, nu numai în Franța, ci și în România, ba chiar în toate țările din Uniunea Europeană. Agricultura tinde să se plaseze în centrul atenției politicianilor, dar și al științelor sociale, din motive diverse, de la finanțarea și subvenționarea pe plan național (gradul de suficiență), până la mult dezbătutele subvenții și finanțări europene, toate reprezentând procese cu implicații majore asupra ruralului în ansamblu, nu doar asupra agrarului (Robert, 1986).

3. *A treia temă*, care este conținută, într-o oarecare măsură, și în prima și în totalitate în cea de a doua, este cea a locului țăranilor (agricultorilor) în societate.

4. *A patra temă* ar putea fi inclusă în prima, dar a devenit, mai degrabă, un răspuns la prima temă: este tema dezvoltării locale, cu multiple decupaje referitoare la amenajarea teritoriului, la nașterea unui nou tip de periurban, prin schimbarea destinației unor terenuri din agricole în construite etc.

5. *O ultimă temă*, ce poate fi evocată pentru delimitarea câmpului social de investigație al sociologiei rurale actuale, este cea a **mediului înconjurător**. Deși a fost abordată de mai multă vreme, această temă devine mult mai prezentă astăzi în discursul public. Gestionarea rațională și protejarea mediului (a apelor, solului, pădurilor, etc), raporturile populației cu natura, devin teme presante, care nu-l pot lăsa indiferent pe sociolog, respectiv pe sociologul rural (Mathieu și Jollivet, 1989).

Deși temele enunțate mai sus nu epuizează câmpul de investigație al sociologiei rurale, ele ilustrează convingător ideea că toate sunt chestiuni ale societății și deci răspund unei „cereri sociale”.

O întrebare posibilă, având în vedere avalanșa de probleme de studiu care îi stau în față sociologului rural de astăzi, ar fi dacă *instrumentarul intelectual* de care dispune acesta este la înălțimea ambițiilor sale. Evaluările diversilor critici din interiorul sau exteriorul sociologiei prezintă răspunsuri diferite și chiar contradictorii (Jollivet, 1997). Astfel, analiza critică a așa-zisilor *neoruraliști*, exteriori sociologiei, afirmă că niciodată sociologia rurală nu a fost pertinentă, ea fiind mai degrabă un *artefact ideologic*. Combătând această poziție, Jollivet dădea, în 1997, un răspuns ferm: această negare a valorii euristice a sociologiei rurale pleacă de la supoziția că poate exista o schemă de referință teoretică acceptată de către toți sociologii, după care s-ar formula chestiunile-cheie, structurante, ale disciplinei, chestiuni în jurul cărora s-ar organiza apoi activitatea întregii comunități de sociologi. Nimic mai puțin adevărat! Această schematizare nu corespunde nici caracterului empiric al unei părți a sociologiei rurale, nici constrângerilor impuse de specializarea cunoștințelor.

O a doua modalitate de negare a pertinentei sociologiei rurale în condițiile actuale este contestarea faptului că obiectul pe care și-l reclamă – comunitatea rurală – ar mai exista. Potrivit acestei poziții, „ruralul” a încetat să mai existe, trebuind deci să dispară, din rațiuni de inutilitate, și sociologia rurală. Dacă este așa, atunci se naște întrebarea: *ce problematică este capabilă să mai justifice încă relevanța sociologiei rurale?* Încercând un răspuns extins, Jollivet distinge două contexte, în raport cu care se poate evalua situația actuală și viitoare a sociologiei rurale:

- pe de o parte, *chestiunea socială*,
- pe de altă parte, interogațiile care vin chiar dinspre *sociologie*.

În încheierea acestui excurs în specificul și obiectul sociologiei rurale, adăugăm încă o cerință actuală: fiecare dintre exigențele teoretice și metodologice expuse trebuie să se constituie într-un corpus obligatoriu, dar îmbogățit, aplicabil în întreaga Uniune Europeană. Îmbogățirea se referă la **toate procesele ce țin de integrare**, de la atitudinea de acceptare/respingere a proiectului unional, până la consecințele sociale ale implementării diferitelor măsuri (*aquis*-ul comunitar).

Cu alte cuvinte, cea mai mare parte din Europa devine un „șantier” rural pentru sociologi, sau, cum spune Jollivet, o ocazie excepțională de reînnoire și îmbunătățire a problematicii și a instrumentarului de investigație sociologică (Jollivet, 1997).

MENDRAS ȘI JOLLIVET – O CONTROVERSĂ VECHIE DE TREIZECI DE ANI

În spațiul european, *Franța deține prioritatea* în renașterea preocupărilor sociologice pentru comunitatea rurală, ea rămânând, totodată, un *teritoriu al controverselor teoretice și metodologice*.

O astfel de *luptă de idei*, declanșată în anii '70, dar cu puternice reverberații până în zilele noastre, este controversa dintre H. Mendras și M. Jollivet, două mari

personalități ale sociologiei rurale franceze și mondiale. Diferendul ideatic dintre aceștia s-a dezvoltat, în principal, în jurul a două lucrări de sociologie rurală, apărute în 1971 și 1976, avându-i ca autori pe cei doi savanți.

Contextul istoric al nașterii controverselor a fost cel al unor mari transformări din societatea franceză în ansamblul său și, în particular, din agricultură. Este vorba de o perioadă de *intensă mobilizare socială a agricultorilor*, mobilizare, care, din păcate, s-a prăbușit în mai 1968, dată care a marcat intrarea într-o criză socio-economică mondială.

Lucrările la care ne-am referit sunt: 1. *Collectivités rurales françaises*, lucrare apărută în două volume, primul fiind editat în 1971 și al doilea în 1974, ele avându-i ca autori pe Mendras și Jollivet (volumul din 1971) și pe Jollivet (volumul din 1974) și 2. *Sociétés paysannes* (Mendras, 1976).

Controversele au pornit de la modul de interpretare a transformărilor din agricultura și lumea țărănească din Franța anilor 1960 și 1970 și de la teoriile asupra țărănismului (*paysannerie*) propuse de Mendras. Recursul la referințe teoretice diferite – pe de o parte, la antropologia socială și culturală anglo-saxonă (Mendras) și, pe de altă parte, la Emil Durkheim și Karl Marx (Jollivet) – a condus la formularea, de către cei doi, a unor viziuni teoretice diferite, despre realitățile rurale franceze.

Dincolo de importanța pe care a avut-o în epocă lupta de idei dintre aceștia, la fel de certă este și actualitatea tematicii aflate atunci în dispută. Este vorba atât despre *raporturile dintre sociologia generală și sociologia rurală* (autointerogarea sociologiei rurale, cu privire la propriul statut și obiect), cât și despre *statutul și vocația actuală a sociologiei* în ansamblu.

În cele ce urmează vor fi prezentate **elementele care diferențiază cele două orientări** din sociologia rurală franceză.

Teoria țărănismului, elaborată de Mendras, s-a construit în jurul unei trilogii conceptuale: *sauvage*, *paysans* și *agriculteurs*. Ulterior, Mendras a explicat că a ajuns la această trilogie prin aplicarea, la realitățile franceze, a categoriilor antropologului american Robert Redfield, pentru care țăranii nu sunt nici *sauvages* (*primitivi*) nici „*moderni*”, ci o „specie socială” diferită (Redfield, 1967). Pe scurt, Redfield diferențiază între țărani și „*sauvages*”, primii trăind în micro-societăți care nu au decât autonomie parțială (de unde și noțiunea de „*part society*”), în timp ce societățile „*sauvages*” sunt, dimpotrivă, total autonome (închise). Pe de altă parte, noțiunea modernă de „*agricultori*” este, în viziunea lui Mendras, o categorie socială și profesională printre altele, ea neavând aceeași complexă încărcătură semantică precum cea de *țăran*.

Criticând poziția de mai sus, Jollivet vede, în tipologia lui Mendras, o schemă evoluționistă, interpretare, care, de altfel, a fost recuzată ferm de Mendras însuși. Cu alte cuvinte, polemizează Jollivet, țăranii ar fi, într-un anume sens, niște „*sauvages*” pe cale de integrare într-o societate globală (a cărei unitate se exprimă în general prin stat), iar agricultorii ar apărea într-o etapă ulterioară a dinamicii

sociale, atunci când procesul de integrare într-o societate „modernă” se desăvârșește. În opinia sa, slăbiciunea abordării lui Mendras constă în considerarea analizei de sorginte weberiană a „*tipurilor ideale*” ca fiind unică și infailibilă. Dimpotrivă, Jollivet consideră că o astfel de perspectivă este privată de înțelegerea pe care o poate da analiza proceselor sociale care se află la geneza lor. *Tipul ideal*, din teoria mendrasiană, devine o realitate în sine, existând riscul de a se transforma într-un adevărat artefact. Fiind descriptiv și static, tipul ideal al lui Mendras nu doar că nu permite accesul la cunoașterea mecanismelor de schimbare din societate, dar chiar le scoate pe acestea din sfera de analiză, ca și când nu ar prezenta interes (Jollivet, 2003).

În confruntarea dintre cei doi, Jollivet pune în discuție, în general, teoria asupra „*paysanneriei*”, atât în planul istorico-metodologic, cât și în cel al conținutului propriu-zis al acesteia. Referitor la primul plan, el caracterizează opoziția dintre „*sauvages*” și „*paysannes*” ca fiind prea abstractă și speculativă, ceea ce constituie, încă o dată, un risc. De fapt riscul există, după el, în orice tip ideal de inspirație weberiană.

Pentru Jollivet, format la Școala Practică de Înalte Studii și avându-i ca profesori pe Georges Balandier și Paul Mercier, noțiunea de „*sauvage*” corespunde mai degrabă „*hoardei primitive*” a lui Durkheim decât unei teoretizări a formelor de organizare a societăților primitive (Jollivet, 2003).

Încă o chestiune care a ocupat un loc de frunte în lupta de idei dintre Mendras și Jollivet a fost dacă *țăranii* sunt „capabili” să inoveze. Acest subiect a reprezentat, de altfel, pentru mulți membri ai Grupului de Cercetare Rurală de la Paris (devenit ulterior CNRS), un adevărat test de încercare. Dispute s-au iscat și în ce privește posibilitatea descifrării sensului unor transformări sociale de anvergură, chiar în timpul desfășurării lor. Este vorba, în primul rând, de schimbările din interiorul grupurilor sociale legate de activitatea agricolă, reunite într-o dublă apelare: *țărani* și *agricultori*. Ambele noțiuni au fost și sunt utilizate atât în discursurile politice, cât și în cele științifice, ba chiar și în autoevaluările persoanelor care fac parte din aceste grupuri (anumiți *agricultori* își spun *țărani*, alții își spun șefi de întreprindere etc.). Opoziția lui Jollivet față de Mendras intervine tocmai în modul de operare cu aceste concepte-cheie. Dacă, pentru Mendras, „*sauvage*” și „*paysan*”, fiind *tipuri ideale*, sunt noțiuni abstracte, eliberate de orice încărcătură istorico-politică sau de altă natură, în schimb pentru Jollivet, cele două concepte definesc realități cu mare încărcătură concretă, contextualizată. În plus, din cauza faptului că ambele categorii sunt într-o permanentă schimbare, intervine încă o dificultate metodologică serioasă, ele trebuind să reunească, sub același frontispiciu, țăranii din Evul Mediu cu cei din epoca modernă, impediment care, la Mendras, nu apare, tocmai grație utilizării metodei weberiene a „*tipurilor ideale*”.

Transformările, bulversările, la care au fost supuse grupurile sociale agricole din Franța la mijlocul secolului XX, sunt strâns legate de schimbările economice

din agricultură. Cu alte cuvinte, analiza lui Jollivet este mai apropiată de o sociologie economică a ruralului, spre deosebire de cea a lui Mendras, care operează cu un câmp de analiză specific mai degrabă sociologiei politice. Din acest motiv, Mendras, de pildă, acordă o atenție cu totul aparte noțiunii de „*notable*”, căreia îi corespunde, probabil, termenul românesc de „*notabilități ale satului*”.

Cei doi autori se diferențiază și în **utilizarea sistemului de valori ca instrument** de analiză. Astfel, Mendras se apleacă într-o măsură mult mai mare asupra transformărilor din sistemul de valori din spațiul rural, comparativ cu Jollivet, la care abundă analizele socio-economice de sorginte metodologică marxistă. Pentru acesta din urmă, aplicarea metodologiei marxiste are o mai mare relevanță științifică, în comparație cu metoda analizei transformărilor culturale și spirituale, aplicată de Mendras și alții.

Tot în planul controverselor, se înscrie și studiul difuzării și „aproprierii” inovațiilor tehnice în viața agrară și rurală. Și aici apar cele două fațete ale demersului științific:

- o fațetă care se originează dinspre antropologia socială și culturală și
- o fațetă dinspre științele economice

Se poate aprecia că analiza jollivetiană a contribuit la fondarea unui tip de socio-economie agricolă, punând în relație următoarele trei dimensiuni ale transformărilor:

1. evoluția locului agricultorului în economia națională;
2. transformările păturilor sociale și ale grupurilor sociale din cadrul populației agricole;
3. transformările raporturilor sociale de producție din cadrul exploatației agricole.

Dând prioritate explicativă faptelor economice (sub influența lui Marx), Jollivet plasează procesul sociologic în umbra celui economic, acesta din urmă fiind determinant și în înțelegerea sociologică (Jollivet, 2003). Mai concret, analiza economică îl conduce pe Jollivet la următoarea grupare problematică, relevantă pentru înțelegerea științifică:

- inegalitățile sociale din interiorul grupului de agricultori,
- fenomenele de transfer de valoare globală între agricultură și alte sectoare economice și
- incapacitatea agriculturii de a acumula capital.

În opinia autorului citat, conflictele sociale, care se produc în interiorul sectorului agricol de producție, nu pot fi explicate altfel decât prin contradicțiile economice ca efect al transformărilor induse de inserția populației agricole în schimburile de piață. El recunoaște totuși că și Mendras are dreptate, în sensul că politica și politicul își au și ele importanța lor, în mod particular prin intermediul statului și al intervențiilor acestuia. De altfel, jocurile politice, în egală măsură de natură instituțională, simbolică și electorală, sunt mai mult decât actuale, în câmpul dezbaterilor publice, în mijlocul acestora tronând, în continuare, problema rolului

statului (în stabilirea prețurilor minimale, în asigurarea producției agricole și în despăgubirile în caz de calamități naturale etc.)

În concluzie, apreciem că divergențele între Mendras și Jollivet se referă la importanța covârșitoare pe care o acordă Jollivet, în demersul său explicativ, *economicului, în raport cu sociologicul*, față de Mendras, la care *primează socialul (prin intermediul sistemului de valori)*. Pentru acesta din urmă, *sistemul de valori* se află în spatele planului economic, determinându-l, orientându-și, de altfel, preocupările, mai degrabă în sfera funcționării societății politice franceze și a implicațiilor acestora asupra spațiului rural. Controversele dintre Mendras și Jollivet au fost catalogate de către primul ca având un *substrat ideologic*, iar de către al doilea ca fiind de natură pur *teoretico-metodologică*. Jollivet chiar deplânge părăsirea instrumentarului de tehnici și metode de inspirație marxistă doar din cauza unei „așa-zise” crize istorice, în care a intrat ideologia creată de Marx, alimentând astfel argumentele lui Mendras. În concepția lui Jollivet, astăzi, când au loc mutații esențiale în modul de producție capitalist, mutații care afectează profund funcționarea societății, metodologia marxistă ar fi mai mult decât utilă și binevenită pentru sociologie, în cazul de față pentru sociologia rurală. Aceasta, în opinia lui Jollivet, pare astăzi incapabilă să descifreze, în hățișul evenimential actual, tendințe și regularități ori repere teoretice, în absența unui „fir roșu” metodologic. După el, în prezent există patru mari pericole care amenință sociologia:

1. reducăționismul,
2. specializarea până la exagerare și deci dispersia,
3. consensul slab și
4. închiderea în sine.

Este vorba, în opinia lui Jollivet, despre o incapacitate a sociologiei de a decela procesele fundamentale, care se află în spatele tuturor schimbărilor sociale, diverse și complexe, care se derulează în societatea contemporană.

TEORII ȘI CONTROVERSE PRIVIND CÂMPUL SOCIAL AL DEZVOLTĂRII RURALE ȘI MODELELE DE DEZVOLTARE RURALĂ

O problemă, care populează, de circa douăzeci de ani, câmpul ideatic al dezbaterilor din sociologia rurală contemporană, este *susținerea modelului participativ al dezvoltării, în contrapartidă cu modelul intervenționist*. Confruntarea dintre cele două modele continuă să ocupe centrul atenției în sociologia europeană și nu numai.

Pentru o parte din lumea sociologilor rurali contemporani, *opțiunea pentru modelul participativ de dezvoltare rurală* este singura alternativă viabilă, ca, de altfel, și pentru mulți decidenți politici și administrativi din domeniul agro-rural.

Printre primii autori, care au construit un sistem teoretic coerent și încheiat cu privire la modelul participativ de dezvoltare rurală, se numără doi specialiști americani: J.-M. Cohen și N.T. Uphoff. Aceștia fac, la începutul anilor '80, o dublă constatare:

a) „*participarea populară*”, în scopul dezvoltării, trebuie privită ca „implicarea” („*involvement*”) unui număr semnificativ de persoane în situații sau acțiuni care le ameliorează viața. Această abordare definește o strategie radical diferită de concepția care stă la baza teoriilor care au în centrul atenției inițiativele agenților de dezvoltare și recursul la capital. (Cohen and Uphoff, 1980). Participarea populară este concepută, în acest din urmă caz, ca o condiție a dezvoltării și mai puțin ca o consecință a acesteia.

b) A doua tendință în abordarea modelului participativ este *centrarea pe nevoile fundamentale ale populației* și pe propria ei capacitate de organizare. Această caracteristică domină astăzi teoria și practica dezvoltării rurale. Cu alte cuvinte, deși au trecut mai bine de 25 de ani de la apariția cărții lui Cohen și Uphoff, ideile puse în circulație de aceștia rămân la fel de actuale, verificându-se constant în diferite țări de pe toate continentele.

Filosofia modelului participativ al dezvoltării rurale s-a impus nu numai în rândul sociologilor, ci și în al altor categorii de *agenți ai dezvoltării*, de la ONG naționale la instituții internaționale de ajutor și finanțare, de la serviciile de cooperare din principalele țări industrializate, la publiciști etc., într-un cuvânt, la toți cei care susțin ideea că agricultorii trebuie să se asocieze, în scopul formulării obiectivelor de dezvoltare rurală și al transpunerii lor în practică. Iată câteva dintre conceptele-cheie cu care operează teoria actuală a modelului participativ al dezvoltării rurale: „tehnologiile de apropiere”, „cercetare-dezvoltare”, aplicarea progresivă a măsurilor de dezvoltare, pornindu-se de la cunoașterea sistemului agricol indigen și de la excluderea totală a experimentelor făcute „pe spinarea” populației rurale din diferite țări, experimente considerate hazardate și riscante.

Tot în *trend-ul* actual al abordărilor modelului participativ se înscrie și apelul la științele sociale, îndeosebi la sociologie, antropologie și etnologie. G. Spitler (1984), de pildă, insistă pe ideea *punerii în ecuație, simultan, a țaranului și a administrației*, în toate proiectele de dezvoltare rurală, iar D. Schlippe (1953) elaborează, încă de la jumătatea secolului XX, un întreg eșafodaj teoretic, pentru susținerea modelului participativ, pornind de la obiceiurile agricole și de la experiența Sudanului și a cooperării anglo-egiptene.

În prezent, câștigă tot mai mult teren, în câmpul de gândire european, *sociologia* sau *antropologia „dezvoltatorilor”*, în detrimentul *sociologiei „dezvoltaților”*, în sensul că țarii sau agricultorii trebuie să participe ei înșiși la dezvoltarea comunității (să fie deci „dezvoltatori”) și nu să suporte măsurile de dezvoltare propuse și impuse de agenți exteriori (comportament de „dezvoltați”).

Rămân cel puțin două întrebări-cheie, în legătură cu emergența și recurența modelului participativ în istoria instituțională a dezvoltării rurale (Mercoiret, 1990):

- de ce alegerea modelului participativ s-a impus atât de precoce, în defavoarea modelului constrictiv, susținut de valorile autoritare și paternaliste?
- de ce organizațiile coloniale sau cele internaționale contemporane (UE, spre exemplu), care se ocupă sau s-au ocupat de dezvoltarea rurală, au consumat

energie și resurse pentru a găsi cauzele disfuncționalităților apărute în structurile participative și pentru a le remedia?

În legătură cu răspunsurile posibile la întrebările de mai sus, sociologul francez Jean-Pierre Chaveau vorbește despre un adevărat *paradox al menținerii modelului participativ al dezvoltării rurale*, de la perioada colonială (în țările din sfera Marii Britanii și a Franței), până astăzi, indiferent de regimul politic din aceste societăți (Chaveau, 2006). Acest paradox poate fi rezolvat, în opinia autorului citat, imaginând dispozitivele spațio-temporale ale dezvoltării ca pe o instituție socială, care să contribuie la reglementarea raporturilor dintre grupurile sociale, comunitățile țărănești, societățile globale și stat, în ciuda faptului că fiecare nivel este profund neomogen.

Aplicând metodologia weberiană a *tipurilor ideale* la istoria instituțională a dezvoltării rurale, Chaveau constata existența unei combinații de *două tipuri de legitimitate*, cu propriile lor sisteme de valori, de autoritate și de acțiune specifică:

1. primul este *tipul birocratic de legitimitate și autoritate* (corespunzător organizației legal-raționale, pe care Weber o opunea tipului tradițional și charismatic. În evoluția acestui tip de legitimitate, se operează mai întâi un transfer, de la „*tipul rațional*”, specific unui mediu, la alte tipuri de autoritate legitimă. Acest transfer constă, pe de o parte, în punerea în lucru a organizațiilor birocratice specializate în conceperea și administrarea „*schimbării provocate*” și, pe de altă parte, în incitarea grupurilor sociale, beneficiare ale intervențiilor, la a se organiza ele însele, conform unor variante ale *modelului rațional* (pe grupări, cooperative, consilii, asociații etc.), apoi, conform acestui model, în punerea în acțiune a procedurilor de control și de evaluare critică a rezultatelor acestor organizații birocratice.
2. *Un al doilea element, caracteristic istoriei instituționale a dezvoltării rurale*, este așa-numita direcție „*populistă*” (Kitching, 1982, Robertson, 1984, Olivier de Sardan, 1990), care insistă pe ideea că „*dezvoltatorii*” recunosc necesitatea sprijinirii pe resursele de bază, atât pentru asigurarea eficacității, cât și a legitimității. Această orientare a condus la cristalizarea unei „*culturi a dezvoltării*”. Între promotorii orientării „populiste” se numără și românul Mihail Cernea, care susținea, încă în 1985, necesitatea punerii pe primul plan a „*poporului*” în *strategiile de dezvoltare rurală*, operaționalizând chiar principalele variabile sociologice ale dezvoltării rurale (Cernea, 1985). Aceeași orientare o regăsim și în spațiul sociologiei *anglo-americane*. Îl amintim, în acest sens, pe Chambers, care, într-o lucrare de referință, susține necesitatea trecerii săracilor pe primul plan („*putting the last first*”) (Chambers, 1983).

Combinarea celor două elemente din istoria și cultura instituțională a dezvoltării este ea însăși purtătoare de contradicții permanente, întrucât pretinde *concilierea virtuților eficacității birocratice cu virtuțile organizației comunitare*; or, numeroase studii au demonstrat că, prin combinarea elementelor contradictorii,

reprezentate de idealul birocratic și cel comunitar, se poate ajunge la o *exacerbare a formalismului birocratic*, pe de o parte și, pe de altă parte, *la înflorirea rețelelor de clientelism și corupție*. Este și situația în care se află România astăzi, unde, din motive ce țin simultan de corupție și de birocratie excesivă, s-a ajuns la blocarea, cel puțin parțială, a accesului ruralului la fondurile nerambursabile, puse la dispoziție de Uniunea Europeană, ca urmare a strategiei proprii de dezvoltare rurală.

Funcționarea insuficientă a organizațiilor locale este atribuită particularităților comunităților locale, ea fiind corijată prin *reguli și control*. Pornind de la astfel de disfuncționalități, are loc un proces de „*neînțelegere productivă*” și de ajustare fără sfârșit, între *strategiile țărănești și strategiile operatorilor dezvoltării*, primele fiind dependente de eterogenitatea socială și economică a mediului rural, iar celelalte de caracterul politic și constrângător al acțiunilor.

Construcția câmpului dezvoltării, conform sociologului francez Denis Pesche (2007), implică *identificarea agenților sau instituțiilor* care alcătuiesc acest câmp și definirea pozițiilor necesare pentru a stabili structura obiectivă a relațiilor dintre pozițiile ocupate de agenți și instituțiile concurente. În acest sens, inspirându-se din definiția lui Bourdieu (Bourdieu și Wacquant, 1992), Pesche precizează că *noțiunea de câmp al dezvoltării rurale* ar trebui să includă:

- transformările unei societăți,
- modificarea raporturilor de forță dintre agenți și
- transformările rezultate din intervenția exterioară.

Chiar și din această succintă circumscriere, se pot ușor observa raporturile strânse dintre *câmpul de dezvoltare și câmpul puterii* (Bourdieu, 1989). Ar trebui, de asemenea, adăugat că interesul pentru construcția câmpului de dezvoltare rurală include adesea și noțiunea de „*strategie*”. Apreciem totuși că aceasta are o încărcătură semantică mult prea diversă și contradictorie pentru a putea fi folosită ca un concept-cheie în teoria dezvoltării rurale, rămânând însă mai mult decât utilă în practica dezvoltării.

BIBLIOGRAFIE

1. ABDELMALEK, A. A., *Ethnographie, ethnologie et anthropologie: du singulier à l'universel*, colloque AFIRSE, Rennes, 1–3 juin, 2000.
2. BOURDIEU, P., *La noblesse d'État: grandes écoles et esprit de corps*, Édition de Minuit, 1989.
3. BOURDIEU, P., *La cause de la science*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, 1995, nr. 106–107.
4. BOURDIEU, P., WACQUANT, L. J. D., *Réponses pour une anthropologie réflexive*, Seuil, 1992.
5. CHAMBERS, R., *Rural Development: Putting the Last First*, London, Longmans (trad. fr.: *Développement rural. La pauvreté cachée*, Paris, C.T.A.-Kartala) 1983.
6. CHAVEAU, J. P., *Le modèle participatif de développement rural est-il alternatif?*, în L'APAD, 2006, nr. 3, sau on line, url: <http://apad.revues.org/document380.html>, 2007.
7. CERNEA, M., *Putting the Last First: Sociological Variables in Rural Development*, New-York, Oxford University Press, 1985.

8. COHEN, J.-M., CULAGOVSKI, G. A., UPHOFF, N. T., WOLF, D. L., *Participation at the Local Level: a Working Bibliography*, Cornell University, 1978.
9. COHEN, J.-M., UPHOFF, N. T., *Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity through Specificity*, în "World Development", 1980, nr. 8, 213–235.
10. ***, Groupe de travail Coopération Française, *Les interventions en milieu rural. Principes et approches méthodologiques*, M.C.D, 1989.
11. KITCHING, G., *Development and Underdevelopment in Historical Perspective. Populism, Nationalism and Industrialization*, London and New York, Methuen, 1982.
12. MERCOIRET, M.R., *L'émergence des dynamiques locales. Une réponse au désengagement de l'État*, Séminaire Club du Sahel-Cirad, Montpellier, 1990.
13. ROBERTSON, A.F., *People and the State. An Anthropology of Planned Development*, Cambridge University Press, 1984.
14. SCHLIPPE, D., *Le relèvement rural en fonction de la coutume agricole. L'expérience du Soudan anglo-égyptien*, în INCIDI, 1953.
15. SPITTLER, G., *Peasant, the Administration and Rural Development*, în „Sociologia ruralis”, 1984, nr. 24, 7–9.
16. OLIVIER de SARDAN, J. P., BIERSCHEK, K. T., *Les courtiers du développement*, în „Bulletin de l'APAD”, 1993, nr. 5.
17. PESCHE, D., *Pour la construction d'un champ du développement rural*, în „Bulletin de l'APAD”, sau on line, [url:http://apad.revues.org/document1511.html](http://apad.revues.org/document1511.html), 2007.
18. COULOMB, P., DELORME, H., HERVIEU, B., JOLLIVET, M., LACOMBE, P., *Les agriculteurs et la politique*, Paris, Presse de la Fondation Nationale de Sciences Politiques, 1990.
19. FAUVET, J., MENDRAS, H. (dir.), *Les paysans et la politique dans la France contemporaine*, Paris, Librairie Armand Colin, 1958.
20. JOLLIVET, M., *Pour une science sociale à travers champs*, Paris, Editions Arguments, 2001.
21. JOLLIVET, M., *Comment se fait la sociologie: à-propos d'une controverse en sociologie rurale*, în „L'espace, les sociologues et les géographes”, 2003, nr. 49–50, 1–2, CAIRN, Sociétés contemporaines, Presses de Sc.Po.
22. Jollivet, M., Mendras, H., (dir.), *Les collectivités rurales françaises: étude corporative du changement social*, vol. I, Paris, Armand Colin, 1971.
23. REDFIELD, R. R., *The Little Community: View Point for the Study of Human Whole*, Chicago, University of Chicago Press, 1967.
24. MENDRAS, H., *Sociologie du milieu rural*, 1958, în Gurvitch, G. (dir.), „Traité de Sociologie”, Paris, Presses Universitaires de France, 1958.
25. ROBERT, M., *Sociologie rurale*. „Que sais-je?”, nr. 2297, Paris, Presses Universitaires de France, 1986.
26. MATHIEU, N., JOLLIVET, M. (dir.), *Du rural à l'environnement: la question de la nature aujourd'hui*, Paris, ARF éditions / L'Harmattan, 1989.
27. JOLLIVET, M., *La «vocation actuelle» de la sociologie rurale*, în „Ruralia”, 1997, nr. 1 sau on line, ianuarie 2003, [url: http://ruralia.revues.org/document6.html](http://ruralia.revues.org/document6.html).
28. JEAN, BRUNO, *Les territoires ruraux dans la modernité avancée: la recomposition des systèmes ruraux*, în „Estudos Sociedade e Agricultura”, aprilie, 2002, p. 5–27.
29. JEAN, BRUNO, *Territoires d'avenir. Pour une sociologie de la ruralité*, Québec, Presses de l'Université du Québec, 1997.
30. JEAN, BRUNO, *Les espaces ruraux en mutation. Vers une typologie des dynamiques rurales*, în „Géographie sociale”, 1992, nr. 12, Centre de Publications de l'Université de Caen.
31. JEAN, B., CHEVALIER, J., KLEIN, J.-L., și SZTOKMAN, N., dir., *De la Loire au Saint Laurent. Des régions rurales face aux recompositions socio-territoriales*, Rimouski-Chicoutimi-Nantes, Co-edition GRIDEQ/GRIR/CNRS (URA 915) 1991.
32. KALAORA, B., *Au-delà de la nature, l'environnement*, Paris, l'Harmattan, 1998.

BRYAN RENNIE, *Mircea Eliade. A Critical Reader*, London, Oakville, Equinox Publishing Ltd., 2006

Twenty years after Mircea Eliade's death, commentators of his thought still continue to establish the coordinates which gave him the aura of one of the most influential historians of religion of the twentieth century. Mircea Eliade's oeuvre continues to be the focus of theoretical debates concerning not only its scientific validity but also its place in the broad field of the *Religionswissenschaft* as a discipline capable to explain, through its creative hermeneutic, the role of the human being in the universe. The centenary of Eliade's birth was celebrated last year in a series of cultural events including: symposiums, debates, and the publication of volumes containing articles about the meaning of his life and thought.

In 2006, Bryan Rennie, Professor of History of Religions at Westminster College in Pennsylvania, edited the volume *Mircea Eliade. A Critical Reader*, published by Equinox Publishing Ltd., London, Oakville. This is not the first time when Bryan Rennie tried to make known to scholars the nuances of Mircea Eliade's thought and the plethora of its interpretations from within the academia. He is known not only as the editor of two other volumes: *Mircea Eliade. Ending Religious World* and *International Eliade* but also, as the author of an in-depth analysis of Eliade's thought entitled *Reconstructing Eliade: Making Sense of Religion*.

In the foreword of *Mircea Eliade: A Critical Reader*, Professor Rennie asserts his intention to present „a useful introduction for scholars at whatever stage of their studies, who wish to answer these questions” surrounding Eliade's system of thought. The observations shared by many scholars, including Zwi Werblowsky and Mac Linscott Ricketts, point out that many of the critics of Eliade's thought based their remarks on a limited number of his books, mainly the ones that became classics: *Cosmos and History*, *Images and Symbols*, *Patterns...*, *The Sacred and the Profane*. Professor Rennie re-emphasized the need for a deep knowledge of the integral work of the historian of religions, a fact that had been repeatedly asserted by Eliade himself.

Professor Rennie showed that Eliade's classic titles, though they are of great importance, express only a limited part of their author's complex system of thought. It is known that Mircea Eliade's work is a hermeneutic in progress, which is a re-interpretation and amplification of his previous fundamental ideas in later works. This is a case eloquently demonstrated by the elaboration of his concepts surrounding Yoga in three successive books, each of these with added clarification and the needed modifications.

A profound and extended reading of Eliade's work is necessary for any analysis that seeks to avoid the attribute of dilettantism. We can assert with a high degree of certainty that all inclusive studies on Eliade's thought are rare today.

Part of the obstacles a novice researcher encounters when he has to deal with Eliade's oeuvre is related to the unavailability of the eliadean texts that are, as Professor Rennie explained in his opus, difficult to find because they are published in reviews that are not easily acquirable. In this context, the researcher may miss the relevance of Eliade's literary works as well as the meaning of many important writings which complete his theoretical discourse. Not to mention the fact that the researcher's attempt to make an acquaintance with Eliade's Romanian creation is limited to the fact that many of the manuscripts of this period can be found only in the archives of the Library of the Romanian Academy. The book that analyzed this period in detail and which is considered a valuable source of information in the Anglo-Saxon world, entitled *Mircea Eliade. The Romanian Roots* is due to Mac Linscott Ricketts' research and efforts. On the other hand, the articles pertaining to Eliade's exile in France are in the annals of the Library of Freiburg, in Germany.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIX, nr. 5–6, p. 531–536, București, 2008

The source of the volume edited by Professor Rennie could be found in the editor's awareness of the limits described above and in his desire to offer any researcher who is inclined toward an objective investigation of Eliade's oeuvre, a varied and adequate basis for his research. Bryan Rennie realized also that only a scientific analysis can contribute to a so much needed move toward systematization of Eliade's vast philosophy.

Without pretending to be a complete work, the editor recognized the omission of texts that are representative for some major topics of Eliade's thought. Such texts belong not only to Eliade, but to important interpreters of Eliade such as Professor Carl Olson, who is known for his reflections on the symbolism of the center published in *Theology and Philosophy of Eliade*. On the other side, Professor Mac Linscott Ricketts's article which throws light on the problem of archetype, entitled *The Nature and Extent of Eliade's 'Jungianism'* is felt as another important justified omission. As for the topic of *Shamanism*, only the „Foreword” of this extended work was included in the volume, though *Recent Works on Shamanism*, published in *History of Religions*, 1, 1962 is a good summary of this subject.

The way Professor Rennie organized the published material expresses his clear vision on Eliade's thought which was presented before in his book entitled *Reconstructing Eliade*. The four parts that form the structure of the chrestomathy leads the reader to the understanding that Eliade's concepts come together to form a system of thought. The main chapters of the volume are as follows: *Introduction; Eliade's Understanding of Religion; Eliade's Methodology; Problems and Themes in Eliade's Thought*. Each of these parts includes basic texts that belong to Eliade, followed by a couple of commentators' articles. I consider this sort of organization useful for any researcher who, in his endeavor to establish his own opinions about Eliade's ideas, has the possibility to compare the primary sources with their interpretations. Eliade's interpretation of the sacred, for instance, is accompanied by the texts signed by William Paden, and Bryan Rennie. According to Professor Paden, a reconsideration of Emil Durkheim's ideas on the sacred would support the defense of Eliade's concept of the sacred, thus facilitating its understanding beyond any theological suspicions and ontological substantiation.

Another interesting interpretation included in this chrestomathy belongs to Professor Douglass Allen who, in his article, „The Dialectic of the Sacred and the Profane” clearly explains the dialectic of those two concepts in the eliadean oeuvre encompassing the theoretical dilemma of Thomas Altizer, who emphasized the opposition of these two terms. Douglass Allen resettled the concepts in a paradoxical relationship in which the sacred limits itself, „embodying himself into the profane”. Professor Allen is known also for his remarks on Eliade's methodology asserted in the article entitled „The distinction of the Religious Phenomena”.

The researcher has in front of him a treasury of texts about the sacred, hierophany, symbolism, *coincidentia oppositorum*, myth, *illud tempus* and the terror of history. Some of the excerpts included in this volume belong to Eliade's main works while others belong to articles appeared under his signature in different reviews. The titles are as follows: „Introduction to the *Sacred and the Profane*”; „The Folklore as an Instrument of Knowledge”; „The Structure and Morphology of the Sacred”; „The Sacred in the Secular World”; „Hierophany”; „*Coincidentia oppositorum*”; „The Myths of the Modern World”; „The Terror of History”; „The Sacred in the Secular World” (a summary of the discussions that took place at the Conference on Philosophy of Religion, Boston College, 1968, published initially in *Cultural Hermeneutics* 1, 1973); „What the Symbols Reveal?” (text included in „Methodological Remarks on the Study of Religious Symbolism”, published in *History of Religions: Methodological Problems*, 1965); „Notes on the Symbolism of the Arrow” (published in *Religions in Antiquity*, edited by Jacob Neusner, 1968); „Mythology and History of Religions” (published in *Diogenes* 9, 1955); „Historical Events and the Structural Signification in Tension”, published in *Criterion*, 1967).

Other texts included in this volume are signed by: John Saliba, Robert Baird, John Walk, Edmund Leach, Richard Gombrich, R. J. Zwi Werblowsky, Ivan Strensky, Robert Segal, Mac Linscott Ricketts, Matei Calinescu, Ansgar Paus, Alexander Webster. The editor is aware that not all of them „have been chosen for their positive qualities” but their inclusion in the volume is justified by the information they express.

The volume, including four hundred and twenty two pages, excepting those reserved for bibliography, is an endeavor that can not pass unnoticed. The book is, indeed, a good theoretical tool needed for the scholarly investigation of Eliade's thought. This investigation has today become more intense due to the fact that Eliade, who is considered an „internationally successful synthesizer of studies of religions”, has become a case confronted with „several key issues” in the academia.

Virginia Stănescu

Ion Ghinoiu (coord.), *Atlasul etnografic român*, vol. II, *Ocupațiile*, București, Editura Academiei Române, 2005 (295 pp., inclusiv 128 hărți color și 125 planșe), Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”

Într-o perioadă în care atenția generală (politică, științifică, publică) este acaparată de procesul globalizării, *Atlasul etnografic român* (apărut sub egida Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române) vine să sublinieze – ca un accent de restabilire a unui echilibru fundamental – importanța specificului local în viața contemporană a popoarelor. În cazul de față, e vorba, desigur, de modul de viață caracteristic poporului român. Proiectată în cinci volume (I. Habitatul, II. Ocupațiile, III. Tehnica populară, IV. Arta populară, V. Obiceiuri. Mitologie), această monumentală lucrare urmează a cuprinde în paginile ei un material etnografic impresionant, contribuind astfel la cunoașterea și fixarea pe firmamentul timpului istoric a întregului ansamblu de valori ce dau seama, acum și de-a pururi, de identitatea noastră națională.

Întrucât în considerațiile de față avem în vedere volumul II, nu ne vom referi aici cu amănunte la metodologia întregii lucrări. Ea a fost prezentată de coordonatorul proiectului, Dr. Ion Ghinoiu, la începutul volumului I (apărut în 2003). Să spunem, totuși, că în diverse variante (în principal fie ca atlase etnolingvistice, fie ca atlase etnografice), ideea lucrărilor de acest fel a apărut nu întâmplător în Europa în secolul al XIX-lea, adică într-o epocă rămasă în istorie sub denumirea de „secolul naționalităților”. Nevoia popoarelor de a-și afirma identitatea prin cultura lor tradițională a generat ca știință nouă *etnografia*. În aceeași perioadă, în special prin contribuția unei serii de mari savanți germani (Carl Ritter, Alexander von Humboldt, Friedrich Ratzel, Adolf Bastian) ce acoperă cu activitatea lor aproape întreg secolul, se cristalizează ca disciplină modernă *geografia*, adică știința ce va furniza cercetării și cunoașterii metoda de bază a atlaselor – cartografia. Prin urmare, atlasele etnografice apar la întâlnirea dintre aceste două științe: etnografia și geografia. (De altfel, Ratzel și Bastian sunt figuri integrate în mod categoric și în istoria etnografiei).

Așa cum a arătat Ion Ghinoiu în prefața *din* (și nu numai *la*) primul volum, în țara noastră precursorii ideii de atlas etnografic au fost George Vâlsan, Dumitru Caracostea, Traian Herseni, dar mai cu seamă Romulus Vuia. Se cuvine să adăugăm acestor ilustre nume pe acela al lui Ion Conea, care a lansat într-o vreme ideea unui atlas toponimic, dar și pe acela, poate chiar înaintea celorlalte, al lui Simion Mehedinți – nu doar pentru că a fost profesorul unora dintre cei amintiți, ci pentru că a ilustrat, cel mai eficient la nivel universitar, simbioza dintre geografie și etnografie; Mehedinți a teoretizat reprezentarea cartografică a datelor etnografice și a condus cercetări privind răspândirea areală a unor astfel de date. În fine, trecând peste mai cunoscutele atlase lingvistice, dar rămânând în cadrul lucrărilor de tip atlas, să menționăm și tipărirea în anii din urmă a patru volume din atlasul antropologic al României, din care s-au publicat (pe regiuni) volumele reprezentând: Muntenia (în 1999), Banatul de Est (2004), Maramureșul (2004) și Transilvania (2005); e vorba, firește, de atlase de antropologie fizică (biologică), dar care intră în cea mai fericită complementaritate cu atlasul etnografic.

Odissea din spatele acestei lucrări sintetice capitale în forma ei concretă, realizată, e lungă și agitată. Anchetele sistematice vizând în mod expres realizarea unui atlas au fost proiectate la

începutul anilor '70; practic însă, istoria atlasului coincide în mare măsură cu istoria Institutului, încununând eforturile (nu scutite, după câte știm, de momente tensionate) ale mai multor cohorte de cercetători. Printre coordonatorii lucrării s-au numărat figuri precum Romulus Vulcănescu, Ion Vlăduțiu, Paul Petrescu și, cu un plus de merit pentru finalizare, Ion Ghinoiu.

*

În acest al doilea volum al *Atlasului etnografic român* ni se propune o incursiune în viața țaranului. Tema volumului o constituie ocupațiile de bază ale românilor. Ele sunt descrise în patru capitole: câte unul pentru agricultură (cultivarea pământului, dar și viticultura, pomicultura, grădinăritul, culesul din natură) și pentru creșterea animalelor, urmând apoi un capitol pentru albinărit, sericicultură, pescuit și vânătoare, ultimul capitol fiind dedicat transportului și schimbului.

Câteva date statistice lasă să se înțeleagă impresionantul efort de culegere a datelor: într-adevăr, pentru realizarea lucrării s-au efectuat investigații în 536 de sate, pe baza unui chestionar cu 1 200 de întrebări, la care au fost solicitați să răspundă 18 000 de țărani. Uneori întrebările înaintază până la mici detalii, precum materialul din care sunt confecționate recipientele și vehiculele pentru transportul strugurilor (coșarca, târna, brenta, hârdăul, banița, butea, polobocul, corița etc. – cf. pp. 142–143) sau tipuri de capcane pentru vânătoare (laț simplu, gratii, cușca rotundă de lemn, groapa etc. – cf. pp. 258–259). Lucrarea furnizează astfel răspunsuri la toate întrebările principale legate de modul de procurare a hranei, depășind mult nivelul cunoștințelor generale în acest domeniu.

Utilizarea acestui atlas e înlesnită de împărțirea pe capitole bine delimitate și structurate, fiecare capitol beneficiind de o scurtă introducere în care sunt rezumate aspectele tratate – cu unele detalii inadecvate cartografierii, dar care dau seama de dimensiunea istorică a faptelor, aspect foarte important pentru o viziune completă asupra realității descrise. Tot pentru a întregi viziunea de ansamblu, fiecărei hărți îi este atașată o planșă cu elocvente imagini fotografice din arhiva Institutului, ce sporesc o dată mai mult atractivitatea atlasului și, bineînțeles, valoarea lui. Dintre aceste imagini impresionează prin vechimea ori insolitul conținutului: prășitul porumbului cu rarița în județul Gorj, surla-fierbătoare din județul Brăila, stupi primitivi din județul Mehedinți, pod plutitor pe Someș, aratul cu bivoli în județul Brașov, plug de lemn din județul Alba, jupuitul vulpii în județul Satu Mare și multe altele.

În primul capitol al lucrării primim, prin intermediul hărților, informații legate de cultivarea pământului (plante cultivate – cereale, textile, oleaginoase industriale și de nutreț –, precum și unelte și tehnici pentru obținerea terenurilor agricole, tehnici și procedee de arat, dar și timpul în care se efectuează operațiunile). În general, în prezentarea hărților se pleacă de la un aspect simplu, general, ajungându-se la unul cât mai detaliat.

Activitățile specifice cultivării pământului – precum aratul, semănatul, întreținerea culturilor etc. – se desfășurau în alternanță cu anumite sărbători, prin care se invoca ajutorul diferiților sfinți, zeități, sau forțe ale naturii. De asemenea, implicat în munca ce asigura hrana familiei sale, țăranul român a apelat la ritualuri magice pentru a avea pământ roditor, belșug sau animale sănătoase. El a dezvoltat un adevărat calendar agricol, înțesat cu credințe magice și ceremonial specific de binecuvântare a solului precum Paparuda (zeița care aducea ploaia), Caloianul (tot pentru aducerea ploilor, dar și pentru oprirea acestora), Tânjaua de pe Mara, prin care se lauda hărnicia gospodarului ce ieșea primul la arat. Activitățile descrise în *Atlasul etnografic român* și practicate la sate sunt pentru țăranul român prilejuri de a compune poezii, doine, zicători, rime (*Mară, Mară, râu frumos, / În această mândră zi de Sângiorz, / Spală toate relele, / Și ne adă binele, / Pace-n lume / Roade bune, / Bine-n țară, / Grâu la vară!*) și chiar balade (ca, de exemplu, perla folclorului românesc, *Miorița*, ce vorbește despre viața și viziunea despre lume a ciobanilor).

Capitolul al doilea, „Creșterea animalelor” – unul dintre cele mai complexe –, începe cu prezentarea animalelor crescute în gospodărie (cornute mari, ovine, caprine, cabaline, porcine), continuă cu prezentarea animalelor ținute în regim de supraveghere și libertate, făcându-se apoi o trecere lină spre detalii precum locul de creștere a animalelor în anotimpurile anului, funcția și denumirea stânei (sau târlei) de oi și a amenajărilor adiacente, spre a se încheia cu prezentarea cât mai

amănunțită și riguroasă a activităților și uneltelor de la stână. Aflăm astfel date despre construcția în care se prepara brânza, denumirile comarnicului pentru muls, ale vaselor pentru preparat brânza la stână („căldare de aramă”, „hârdău”, „covată”, „crinta” pentru scurs zerul, „teasc”, „buduroi”, „jgheab de saramură” și altele). Hărțile nu relevă doar activități și unelte folosite, ci prezintă de asemenea denumirile acordate conducătorilor stânei, sau celui ce păzește turma de oi sau capre, ori cireada de vaci și boi. Observatorul atent al unei astfel de hărți (vezi, de ex., p. 211) va descoperi că denumiri precum „baci”, „bași”, „bașin”, „băcioi”, răspândite cu preponderență în zona Moldovei se întâlnesc și în zona de câmpie (Câmpia Romanișilor), podiș (Podișul Transilvaniei) și chair în Carpații Orientali, ceea ce grăiește de la sine despre unitatea geografică a culturii tradiționale românești. De asemenea, atrage atenția multitudinea termenilor ce desemnează același obiect sau activitate. Sinonime pentru „baci” mai sunt și „adevărant” („liverant”), „arândaș”, „birău de turmă” („stânăghirău”), „casir” („cașir”), „cioban”, „fruntaș”, „garant”, „maierul muntelui”, „mocan”, „păcurar”, „purtător de oi”, „șef de suhat”, „șef de târlă”, „stăpân de munte”, „stăpân de oi”, „stânaș”, „vătaf”, „proprietarul stânei”. Și uneltele folosite beneficiază de un spectru larg de denumiri, ce descriu în fapt același obiect (piesa tăietoare din uneltele de arat din lemn se numește „fier”, „sapă”, „corfă”, „brăzdar”, „botul plugului”, „custură”, „cuțit lat”, „fier mare”, „fier scurt”, „opincă”, „sabat” – p. 89), sau activități precum defrișarea (numită și „curătură”, „curățire”, „runcuire”, „târsătură”, „iertuire”, „râtaș”, „uricuit” – „uriceală”, „urcit” – „poienare”, „rogolitură”, „leș”, „ciungire”; vezi p. 61). Putem deja conchide din cele constatate până acum că marea bogăție de termeni pentru același obiect constituie unul dintre aspectele spectaculoase ale *Atlasului*. Judecând însă mai profund, bogăția de termeni reprezintă o dovadă a excepționalelor resurse de inventivitate ale limbii române. Iar în spatele acestor resurse stau deopotrivă amploarea și intensitatea practicării activităților în care sunt implicate obiectele respective (fie că e vorba de obiecte ca atare, sau de oameni în anumite roluri sociale).

Ocupațiile deveneau pentru oamenii satului un mod de viață în care se implicau deopotrivă tineri, bătrâni, femei, bărbați. În cel de al treilea capitol („Albinăritul. Sericicultura. Pescuitul. Vânătoarea”), este descrisă o ocupație specifică femeilor și copiilor: creșterea viermilor de mătase. Harta de la pag. 233 înfățișează arealele de răspândire a acestei activități în funcție de soiurile de viermi (albi, galbeni, vârgați, roz, verzi, gri-vineți), de tehnicile de „învier” a ouălor (la sobă, la cloșcă, la soare, în sân, în lână sau câlți, în căciulă), de locul creșterii (pe mese, pe paturi, pe polițe de scânduri, pe gratii de nuiel), de soiul de frunze cu care sunt hrăniți (dud, stejar, arțar, salată, pădărie, susai, urzici). Pentru a arăta rostul și finalitatea acestei activități au fost alese unele dintre cele mai frumoase și elocvente imagini: fire de borangic, dulap pentru prelucrarea borangicului și elementul ce desăvârșește portul popular feminin – marama din borangic (purtată de femei din județele Olt, Gorj și Vrancea). Sericicultura se practica îndeosebi în Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia și într-un număr nesemnificativ de sate din Banat.

Practicile empirice de vindecare, așa-zisele „leacuri băbești”, au salvat de multe ori viața țăranilor români. Neavând acces la medicamente și la mijloacele moderne de vindecare (sau măcar de ameliorare a stării de sănătate), țăranii apelau și apelează încă la natură, găsind în sânul acesteia leacurile la diferite afecțiuni. Harta de la pagina 157 este cea mai bogată în elemente enumerate, în ea menționându-se nu mai puțin de 86 de plante medicinale răspândite pe teritoriul României (laptele cucului, anason, cătușnică sau iarba mâței, ciuboțica cucului, coceni căprești, dosnică sau somnoroasă, tătăneasă, iarba vântului, rostopască, sânziană, iarba osului sau mălăiel, măselariță sau nebunariță, untul pământului sau fluierătoare, popimnic, pătlagină sau limba oii etc., etc.).

Capacitatea extraordinară a țăranului român de adaptare la mediu prin dezvoltarea unor soluții ingenioase cu materiale simple și unelte precare este oglindită în modul în care se efectua transportul greutăților: purtate de om, de animale, sau pe apă. Mijloace de transport acționate de om sunt răspândite în toată țara: prin târâre (târșul), prin susținere (targa), prin alunecare (săniuța), prin tragere (căruțul), prin împingere (roaba) (v. harta de la p. 277).

O categorie aparte o formează hărțile ce fac referire la situarea unor activități în timp: perioadele din an propice pentru arat (primăvara, vara, toamna), perioadele istorice în care s-a introdus plugul de fier (în Câmpia Română, în Dobrogea și în unele zone din Moldova plugul de fier a

fost introdus cel mai timpuriu – în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea –, în vreme ce în Podișul Transilvaniei, Banat și Crișana s-a introdus cu precădere după anul 1920). O altă hartă de acest tip ne prezintă, în capitolul al patrulea, principalele ocazii de schimburi comerciale periodice (1 martie – Dochia, 25 martie – Blagoveștenia, 1 mai – Armindenii, 20 iulie – Sfântul Ilie, 6 august – Schimbarea la față, 14 septembrie – Ziua Crucii etc).

Atlasul (vol. II, de care ne ocupăm aici cu un plus de spirit analitic) se încheie cu o hartă interesantă ce vizează trocul: produsele date la schimb și cele primite în loc, activitate intensă și diversificată în partea de sud a țării, așa cum arată harta (p. 295). Trocul se realiza în funcție de necesitățile gospodărești ale țăranilor și de zona în care ei locuiau: cei de la câmpie (din Câmpia Română în special) ofereau cu precădere cereale și primeau de la locuitorii unor zone mai înalte precum Podișul Getic sau Subcarpații de Curbură produse ale subsolului, produse meșteșugărești, animale, legume, fructe.

Prin conținutul său, lucrarea își confirmă denumirea de „atlas”, totalizând peste 700 de hărți. *Atlasul* este lesne de folosit atât de români cât și de persoanele de alte naționalități și culturi, deoarece părțile de text (paginile ca atare, dar și explicațiile la hărți și la fotografii) sunt traduse în trei limbi cu o amplă influență internațională (engleză, franceză, germană).

*

A veni cu observații critice la o asemenea lucrare pare aproape o impietate. Totuși, din surdina unei critici cordiale, ne îngăduim două observații.

Una privește nenumotarea hărților și a ilustrațiilor. Sigur că (în cazul nevoii de referire contextuală, de exemplu) și hărțile și fotografiile pot fi identificate ușor după numerotarea paginilor. Totuși, dacă hărțile sunt ordonate una pe o pagină, fotografiile apar mai multe pe aceeași unitate tipografică, ceea ce complică un pic operațiunea de referire, dovedind, tocmai, necesitatea numerotării. A doua observație e mai delicată și cade sub incidența circumstanțelor atenuante. E vorba de absența reprezentărilor privitoare la românii pe care „teroarea istoriei” (după o expresie a lui Mircea Eliade) i-a plasat (cel puțin deocamdată) în afara granițelor de astăzi ale României. Se înțelege însă că, în perioada de proiectare a lucrării și mai ales de culegere a materialelor de teren, referirile la românii din împrejurimi erau supuse tabuizării istorico-politice. Istoria e marcată însă nu numai de momente de „teroare”, dar și de „ore astrale” (spusa aparține, de astă dată, lui Stefan Zweig). Cu speranța într-un astfel de ceas providențial pentru toți românii, poate că autorii *Atlasului* se vor gândi la un volum suplimentar rezervat etnografiei românilor din Basarabia, Bucovina, Ungaria și Peninsula Balcanică. Oricât de mari ar fi dificultățile (financiare, politice etc.), acest țel nu trebuie abandonat, fie și cu concesiile reportării lui către o generație viitoare de cercetători.

În ansamblu, *Atlasul etnografic român* fixează pe firmamentul timpului nemăsurabil valorile civilizației tradiționale românești, pe care criticul de artă Giulio Carlo Argan o considera drept cea mai bogată civilizație țărănească din Europa. De aceea, orice contribuție – mai mică ori mai mare – la acest *opus magnum* conferă autorului ei liniștea de a-și spune, testamentar: „N-am trăit degeaba!”

Gheorghiță Geană, Raluca Nicoleta Preda

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XVIII, nr. 5–6 • 2008

INDEX ALFABETIC 2008

	Nr.	p.
ALBEANU, DANIELA-SORINA, DOBRESCU, EMILIAN M., Egalitatea de șanse și sănătatea	1–2	153
CÂRLAN, ION ALEXANDRU, Formele fără fond, un brand românesc	1–2	173
DÂMBOEANU, CRISTINA, Cercetarea fenomenului de recidivă din perspectiva „carierii infracționale”	5–6	391
DÂMBOEANU, CRISTINA, Evaluări comparative cu privire la amploarea diferitelor forme de abuz exercitate asupra copiilor	3–4	231
DÂMBOEANU, CRISTINA, RĂDULESCU, SORIN M., Evaluări privind eficacitatea implementării justiției restaurative în România	1–2	109
DOBRESCU, EMILIAN M., ALBEANU, DANIELA-SORINA, Egalitatea de șanse și sănătatea	1–2	153
DOBRESCU, EMILIAN M., Comunitățile de români din afara granițelor țării (I)	3–4	267
DOBRESCU, EMILIAN M., Comunitățile de români din afara țării (II)	5–6	449
DURKIN, KEITH, FORSYTH, CRAIG J., QUINN, JAMES F., Pathological Internet Communities: a New Direction for Sexual Deviance Research in a post modern Era	3–4	193
DURNESCU, IOAN, How to Evaluate Probation?	1–2	139
FLORIAN GHEORGHE, PUȘCAȘ, MIHAELA, Abuzurile asupra copilului – forme, motivație, consecințe	5–6	377
FORSYTH, CRAIG J., DURKIN, KEITH, QUINN, JAMES F., Pathological Internet Communities: a New Direction for Sexual Deviance Research in a post modern Era	3–4	193
FREIDENBERG, JUDITH (Interviewer), An Oral History Interview with MICHAEL M. CERNEA	1–2	3
GHEORGHE, MANUELA, Noile mișcări religioase – agenți ai globalizării religioase în România	1–2	147
GLODEANU, ION, HOFFMAN, OSCAR, „Industria” culturale în societatea condusă prin cunoaștere	1–2	57
GLODEANU, ION, HOFFMAN, OSCAR, De la teoria clasei mijlocii la teoria elitelor	5–6	401
HENTEA, CĂLIN, Noi dimensiuni ale războiului contemporan	3–4	289
HOFFMAN, OSCAR, GLODEANU, ION, „Industria” culturale în societatea condusă prin cunoaștere	1–2	57
HOFFMAN, OSCAR, GLODEANU, ION, De la teoria clasei mijlocii la teoria elitelor	5–6	405
LAZĂR, MARIUS, MITULESCU, SORIN, Stiluri și standarde de viață ale tinerilor, în raport cu zona de dezvoltare	3–4	249

LEOVARIDIS, CRISTINA, NICOLĂESCU, ANDREEA, Universitățile românești pe calea antreprenoriatului universitar	5-6	493
LEOVARIDIS, CRISTINA, Studiul de management în agențiile de publicitate românești	1-2	89
MITULESCU, SORIN, LAZĂR, MARIUS, Stiluri și standarde de viață ale tinerilor, în raport cu zona de dezvoltare	3-4	249
NICOLĂESCU, ANDREEA, LEOVARIDIS, CRISTINA, Universitățile românești pe calea antreprenoriatului universitar	5-6	493
PARASCHIV, ELISA, Problema sărăciei în comunitățile urbane și rurale din România	5-6	419
PETRE, IOANA, Întoarcerea la rural în sociologia contemporană. Teorii și controverse	5-6	507
PUȘCAȘ, MIHAELA, FLORIAN, GHEORGHE, Abuzurile asupra copilului – forme, motivație, consecințe	5-6	377
QUINN, JAMES F., DURKIN, KEITH, FORSYTH, CRAIG J., Pathological Internet Communities: a New Direction for Sexual Deviance Research in a post modern Era	3-4	193
RĂDULESCU, SORIN M., Abuzul exercitat în familie asupra minorilor: studiu victimologic	3-4	205
RĂDULESCU, SORIN M., <i>In Memoriam</i> Paul H. Stahl	5-6	357
RADULESCU, SORIN M., Abuzul sexual comis asupra copiilor. Constatări preliminare rezultate din ancheta întreprinsă, în mai 2008, de Institutul Gallup	5-6	357
RĂDULESCU, SORIN M., DÂMBOEANU, CRISTINA, Evaluări privind eficacitatea implementării justiției restaurative în România	1-2	109
SAMOILĂ, ADRIAN, Relația între elita politică și cea intelectuală. Conflict și/sau colaborare?	1-2	163
SCHIFIRNEȚ, CONSTANTIN, Manipularea pe forumurile ziarelor on-line	3-4	331
ȘTEFĂNESCU, SIMONA, Utilizarea internetului: <i>pattern</i> -uri de consum ale adolescenților din România	3-4	307
VELICU, ANCA, La confluența internetului cu școala. Studiu de caz pe utilizarea internetului de către liceenii din București	5-6	473
VERDERY, CATHERINE Property and Politics in and after Socialism	1-2	37
RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ		

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XIX, nr. 5–6 • 2008

CONTENTS

IN MEMORIAM PAUL H. STAHL (1925–2008)	357
---	-----

DEVIANCE AND CRIMINALITY

SORIN M. RĂDULESCU, Sexual Abuse against Children. Preliminary Findings of the Investigation Conducted in May 2008, by Gallup Institute	361
GHEORGHE FLORIAN, MIHAELA PUȘCAȘ, Child Abuse. Forms, Motivation, Consequences	381
CRISTINA DÂMBOEANU, Investigation of the Relapse Phenomenon from the Perspective of the “Criminal Career”	395

CURRENT TENDENCIES AND PROCESSES IN POSTACCESSION ROMANIA

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, From the Theory of the Middle Class to the Theory of Elites	405
ELISA PARASCHIV, The Issue of Poverty in the Urban and Rural Communities in Romania	423

CONTRIBUTIONS TO AN “ENCYCLOPEDIA OF ROMANIANS ALL OVER THE WORLD”

EMILIAN M. DOBRESCU, Romanian Communities Abroad (II).....	453
--	-----

EDUCATION AND THE INTERNET

ANCA VELICU, At the Meeting Point of the Internet and School. Case Study for the Use of the Internet by High School Students in Bucharest	477
---	-----

EDUCATION IN THE PRESENT ECONOMIC CONTEXT

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLĂESCU, Romanian Universities on the Path of Academic Entrepreneurship	497
---	-----

COMMENTARIES

IOANA PETRE, Return to the Rural Environment in Contemporary Sociology. Theories and controversies	511
--	-----

REVIEWS AND READING NOTES

BRYAN RENNIE, <i>Mircea Eliade. A Critical Reader</i> , London Oakville, Equinox Publishing Ltd., 2006 (Virginia Stănescu); ION GHINOIU (coord.), <i>The Romanian Ethnographic Atlas</i> , 2 nd volume, <i>The Occupations (Atlasul etnografic român)</i> , vol. II (<i>Ocupațiile</i>), București, Editura Academiei Române, Institutul de Etnografie și Folclor “Constantin Brăiloiu”, 2005 (Gheorghita Geană)	531
---	-----

ALPHABETICAL INDEX 2008

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XIX, nr. 5–6 • 2008

SOMMAIRE

IN MEMORIAM PAUL H. STAHL (1925–2008)	357
---	-----

DÉVIANCE ET CRIMINALITÉ

SORIN M. RĂDULESCU, L'abus sexuel commis sur les enfants. Constatations préliminaires résultées de l'enquête entreprise par l'Institut Gallup, en mai 2008	361
GHEORGHE FLORIAN, MIHAELA PUȘCAȘ, Les abus sur l'enfant – formes, motivation, conséquences	381
CRISTINA DÂMBOEANU, La recherche du phénomène de la récidive vu de la perspective de la „carrière infractionnelle”	395

TENDANCES ET PROCESSUS ACTUELS DANS LA ROUMANIE, APRÈS L'ADHÉSION À L'UE

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, De la théorie de la classe moyenne à la théorie des élites .	405
ELISA PARASCHIV, Le problème de la pauvreté dans les communautés urbaines et rurales de la Roumanie	423

CONTRIBUTIONS À UNE „ENCYCLOPÉDIE DES ROUMAINS DE PARTOUT”

EMILIAN M. DOBRESCU, Les communautés des Roumains vivant à l'étranger (II)	453
--	-----

ÉDUCATION ET L'INTERNET

ANCA VELICU, À la jonction de l'Internet avec l'école. Étude de cas concernant l'usage de l'Internet par les lycéens de Bucarest	477
--	-----

L'ÉDUCATION DANS LE CONTEXTE ÉCONOMIQUE ACTUEL

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLĂESCU, Les universités roumaines sur la voie l'entrepreneuriale universitaire	497
---	-----

COMMENTAIRES

IOANA PETRE, Le retour vers le rural dans la sociologie contemporaine. Théories et controverses	511
---	-----

NOTES DE LECTURE ET COMPTE-RENDUS

BRYAN RENNIE, <i>Mircea Eliade. A Critical Reader</i> (Mircea Eliade. Un compendium critique), London Oakville, Equinox Publishing Ltd., 2006 (Virginia Stănescu); ION GHINOIU (coord.), <i>Atlasul etnografic român</i> (L'atlas ethnographique roumain), vol. II, <i>Ocupațiile</i> (Les occupations), București, Editura Academiei Române, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, 2005 (Gheorghită Geană)	531
--	-----

INDEX ALPHABÉTIQUE 2008

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aproximativ 15–20 pagini (cca 3 000 semne/pag.). La rândul lor, recenziile sau notele științifice nu trebuie să depășească 5 pagini. Primim numai texte procesate în format electronic, inclusiv prin e-mail (revista@insoc.ro) sau prin fax (4021-318 24 48).

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dvs. de un rezumat (maxim ½ pagină), în limba engleză, și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția de apartenență, domenii de interes profesional).

Menționăm că întreaga responsabilitate pentru originalitatea și afirmațiile enunțate în cuprinsul articolului revine, în întregime, autorului.

Comenzile din țară și din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. Box 33–57, București, România;
Tel: 4021–318 7000, 4021–318 7001; Fax: 4021–318 7002, 4021–318 7003;
E-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, sector 3, București, România;
Tel./Fax: 4021-610 6765; 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668; E-mail:
office@orionpress.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; Tel: 4021–318 8146, 4021–318 8106; Fax: 4021–318 2444, E-mail: edacad@ear.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIX, nr. 5-6, p. 355-542, 2008